

DANSKE STUDIER

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS
DANSKE SAMFUND

UDGIVNE AF
GUNNAR KNUDSEN

UNDER MEDVIRKNING AF
EJNAR THOMSEN

1948

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

SVEND AAGE BAY, Nogle Bemærkninger om Guldhornenes Billeder	1
TH. LIND, Poesiens Mission og Aage Kabell	21
GUDMUND SCHÜTTE, Den klassiske Nordlandsskildring	48
POUL HENNING TRAUSTEDT, Tom Kristensens lyriske Stil	71
NIELS HAISLUND, Dansk Slang (Anm. af Kaj Bom: Slang)	106
WALDEMAR LIUNGMAN, Undersagornas kronologi	121

FRA SPROG OG LITTERATUR

Patientsprog [G. V. Th. Borries] (<i>Kaj Bom</i>)	129
„Isebella eller den kærlige Ondskab“ og „Kærlighed uden Strømper“ (<i>Frederik Nielsen</i>)	134
Nyt om „Gösta Berlings Saga“ [Helge Gullberg] (<i>Harry Andersen</i>)	139
En Indsigelse mod en Avhandling om Johs. V. Jensen (<i>Leif Nede- gaard</i>)	143

NOGLE BEMÆRKNINGER OM GULDHORNENES BILLEDER

AF

SVEND AAGE BAY

Guldhornene fra Gallehus hører til de store gåder i vor forhistorie. Trods megen forskning råder endnu usikkerhed om så væsentlige spørgsmål som hornenes hjemsted, deres billeders betydning og tolkningen af indskriften på det runeristede horn. Alene dateringen af dem synes efter O. Almgrens og M. B. Mackeprangs undersøgelser at ligge nogenlunde fast.

Almgren¹ påviser ligheden mellem guldhornenes relieffremstilling og den, der forekommer på de ældste nordiske efterligninger af den konstantinske kejsertids store guldmønter. Men især henleder han opmærksomheden på de nordiske „sølvblikfibulaer“ med firkantet hovedplade. Her finder vi en ornamentik, der stærkt minder om den, der er indpunsllet på hornene. Ikke blot er der lighed i det tekniske, men motiver som stjernen og fisken findes også på fibulaerne. Hornenes slægtsskab med disse to genstandsgrupper daterer dem til det 5. århundredes første fjerdedel.

Mackeprang² underbygger Almgrens resultater ved en påvisning af, at hornenes form genfindes i drikkehorn eller dele af sådanne fra omkring det 5. århundrede, fundne i moser og grave rundt om i de nordiske lande³. Indpunslede figurer i forbindelse med et pånitted firben findes på en fibula fra Meilby (Aalborg amt). Visse detaljer på hornene minder om figurer og billedfremstillinger fra folkevandringstiden. Iøvrigt mener han, at motiverne ikke kan bruges til en bestemmelse af

¹ Det runeristede guldhornets datering. *Namn och bygd*. 1914. ² Guldhornene. En arkæologisk bestemmelse af deres stil og type. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*. 1936. ³ I *Musikhistorisk Arkiv* I. (1939) har G. Skjerne genoptaget Mackeprangs undersøgelse desangående. Han mener, guldhornene har været blæseinstrumenter og anser adskillige af de her nævnte oldsager for rester af sådanne.

hornenes hjemsted. De frembyder en blanding af velkendte klassiske og fællesgermanske motiver. De mest specielle på runehornet — som de to ens mandsskikkelser med øskener på maven, de to mænd med lange horn, dobbeltkonturen omkring hjort og hind, de sammenhængende hestekroppe og det firbenede dyr — findes der paralleler til i Norden.

Begge de her nævnte forskere anser hornene for at være af nordisk oprindelse. Især Mackeprang slår dette fast: „Det afgørende er, at pålodnings- (pånitnings) teknik og indpunsling optræder sideordnet på oldsager fra Skandinavien, navnlig på de nordiske sølvblikfibulaer med firkantet hovedplade, der også frembyder guldhornenes mest specielle ornamenter: de stjerneformede figurer med små cirkler eller buer på spidserne. Hertil kommer så som støtteargument, at drikkehorn af denne type er velkendte i Skandinavien, hvad der ikke er fremhævet før. Endelig er der ikke en eneste detalje på hornene, som taler imod en skandinavisk oprindelse. Tværtimod ses nogle af de mest ejendommelige motiver såsom de modsat vendte hestekroppe og det firbenede dyr set fra oven, på nordiske oldsager. Det vil derfor være ganske unaturligt at søge hornenes oprindelse i det fremmede, når de bedst passer ind i hjemlige omgivelser. Til samme resultat er man uafhængig af de arkæologiske forhold kommet ved studium af indskriften, der skal være nordgermansk“¹.

I denne forbindelse vender Mackeprang sig imod den norske arkæolog Guttorm Gjessing, der mener, hornene stammer fra Sortehavsegnene². Gjessings hovedargument er ligheden mellem de indpunslede ornamenter på hornene og en hjelm fra Gammertingen i Hohenzollern (fra 6. årh.?). Foruden disse ornamenter har hjelmen en frise med præssede relieffremstillinger. Hjelmen hører til en gruppe af spangehjelme³, som de fleste forskere mener er forfærdigede i Sortehavsegnene. Endvidere anser Gjessing visse af hornenes motiver for at være af sydøsteuropæisk oprindelse: fuglen på fisken, hjorten, fiskene, fuglene, rosetterne og liljen. Endelig anfører han eksempler på påloddede ansigtsmasker og lignende i Rumænien og Sydrusland og omtaler, at det sidste

¹ a. a. 95. ² De danske gullhornene fra Svartehavstraktene. Norsk tidsskrift f. sprogvidenskab. VIII (1934). ³ Om disse se: J. W. Grøbbels: Der Reihengräberfund von Gammertingen (1905). Rudolf Henning: Der Helm von Baldersheim und die verwandten Helme d. frühen Mittelalters (1907). Max Ebert i Prähist. Zeitschrift. 1909 (Die frühmittelalterlichen Spangenhelme von Baldenheimer Typus). S. Lindquist i Fornvännen 1925.

område netop var særlig guldrigt. Hornene er fra Sydrusland, selv om der ikke er nogen slående lighed i form mellem dem og de sydrussiske; de nærmeste paralleler må søges i visse ungarnske horn fra det 9—12 århundrede¹. Men drikkehorn er meget almindelige i sydrussiske grave og var et værdighedstegn bl. a. for skyterkongen.

Overfor dette anfører Mackeprang med rette, at indpunslede ornamenter ikke er så sjældne, at deres forekomst på hjælmene beviser en samhörighed mellem disse og guldhornene. Pressede relieffremstillinger kan ikke teknisk sammenlignes med påloddede figurer. Hjort, fisk og fugle er almindelige motiver i folkevandringstiden og deres lighed med hornenes iøvrigt ikke slående. Heller ikke fuglen på fisken, roseter, stjerner og lign. er afgørende.

På den anden side kan de arkæologiske beviser for hornenes nordiske oprindelse heller ikke siges at være tvingende. Ganske vist kan man henvise til nordiske paralleler, men de anførte genstande er ingenlunde udelukkende nordiske. De findes også andetsteds. Hornenes form t. eks. i romerske glashorn². Og med hensyn til motiverne har Gjessing sikkert ret i, at de fleste ikke er af nordisk oprindelse og heller ikke kan påvises andetsteds i Norden. De eksempler, Mackeprang nævner, er kun få og beviser intet, hvilket vil fremgå af det følgende.

Det er heller næppe rigtigt, at hornenes motiver er så almindelige, at de ikke må kunne sige os noget om hornenes hjemsted. Mackeprangs påstand herom er ganske vist ved at blive et dogme³, men noget bevis for dens rigtighed har han ikke ført.

Grunden til denne tilbageholdenhed er måske, at Mackeprang anser billedernes overlevering for så dårlig, at det ikke lønner sig at drage sammenligninger mellem dem og andre af samtidens oldsager. Dette siges direkte om udsmykningen på det lange horn⁴. Som bekendt er hornene kun bevaret i afbildninger. Det lange horn (fundet i 1639) er beskrevet af Ole Worm i hans bog *De aureo cornu* (Om guldhornet) fra 1641, og her findes også den eneste afbildning, der direkte er tegnet efter dette horn (fig. 1). Mens Worms beskrivelse er udmærket, er det ledsagende stik desværre ret mangelfuldt. Nogle rettelser til stikket er givet af Jørgen Sorterup i 1717⁵.

¹ J. Hampel: *Alterthümer d. frühen Mittelalters in Ungarn* (1905). II 889 ff III Tvl. 532 ff. ² se t. eks. *Germania Romana* Bd. V (1930) Tvl. XIX 5. ³ således t. eks. hos Skjerne a. a. ⁴ Mackeprang a. a. 73 ff. om billedernes overlevering. ⁵ Nogle få og korte Anmærkninger og Erindringer om . . . gyldne horn.

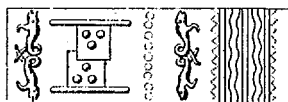
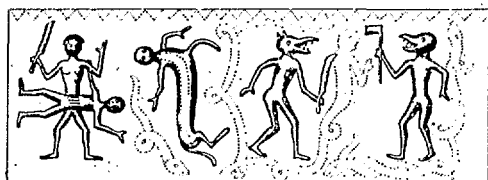
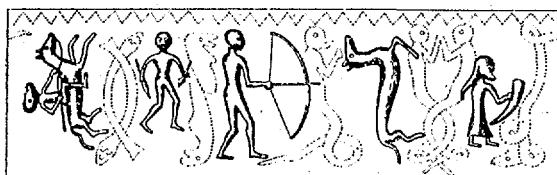

Fig. 1

MENIMPTXRTIY:HQTTIC:Y:HQRTI:PTDIM

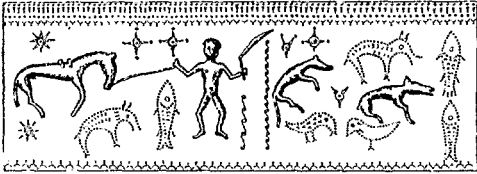
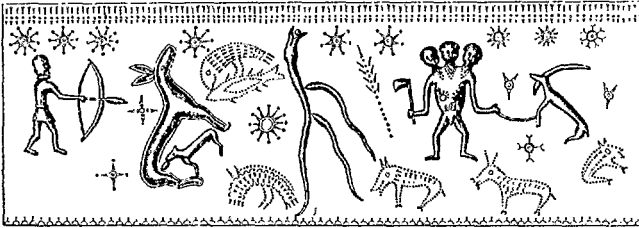
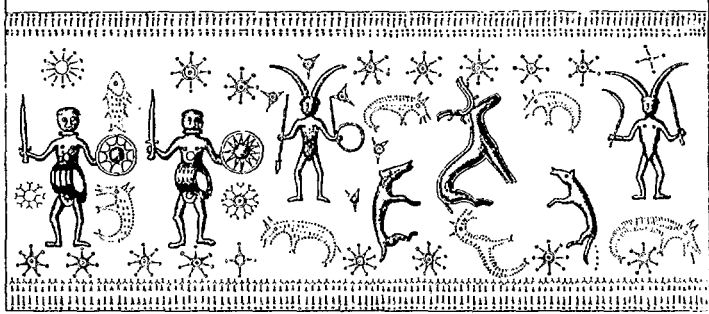

Fig. 2

Bedre står det til med runehornet, fundet i 1734. Det er beskrevet og tegnet af arkivar Paulli samme år, og hans tegning er ret nøjagtig (fig. 2). Dertil kommer endnu to selvstændige tegninger, der dog ikke giver oplysninger udover Paullis for billedernes vedkommende¹. Da flere af figurerne på runehornet også findes på det lange horn, får vi derigennem et korrektiv til dets billeder.

Det er imidlertid klart, at denne overlevering af billederne gør værdien af en detailleret sammenligning med oldsager fra samtiden yderst problematisk. Men på den anden side er unøjagtigheden i aftegningerne næppe større, end at motiverne må kunne genfindes. En tilbunds-gående undersøgelse af de forskellige motivers oprindelse og udbredelse i de århundreder, der her er tale om, vil sikkert give resultater. Den kræver imidlertid større arkæologisk og kunsthistorisk viden end forfatteren af nærværende afhandling kan præstere. Her skal blot gives et lille bidrag til problemets løsning.

Prikmønstre som ornamental udsmykning er så almindelige i folkevandringstidens kunst, at der ingen grund er til her at gå i enkelt-heder. Vi har nævnt, at de findes på spangehjælmene og på fibulaer². Motiversom rosetter, spiraler, stjerner og liljen i det lange horns sjette bælte kan næppe som isolerede fænomener sige os noget om hornenes hjemsted. Rent bortset fra, om tegningerne er korrekte — Mackeprang hævder således, at rosettens udformning skyldes Worms fantasi! — er disse motiver heller ikke sjældne i samtidens kunst. Rosetten findes t. eks. på sydrussiske guldsmedearbejder³, på ungarnske prydsmykker⁴ og på provincialromerske lervarer, de såkaldte terra sigillata⁵. Spiralen på en guldskive fra Nordendorf⁶, på ungarnske spænder⁷, på galliske sarkofager⁸ og irske sten⁹. Stjerneornamentet kan man t. eks. se på de nævnte nordiske fibularer og på en hjelm fra

¹ Af G. Kryssing og R. Frost, begge tegninger er gengivet i S. A. Andersen: Guldhornene fra Gallehus. (1945). ² t. eks. B. Salin: Die altgermanische Tierornamentik (1904) fig. 105 (Sjælland), 107 (Vestgotland), 351 (Krim), 352 (Ungarn), 489 (Jylland), 493 (Eidsten, Norge). ³ E. H. Minns: Scythians and Greeks (1915) fig. 88, 90, 127, 294, 320, 325. ⁴ J. Hampel a. a. I fig. 2052 m. fl. ⁵ R. Knorr og Fr. Sprater: Die Westphälzischen Sigillata-Töpferreien von Blickweiler u. Eschweiler Hof. (1927). Tvl 81. ⁶ L. Lindenschmidt: Die Alterthümer unserer heidn. Vorzeit. I. (1858) Hefte 12. Tvl. VIII. 3—4. ⁷ Hampel a. a. I fig 728 ff. ⁸ E. le Blant: Les sarcophages chrétiens de la Gaule (1886) Pl. XVII. ⁹ Fr. Henry: La sculpture irlandaise I. (1933). s. 29. fig 6.

Giulianova¹. Og endelig træffes liljen på en sølvskål fra Albanien², i Rusland³ og på terra sigillata fra Trierområdet⁴.

Af større interesse er dyrefigurerne, hvoraf flere er ret besynderlige. De små indpunslede firbenede dyr er kun angivet med eet forben og eet bagben. Det er en almindelig fremstillingsform, der også findes på spangehjælmene og forekommer i presset blik flere gange i det fjerde århundredes germanske kunst⁵. Fisken findes som nævnt på en fibula fra Eidesten i Norge, men også på spangehjælmene. I ganske samme form som på hornene har vi den i tynd forsølvet bronzeblik med huller i kanten til påsyning fra en alamannisk grav⁶.

Hjorten i runehornets øverste og hinden i dets andet bælte er omgivet med dobbelt kontur. Til grund herfor ligger ifølge Mackeprang en speciel indramningsteknik med en lille ophøjet skraveret kant; den er særlig hyppig i folkevandringstiden og stammer fra provincialromersk kunst. Gjessing⁷ sammenligner den dobbelte kontur med den tynde guldtråd, der findes om påloddede masker på Gratianmedaljen fra den store guldskat fra Szilagy-Somlyo i det gamle Dacien. Hjorte forekommer iøvrigt ikke sjældent i jagtscener; t. eks. findes de på terra sigillata og på spangehjælmene⁸.

Slangen er meget fremtrædende på det lange horn, både i relief og indpunslet; et par ejendommelige figurer findes også på runehornet. Trods deres karakteristiske form er det imidlertid ikke let at finde paralleler til dem, selvom slangemotivet er almindeligt nok i tidens kunst. Størst lighed frembyder billeder på skotske sten nogle århundreder senere!⁹

De sammenhængende hestekroppe i runehornets tredje bælte er et fællesgermanske motiv. Mackeprang sammenligner det med et sølvbeslag til en sværdskele fra Vejen i Norge¹⁰. Her genfindes takkerne på

¹ E. v. Ubisch og O. Wulff i *Jahr. d. Kgl. Preuss. Kunstsamml.* XXIV (1903).
² Gjessing a. a. fig 9.   ³ Minns a. a. fig 11; jfr. *Izvestija* for 1901 s. 109 fig 4 (sølvfibula af skand. type.)   ⁴ *Materialen zur röm.-germ. Keramik. I.* (1914) tvl. VIII, 18.   ⁵ R. Beltz: *Die Alterthümer d. Grossherzogtums Mecklenburg-Schwerin* (1910) I. 347. — Tvl. 63,8 b. viser en smykkeskive fra Häven med et vildsvin, der ganske ligner runehornets. Jfr. iøvrigt Salin a. a. fig 418 (Thorsbjerg) 421 (Danmark).   ⁶ Walter Veeck: *Die Alamannen in Württemberg* (1931) Tvl. 46. B. 6 (Pfullingen II).   ⁷ a. a. 273.   ⁸ Det diende kid. findes t. eks. på et stenkors fra Drosten ved Sct. Vigeans, Forfarshire. Sammen med en fugl, der hakker på en fisk. (Stuart. nedennævnte arbejde I LXIX.)   ⁹ John Stuart: *Sculptured stones of Scotland I—II* (1867) Tvl. LXXXIII, men især II. Tvl. 25. Den sammenrullede slange på runehornet t. eks. II. Pl. CII.   ¹⁰ Mackeprang a.a.fig14 (= Salin fig 340).

ryggen, men forbenene mangler, og ligheden er i det hele ikke slående. Motivet i den udformning, det har på runehornet synes heller ikke at være almindeligt. Størst lighed frembyder et hængesmykke fra Rusland (fig. 3)¹, hvor figurerne iøvrigt oftere forekommer². I sin oprindelse stammer motivet vel fra Iran; de sammenhængende dyrekroppe findes på kapitæler i Persepolis (her er det dog okser)³.

En ejendommelig firgurgruppe er fuglen, der sidder og hakker på en fisk. Den findes i det lange horns øverste bælte i relief og i punktfremstilling i runehornets andet bælte. Det har længe været kendt⁴, at mo-

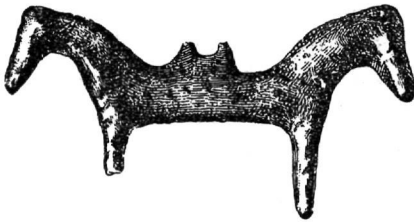

Fig. 3. Hængesmykke fra Rusland.
(VIII-IX årh.?).

Fig. 4. Tyr på tunfisk.
(Mønt fra Kysicus 5. årh. f. Kr.).

tivet stammer fra Sortehavsegnene. Tre byer har her i fortiden præget mønt med dette billede: Sinope på Lilleasiens nordkyst, Olbia i Sydrusland og Istros (eller Istropolis) ved Donaus munding⁵. For disse byer er billedet naturligt, da Sortehavet er rigt på fisk, og havfugle her er almindelige.

Prægningen af disse mønter er imidlertid i tid fjernet langt fra guldhornenes. Den begynder i det 5. århundrede f. Kr. og er meget almindelig indtil ca. 300 f. Kr. Derefter ophører prægningen i Sinope. I Olbia og Istros kan endnu ind i den romerske kejsertid træffes mønter med en havørn med spredte vinger, stående på eller svævende over en fisk. Det kan imidlertid ikke nægtes, at det er møntbillederne fra før

¹ Materialy po archeologii Rossi nr. 26 (1902) Tvl. XXXVII, 33. Smykket sættes til det VIII—IX årh. ² Materialy a. st. Tvl VI, 13, Izvestija 1905 s. 118 fig 4. jfr. Salin fig 341, 342, i Kaukasus: Materialy po archeologii Kaukaza Tom. VI 1—2. ³ Perrot & Chipiez: Histoire de l'art dans l'antiquité V. fig 465 og fl. st. ⁴ E. M. Thorsen omtaler, at motivet findes på en forgyldt plade fra Guvernementet Kiew (i Antikv. Tidsskrift 1852—54 s. 386); først H. Hildebrandt bringer dog motivet i forbindelse med guldhornene (Kgl. Vitterhets Hist. och Akad. Månedsblad nr. 27 1874. side 37 ff). ⁵ Catalogue of Greek Coins (British Museum). Pontus etc. (1889) og The Tauric Chersonnese (1877).

Alexander d. Stores tid, der mest ligner guldhornenes; især kobbermønterne fra Olbia og Istros¹. Den angribende ørn findes ikke på kejser tidens mønter.

Mackeprang sammenligner guldhornenes fremstilling med en figurgruppe på en mecklenburgsk smykkeskive fra det 4. årh.². Ligheden er dog ikke slående. Fuglen ligner nærmest en svane³. Større er ligheden med fuglene på hjælmen fra Giulianova⁴. Kombination af fugl og fisk er iøvrigt ikke ualmindelig i disse århundreder. Den møder os på en romersk gravsten fra det 1. årh. i Donauegnene⁵ og anvendes ofte i den kristne symbolik⁶. Det er dog sjældent, at fuglen angriber fisken. En sådan fremstilling findes på skotske kors⁷.

På det lange horn er fuglen på fisken imidlertid stillet sammen med et firbenet dyr eller dyr med menneskehoved, stående på en fisk. Denne gruppe er meget sjælden; det eneste sted, den er påvist, er på mønter fra byen Kyzicus ved Marmarahavet. Her findes fra det 5. årh. f. Kr. forskellige firfodede dyr fremstillet, stående på en tunfisk⁸.

Vi træffer fantasidyr som sfinxer og griffer foruden løve, vædder og tyr (fig. 4). Gennem det 5—4 århundrede var byens mønter et standardbetalingsmiddel i den græske verden; særlig brugtes de i handelen på sortehavet og til lønning af græske lejetropper.⁹

Motivet forsvinder imidlertid fra mønterne ved udgangen af det 5. århundrede og dukker ikke op senere. Dets optræden på guldhornet er foreløbig en gåde. Men det kan ikke nægtes, at motivets forekomst her i forbindelse med fuglen på fisken støtter hypotesen om hornenes sydeuropæiske oprindelse.

På det lange horns første bælte ses endvidere et væsen, som i øverste frise åbenbart spiller bold med en siddende mand; i anden frise holdes det i bånd og tager imod en aflang genstand, der kastes hen imod det. Muligvis er det samme væsen fremstillet til hest i andet bælte! Der kan ikke være tvivl om, at vi har et menneskelignende dyr for os. Olrik

¹ Olbia nr. 13—15 og Istros nr. 8 (sølv) og 15. ² Fra Häven ved Brül (R. Beltz a. a. 360 ff. Tvl. 63, 8a.) ³ En ganske tilsvarende fugl på fisk findes på en sølv-cylinder i Belgradmuseet (Gjessing a. a. fig 8). ⁴ Ubisch og Wulff a. a. ⁵ F. J. Dølgel: Iktys (1910 ff) IV. Tvl. 165. ⁶ samme III Tvl XCVII, V 205. afb 9; 320 ff. Romilly Allen: Early Christian Symbolisme (1887) fig 81. ⁷ Stuart a. a. I Tvl. LXIX; II LXXVII. ⁸ Ubrisch og Wulff. a. a. — Catalogue of the greek coins of Mysia (British Museum) 1892. ⁹ P. Gardner: A history of ancient coinage (1918) 49 ff; 232 ff.

antager¹, det er Fenrisulven, og at scenen forestiller den kendte myte om dens lænkning. Hypotesen støttes af, at den knælende figur med oprakte arme i øverste frise atter fremstilles i anden frise, men nu uden den ene hånd. Det kan være Tyr. Sikker er denne tolkning dog ikke. Menneskedyret kan være en abe og motivet hentet fra cirkus. På terra sigillata er aber ikke sjældne².

Sikre blandingsvæsener har vi i kentaurerne i det tredje bælte på begge horn. Sådanne er såre almindelige i klassisk kunst; de findes hyppigt på terra sigillata³, men mangler iøvrigt på nordiske fremstillinger.

Fig. 5

De to væbnede uhyrer med menneskekrop og øglehoved i det lange horns tredje bælte findes der paralleler til på nogle plader af presset bronzeblik fra Torslunda på Øland. Den ene⁴ viser en mand mellem to bjørnelignende væsener, hvis gab er i betænkelig nærhed af hans hoved. Manden render med venstre hånd sit sværd igennem den ene, samtidig med at han vender en dolk imod det.

(Fig. 5). Samme motiv findes på et irsk stenkors⁵.

En mand mellem to dyr er en hyppig foreteelse i folkevandrings-tidens kunst. Heroppe træffes motivet t. eks. på et hængesmykke i Brandstrupfundet på Fyn (dateret til ca. 400); to løver snapper efter en person, fremstillet ved maske og overkrop⁶. Men især findes det i Merovingertidens Frankrig på de såkaldte „Profet“- eller „Daniel-spænder“, på romanske kapitæler og andetsteds⁷.

Fremstillingen varierer noget. Manden er som regel ubevæhnet og kan stå med løftede hænder; dyrene kan enten slikke hans fødder eller springe op imod ham. Den første fremstilling møder vi bl. a. på ægyp-

¹ Danske studier 1918. (Gudfremstillinger på guldhornene og andre ældre mindesmærker) side 19. ² Knorr u. Sprater: Westphälz. Sigillata. Tvl 85 og fl. steder. Knorr: Terra Sigillata-Gefässe von Rottweil (1907) Tvl. XVII. 9, 10.

³ t. eks. Knorr u. Sprater: Westphälz. Sigillata. Tvl 69. ⁴ Dsk Studier 1918. Tvl IV. 7. ⁵ W. Holmquist: Kunstprobleme der Merowingerzeit 1939. (Kungl. Vitterhets Hist. och Antikvitets Akad. Handlingar Del 47) Tvl. XXXIII. 4.

⁶ Aarbøger for nord. Oldk. 1866 Tvl. IV, 1. ⁷ Holmquist a. a. 141 ff. H. Kühn: Die Danielschnallen d. Völkerwanderungszeit (i Jahrb. f. prahist. u. ethnograf. Kunst (I. P. E. K.) 1943.)

tiske „Menasflasker“¹. Menas var en ægyptisk soldat, som led martyrdøden, antagelig i 295. Legenden beretter, hvordan han på underfuld måde blev beskærmet mod vilde dyr med hoveder som kameler. Flaskerne har indeholdt undergørende vand fra hans helligdom. I kunsten sammenblandes imidlertid Daniel- og Menasmotivet. Daniel er blevet betragtet som et billede på Kristus; på nogle billedfremstillinger står skrevet „Daniel profeta“, på andre „Jesus, dominus meus“. Motivet antages at være kommet til Europa fra Forasien via Ægypten. Som formidler tænker man sig munkevæsenet og handelen med Ægypten over Marseille².

Af større interesse for os er dog den tredje fremstillingsform, hvorefter dyrene står med det åbne gab tæt ved personens øren, som om de vil sluge ham³. Det er den, der kommer Torslundapladens nærmest. Den findes ikke blot i Frankrig, men også på flere irske stenkors. Holmquist antager, at også den i sidste instans har ægyptisk forbillede og nævner Kingsley-Porters formodning om, at gruppen fremstiller den hellige Antonius' fristelser⁴. Dyrene hvisker til ham!

Torslundapladens væbnede mand kan da være en nordisk variant af Daniel eller Antonius. På den anden side er motivet urgammelt i Mesopotamien⁵, hvor helteguden Gilgamesch fremstilles i kamp med vilde dyr allerede på billeder fra det tredje årtusinde. Og i Frygien træffer vi gudinden Kybele fremstillet i relief med to løver på begge sider; de står på bagbenene og lægger poterne på hendes skuldre⁶. Det er derfor tænkeligt, at Torslundafremstillingen er inspireret fra Lilleasien over Østeuropa⁷.

En anden plade fra Torslunda (fig. 6) forestiller en mand med en økse foran et fantasidyr af øgleagtig karakter⁸. Motivet møder os også på en hjælplade fra Vendel (fig. 7)⁹. Begge steder fører manden dyret i bånd. Holmquist tænker sig fremstillingen inspireret af en gladiatorscene og antager også her ægyptisk indflydelse¹⁰. Men dyrefiguren kan vel også være af orientalsk oprindelse.

¹ E. Salin: Sur quelques images tutélaires de la Gaule mérovingienne (i Syria Bd. 23. 1942 f.) ² Holmquist a. a. 143 — med tilslutn. fra Kühn a. a. 146; 168 f. ³ J. Pilloy: Les plaques ajourées carolingienne (Bulletin archéologique 1892). ⁴ Holmquist a. a. 150. ⁵ Perrot-Chipiez a. a. V. fig 501, 502 (cfr. E. Salin a. a.). ⁶ samme: V. fig. 110. ⁷ Guldsmykker med en person, omgivet af griffe, er fundne i Ukraine. (Aarb. 66 s. 343 ff). Tallgren (Permian studies. Eurasia septentrionalis antiqua III 1928. s. 66) omtaler nogle idoler af lignende karakter som uhyrerne og henfører typen til Lilleasien. ⁸ Dsk studier 1918 Tvl. IV 6. ⁹ smsteds 9. ¹⁰ a. a. 151 ff.

Endelig findes på en tredje plade fra Torslunda (fig. 8) en bevæbnet mand med hornprydelse¹. Han fører et dyremenneske, væbnet med spyd, efter sig, måske et menneske med dyremaske. Figuren svarer til en sydtysk fremstilling, et menneske med ulvehoved, der holder et spyd

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

i højre hånd og et legemstort sværd i venstre (fig. 9)². Der kan her være tale om forklædninger, som dem vi træffer i initationsriter blandt nutidens primitive folk og som også antydes i sagaerne³. Men de to figurer kan nok minde om guldhornenes, hvoraf den ene bærer økse, den anden sværd. Holmquist søger også her prototypen til disse figurer i Ægypten⁴. Anubis med menneskekrop og sjakalhoved findes ofte fremstillet i romersk tid med sværd og spyd; bl. a. på gnostiske Abraxas-

¹ Dsk. studier 1918 Tvl VI 5.   ² smsteds 10.   ³ t. eks. i Vølsungasaga. jfr. også fænomener som bersærkergang og hamskifte.   ⁴ a. a. 154 ff.

amuletter. Gennem disse kan fremstillingen have bredt sig til Norden. Lignende figurer som de her nævnte, dog ubevæbnede, findes på et par provincialromerske terra sigillata¹.

Hermed forlader vi hornenes dyrefigurer. Det væsen, som findes på runehornets nederste bælte, og som Mackeprang anser for et dyr, set fra oven, i lighed med firbenet på bøjlenålen fra Meilby (Salin fig. 489), er sikkert ikke et dyr, men et menneske, som er flået. Herpå tyder ikke alene kroppens form, men også hovedet over den!

Flåning af mennesker omtales i assyriske indskrifter² som led i afstraffelser og anvendes almindeligt i Persien. Manikæismens stifter, Mani, blev således flået ca. 276 eft. Kr. I den klassiske mytologi led Marsyas som bekendt samme skæbne; ingen af de kendte fremstillinger heraf har dog nogen lighed med guldhornets.³ I samme bælte ses en mand med to dolke; mon ikke han har forbindelse med flåningen?

Blandt de menneskelige figurer kendes flere andetsteds fra. Den trehovedede mand i runehornets andet bælte, der holder en økse i højre hånd og med venstre leder en buk i snor, er almindelig i keltisk kunst⁴. Her forestiller figuren guden Teutates-Esus, der i meget minder om den klassiske Mercur-Hermes⁵; de har samme attributer, bl. a. et vædderhoved eller en vædder. Men iøvrigt møder vi også trehovedede væsener i græsk arkaisk kunst⁶. Blandt andet fremstilles både Hermes og jætten Geryoneus med tre hoveder; begge har forbindelse med kvæget.

Olrik anser runehornets figur for Tor⁷. Det skyldes, at han mener, det fremstiller nordiske guder, og blandt disse ejer kun Tor økse (hammer) og buk. Den trehovedede fremstilling skal så være et ældre keltisk træk, der er forsvundet i vikingetiden. Rimeligere er det dog i figuren at se den keltiske gud.

De korslagte figurer i hornenes tredie bælte er fundet på nogle smykkeskiver i gennembrudt arbejde i alamanniske grave fra 6—7 årh. (fig. 10).⁸ Motivet synes inspireret af hagekorset, men stedet for dets opståen er iøvrigt ukendt.

¹ R. Forrer: Die röm. Terrasigillata-Töpfereien (1911) s. 200 nr. 121 og 130.

² Se t. ex. O. E. Ravn: Babyl. og assyriske kongers historiske indskrifter (1934) side 85.

³ Roscher: Mytol. Lexicon (Artiklen Marsyas).

⁴ t. eks. Courcelle-Seneuil: Les dieux gaulois (1910) fig 11-14. Pl. VIII.

⁵ Pierre Lambrechts: Contributions a l'etude des divinites celtiques (1942) 33 ff.

⁶ Roscher. Mytol. Lex. V. 1111 f.

⁷ Danske studier 1918.

⁸ Veeck a. a. 8 ff; 46; 58. Tvl 27; 30, 12.

Fig. 10

Smykkeskive fra alamannisk grav.
(6.—7. årh.).

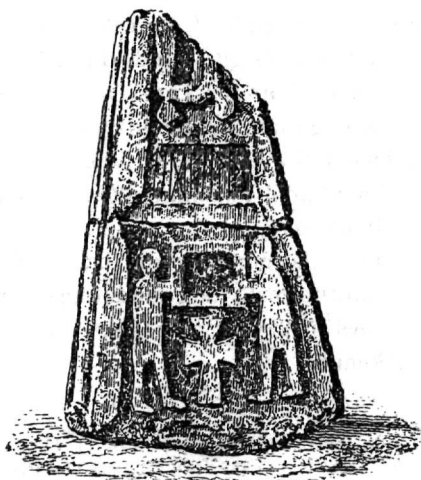

Fig. 11

Runesten fra Monk Wearmouth.
(10. årh.).

Endelig findes de to mænd med firkanten imellem sig (det lange horns femte bælte) på en runesten fra Monk Wearmouth i England fra det 10. årh.¹ De holder firkanten på samme måde som på guldhornet, men i stedet for dyret er anbragt et kors under den (fig. 11). På Ockelbostenen i Gästrikland sidder to mænd overfor hinanden og holder mellem sig en rammefigur, hvori et mønster er tegnet (et bord?)². Ligheden mellem denne gruppe og de to andre er dog ikke stor. Derimod træffes ikke sjældent på romerske og efterromerske sarkofager to stående mænd, der holder en tom firkant (navneplade?) mellem sig³. Den engelske fremstilling har sikkert her sin oprindelse.

Mackeprang mener, den firkantede genstand er et spillebræt. Det synes dog, som om dyret under det hører med til gruppen. Man ikke den skal springe gennem firkanten, så vi har et cirkusnummer for os?

Til de øvrige menneskelige figurer er ikke fundet paralleler af større interesse. Mackeprang anfører⁴, at den kalotagtige frisyre, som de fleste bærer, også findes på en gruppe af fynske bronzestatuetter, der netop kan dateres til folkevandringstiden eller germansk jernalder. Frisyren er imidlertid almindelig i klassisk kunst og kan t. eks. ses på Gundestrupkarret⁵. Halsringen på tvillingefigurerne i runehornets øverste bælte kan både være keltisk og nordisk. De to hornede figurer i samme bælte identificeres af Olrik med Odin (med ring, stav og spyd) og Frey (stav og segl). Sikkert er dette dog ikke. Ringen var før vikingetiden knyttet til Ull (Atlakvida 30) og Frey (Skirnismal 21), og denne sidste fremstilles i vikingetiden med stort avlelem (Adam af Bremens historie IV, 26). Dog har seglen også været hans attribut⁶, og det kan nok ligne en segl i Vimosefundet fra folkevandringstiden⁷.

På runehornets nederste bælte findes en person, der enten løber eller sætter sin sko fast. Stillingen minder slående om Venusfremstillinger på terra sigillata, men Venus er nøgen⁸. Rytterfiguren på rune-

¹ G. Stephens: Handbook of the old-northern runic monuments of Scandinavian and England (1884); side 154. W. G. Collingwood: Northumbrian Crosses (1927). 13.

² H. Schück: Studier i nord. litteraturh. og religionshist. I (1914) 193 ff; fig 15.

³ E. Le Blant a. a. side 11; 44; 48. Pl. VIII; XII, XXI, XXXII etc. På et sarkofagdæksel i Museo del Conservatori i Rom ses en hund forfølge en hare under firkanten. (Fr. Gercke: Die christ. Sarcophagen d. vorkonstantin. Zeit. 1940 Tvl. 38, 2). ⁴ a. a. 89. ⁵ S. Müller i Nord. Fortidsminder I, 2. (1891). 51 ff. ⁶ H. Jungner: Gudinnan Frigg och Als härad (1922) s. 168 ff (Torvallafundet i Uppland).

⁷ Mackeprang a. a. 90. Arbejdsmarken 1935 (side 91, fig 20). ⁸ F. Oswald og Davis Pryce: Introduction to the study of Terra Sigillata (1920) side 138.

hornets tredje bælte sammenligner Almgren¹ med tilsvarende figurer på norske medaljer, der efterligner romerske mønter. Motivet er iøvrigt almindeligt i disse århundreder². Bueskytter findes i jagtscener, bl. a. på terra sigillata³. Den lille langhårede person med drikkehorn i hånden på det lange horns andet bælte er den, der ser mest nordisk ud af samtlige figurer. Den minder om fremstillingen på gotlandske billedsten fra ca. 700. Her bæres drikkehornet i almindelighed af en kvinde, der står foran en rytter⁴. Den samme situation er måske fremstillet på guldhornet, selv om figuren her synes at bære skæg!

Endelig skal vi omtale et motiv i det lange horns sjette bælte. Vi ser her et hoved mellem to springende dyr. Hovedets karakter er tvivlsomt. Sorterup karakteriserer det som „et billede, der ser ud som et hornet hoved“ (Cap. II. IV). S. A. Andersen⁵ omtaler det som et tyrehoved med nedhængende horn; Axel Nielsen⁶ mener, det er et vædderhoved med langt skæg, mens Olrik⁷ anser det for menneskeligt; det sidste er vist det rigtige. Motivet er nemlig meget udbredt i folkevandringsstiden.

De nærmeste paralleler til guldhornets fremstilling træffer vi på de oftere nævnte spangehjelme. På hjelmen fra Gammertingen ses tre gange gentaget en menneskelig maske over to springende dyr, som de fleste antager for løver; Henning⁸ mener dog, det er kirgisiske steppeheste. Ud fra masken vokser på begge sider to ranker, der ender i en knop. Et naglehoved ses ovenfor i perlestaven, der kanter randen for oven. Endelig er en genstand, vist en pinjekogle, anbragt under masken (fig. 12). Samme motiv findes på en spangehjelm fra Eremitage (i Leningrad); her er pinjekoglen imidlertid erstattet af en skål. Også en hjelm fra Gültlingen har vist haft det samme motiv.

Hovedet mellem de to dyr kan være en variant af Danielmotivet⁹; en „forkortet“ udgave af det! Det er måske tilfældet med de afbildninger, der findes på keltiske kors og i normanniske skulpturer¹⁰. Men motivet er langt ældre end kristendommen. Det er af sumerisk

¹ a. a. ² jfr. Holmquist a. a. 110 ff. og Kühn i I. P. E. K. 1938. ³ R. Knorr: Südgallische Terra Sigillata-Gefässe (1912) Tvl. IX. 12, samme: Terra Sigillata-Gefässe von Rottenburg (1910) Tvl. XIX, 10. ⁴ S. Lindquist: Gotlands Bildsteine I—II (1941—42) I. 87; fig 182, 137. II. fig. 384, 463 o. fl. st. ⁵ a. a. 21. ⁶ Guldhornene. Danske Studier 1940. ⁷ a. a. 21; det er solen, der opsluges af solulve. ⁸ a. a. 37 ff. ⁹ Grøbbels a. a. 31 ff; Holmquist a. a. 131; — afvises af Henning a. a. 51. ¹⁰ Romilly Allen a. a. 373 f. P. M. C. Kermodé: Maux Crosses (1907). fig 24. Pl. 69.

oprindelse¹ og breder sig ad forskellige kanaler til Europa. I Lilleasien forestiller det sikkert Magna Mater eller Kybele mellem hendes hellige løver. På en skål fra Strassbourg fra det 2—3 årh. eft. Kr. ses en skægget mand i profil mellem to vilde dyr²; en anden skål har ham en face mellem to dyrehoveder. Til Skandinavien når det antagelig gennem goterne. Vi træffer det på en fibula fra Galsted i Slesvig, oversat til germansk dyreornamentik. En sammenligning mellem denne fibula og en sibirisk guldskive viser indflydelse fra skytiske prototyper³.

Fig. 12. Relief på hjelm fra Gammertingen.
(6. årh. ?)

Foreløbig er det imidlertid spangehjelmenes fremstilling, der udviser størst lighed med guldhornenes. Som nævnt antager de fleste forskere, at disse hjelme stammer fra værksteder ved Sortehavet⁴. Deres form skal skyldes iranske forbilleder. Et stykke af en spangehjelm er iøvrigt for kort tid siden fundet i Kertsch⁵ Holmquist⁶ går imidlertid ind for, at hjelmene kommer fra Ægypten, da praktisk talt alle ornamentale detaljer på dem kan findes i ægyptisk (koptisk) kunst — også masken mellem de to løver — og en af de tidligste typer af spangehjelme er fundet i Ægypten.⁷

Formålet med denne lille afhandling har ikke været at give en ny tolkning af guldhornene. En tilfredsstillende forklaring på deres billeder kan vi først få, når hornenes hjemsted er fastslået og billedmotiverne grundigt belyst.

¹ L. Wallerstein: Der Mensch als künstlerische Motiv bei Franken, Alamannen u. Burgunden (Dissertation) 1934. 17 ff. ² Henning a. a. 37 ff. fig 12. ³ E. Salin a. a. 233. — Galstedfibulaen: B. Salin a. a. fig 394. ⁴ Her er fundet forstadier til spangehjelmen, og den forekommer på fresker og gravsten fra Kertsch (Ebert. i Prähist. Zeitschr. I (1909) 66 ff.) ⁵ A. Alföldi: Eine spätromische Helmform. (i Acta Archaeologica V 1934). W. Arendt i Zeitschr. f. histor. Waffen- u. Kostümkunde N. F. 4. (13) 1932. s. 49 ff. ⁶ a. a. 131 ff. ⁷ Ebert i Prähist. Zeitschrift I (1909) 163 ff.

Det her anførte giver imidlertid et korrektiv til de tolkninger, der nu er gængse og især skyldes *Axel Olrik*. Det er muligt, et par motiver kan være hentet fra nordisk mytologi; men det er sikkert urigtigt at indordne billederne i en mytologisk sammenhæng, som *Axel Olrik* og senere *Axel Nielsen*¹ har forsøgt det.

Det stærkeste argument for en tilknytning til den nordiske mytologi er billederne i det lange horns øverste bælte. Meget tyder her på en myte, som den vi kender om Tyr og Fenrisulven. Men det må siges, at en sådan også kan være fortalt om andre end Tyr. Han er ikke den eneste enarmede gud; både blandt kelterne og i Indien finder vi en tilsvarende gudeskikkelse². Herodot beretter, at skyterne ofrede højre arm på deres fanger til krigsguden³, vel fordi han var enarmet! Og myten om Fenrisulven har antagelig sine rødder i Kaukasusegnene⁴. Hertil kommer, at de figurer, der omgiver personerne på det lange horns øverste bælte, for et pars vedkommende (fuglen på fisken, det firbenede dyr på fisken) med sikkerhed kan påvises ved Sortehavet. også slangemotivet synes fremmedartet for nordisk mytologi.

Olriks tolkning af de hornede figurer i runehornets øverste bælte som Frey og Odin er, som vi har set, ret tvivlsom. Det samme gælder hans identification af den trehovedede figur med Tor. Derimod forekommer den lille figur med drikkehornet i det lange horns 2. bælte afgjort nordisk.

De kendte figurer har alle vist sig at være af udenlandsk oprindelse. En række motiver har hjemme i Sydøsteuropa eller ved det østlige Middelhav: de sammenhængende hestekroppe, fuglen på fisken, det firbenede dyr på fisken, demonerne, hovedet mellem de springende løver, det flåede menneske. Kentauren og den trehovedede skikkelse er almindelig i klassisk og keltisk kunst; atter andre har vi fundet i den tidlige kristne kunst på sarkofager og gravsten. Det forekommer helt udelukket at placere disse billeder i det nordiske hedenskab.

På den anden side er det heller ikke muligt at indpasse motiverne i noget andet religionssamfunds mytologi, såvidt vi kan se⁵. Billederne er åbenbart hentet fra vidt forskellige områder; kunstneren præsenterer

¹ Dsk. studier 1940. ² Jan de Vries: *Altgerm. Religionsgeschichte* II (1937) §§ 236 ff. ³ Herodots historie, oversat af K. Hude (1904) IV 62. ⁴ A. Olrik: *Ragnarok* II (1914). ⁵ Axel Nielsen søger at knytte billederne til Mitrareligionen; der er imidlertid ingen lighed mellem dennes religiøse billedverden og guldhornenes.

os for et udvalg af gængse motiver i folkevandringstidens kunst.

Et interessant fund af en ny runeindskrift¹, styrker imidlertid antagelsen af, at hornene er nordisk arbejde. Er de lavet herhjemme må vi da tænke os, at Lægæst til udsmykning af de kostbare horn har hentet sine motiver fra tidens almindelige billedforråd på lerkar, prydgensstande og lign. Det er vel ikke udelukket, at han har fremstillet en enkelt nordisk myte og et par hjemlige guder; men de fleste billeder må opfattes som blotte illustrationer uden religiøs eller mytologisk indhold.

P. S.

Efter at ovenstående er skrevet har professor Brix udsendt en bog om „Guldhornene fra Gallehus“. Han hævder heri, at hornene stammer fra det østlige Gallien, snarest fra Rhinegnene. Indskriften skal være vestgermansk. De to horn skyldes ikke een mester; det længste er lavet først; det korte har dette til forbillede, men der er ikke nogen ide-mæssig forbindelse mellem de to horns billedrækker.

Hornenes oprindelse fra Rhinegnene finder Brix godtgjort gennem billedernes sammenhæng med galloromansk kunst. Hans argumentation herfor er imidlertid ikke overbevisende.

Adskillige af de motiver, han nævner, er ikke specielt keltiske: Halsringen på hornenes figurer kan være den keltiske torques; men også herhjemme gik man i germansk tid med halsring. Figuren med horn i hånd kan have keltisk forbillede; men ligheden med kvindefiguren på gotlandske billedsten er dog større. Til det firefodede (menneske-) dyr på fisken finder Brix en parallel i den græske flodgud Amenanos, hvilket dog synes tvivlsomt; han står ikke på fisken. Liljen i det lange horns 6. række, der tolkes som et fallossymbol, optræder også i græsk kunst; det samme gælder akset i runehornets 2. bælte, og endelig findes de lodrette fisk ganske vist på et gallo-romansk monument, men fisken er som nævnt et såre almindeligt symbol.

Vigtigere synes påvisningen af, at dyr med diende unge, som på runehornets 2. bælte, ofte findes i galloromansk skulptur; ligeledes spiralfornede slanger. Også en hest, trukket af en tjener i lighed med billedet på runehornets 4. bælte, er afbilledet på galliske gravmæler.

¹ se A. Bæksted i Dsk. St. 1948.

Og endelig findes de to dyrepar med halerne delvis sammenslyngede (på det lange horns 7. ring) i keltisk kunst som delfiner. Men disse motiver behøver heller ikke at være udelukkende keltiske.

En bedømmelse af Brix' bog ligger iøvrigt udenfor denne afhandlings rammer. Dog må det siges, at den ikke har overflødiggjort en indgående undersøgelse af billedernes herkomst og indhold; uden en sådan vil man næppe nå til en endegyldig løsning af guldhornenes gåder.

POESIENS MISSION OG AAGE KABELL

AF

TH. LIND

Fremkomsten i trykt form af Aage Kabells opposition¹ ved min disputats giver mig en kærkommen anledning til at svare udførligere, end det var muligt ved det mundtlige forsvar. Jeg skal tage indvendingerne op en for en.

K. forfægter for det første den ikke ualmindelige anskuelse, at det, der betyder noget i poesien — og i kunsten i det hele taget —, ikke er emnet², men maaden, hvorpaa dette behandles. Det synes at forudsætte, at det skønne i naturen og i kunsten ikke vækker følelser af samme art. Men stemmer det med erfaringen? Sproget taler dog om skønhed i begge tilfælde.

Lad os imidlertid holde os til digtekunsten. K. sammenligner Oehlenschläger med almindelige dødelige samt med digterkolleger, der ikke kan maale sig med ham: Baggesen, Staffeldt, Ingemann. Andre kan have rigere oplevelser, dybere tanker, mere fantasi og følelse, men Oehlenschläger bliver den største digter i kraft af sin sproglige originalitet. Hertil er at sige, at jeg intetsteds har hævdet, at formen — i digtningen den sproglige form — ingen rolle skulde spille. Selvfølgelig gør den det. Baade „emnet“ og „maaden“ har deres andel i resultatet. Nogle eksempler, der analyseres nedenfor, vil nærmere belyse dette forhold.

For K. bliver den poetiske følelse knyttet til erkendelsen af kunstværket som et dyrebart resultat af viljens sejr over et uformet stof. Denne form for poetisk følelse findes hos den skabende kunstner og (indirekte) hos den, der har studeret kunsten. Andre kan maaske

¹ Danske Studier 1946—47, 1.—4. hft. s. 115. ² K. sammenfatter under betegnelsen *emne* „selve Oplevelsen“, fantasien, filosofien og følelsen.

betragte kunsten mere umiddelbart, paa samme maade som noget smukt i naturen, men deres oplevelse er formentlig af en anden art end de førnævntes. Hvis K's teori er rigtig, maa det i første række være kunstnerens oplevelse af kunstværket, under eller efter dets tilblivelse som form, der er den egentlige poetiske følelse. Som svar skal anføres et enkelt citat, som har en ikke ringe vægt, fordi det skyldes saa stor en digter som Shelley:

„... when composition begins, inspiration is already on the decline, and the most glorious poetry that has ever been communicated to the world is probably a feeble shadow of the original conceptions of the poet.“ (A Defence of Poetry, i Peacock: The four Ages of Poetry, Oxf. 1921, s. 54; ogsaa cit. i Poesiens Mission s. 237).

Her gaar den stærkeste poetiske følelse altsaa forud for viljens sejr over stoffet.

Det er ganske sikkert rigtigt, at der er en ikke ringe forskel mellem den skabendes poetiske følelser og modtagerens, og at det for en del skyldes, at den skabende stærkest føler viljens sejr over stoffet. Paa den anden side er jeg stiltiende gaaet ud fra, at der var saa stor overensstemmelse, at man med rette kunde tale om poetisk følelse i begge tilfælde. Men er forskellen mellem K's opfattelse og min saa stor, at glæden over viljens sejr ud fra mit synspunkt ikke kan anses for poetisk?

Det afhænger af, hvad slags tilfredsstillelse der føles over vanskelighedernes overvindelse. Er det en selvtilfreds, forfængelig glæde over egen formaan, over at kunne, hvad andre ikke kan, saa er der ikke noget poetisk ved den. Selvtilfredsheden er en lukket tilstand, som ikke lader sig forene med poesiens aabenhed. Men glæden kan ogsaa være af en mere uselvisk art og skyldes bevidstheden om at have faaet tag i en virkelighed, som var ved at undslippe en. Den flygtige følelse er blevet forevigtet som form, de forvirrede oplevelser har vundet klarhed, saa de kan fattes af aanden. Den glæde, sjælen føler ved saaledes at udvides, er poetisk. Det er den *blomsterglæde*, som Drachmann taler om i et vers af digtet „De bedste Timer“ (af „Dybe Streng“, ogsaa cit. i P. M. s. 196), en glæde, som dog ødelægges af hovmod og trods:

De bedste Timer; — var det dem, jeg nød,
da frem min Knop til Blomster-Glæde brød,
da første Gang jeg Skaberfryden følte?
Nej, nej; det var ej dem. En Angést kølte

den hede Fødsels Fryd: Is i min Rus!
 Thi lig en Nattebrises Dødvindssus
 Hovmod og Trods om Blomstens Bæger spøged:
 i samme Nu var Blad og Stængel krøget,
     min Blomst var bruddt,
     min Knop var død,
 en Snevold over Kunstnervaaren føget.

Meget oplysende om dette forhold er Paul la Cours „Fragmenter af en Dagbog“, specielt kapitlet „Upersonlighed“.

Jeg vil da mene, at den del af glæden over vanskelighedernes overvindelse, der er poetisk, kan forstaas ud fra de synspunkter, der er fremsat i „Poesiens Mission“, mens K's teori ikke giver nogen forklaring paa den umiddelbare oplevelse af poesien hos det store flertal, der hverken er kunstnere eller æstetikere.

K. ønsker at vide, om poesien med sin mission forpligter nogen skabende kunstner til at skabe og til at meddele sig, og de offentlige kasser til at understøtte denne meddelen-sig, og spørger om, hvad der har bevæget mig til at se bort fra denne grundlæggende problemstilling.

Jeg har søgt at fastslaa, at oplevelsen af poesi i videste forstand — i liv og kunst — er nødvendig for sjælens trivsel. Det er da poesiens mission at nære vor aand og give den livskraft. Men selv om poesien er en værdi, følger jo ikke nødvendigvis, at enhver, der er i stand til at frembringe den, ogsaa er forpligtet til at gøre det, ligesom det ikke er givet, at evnen til at lave støvler — sans comparaison — er forbundet med en tilsvarende pligt. Et spørgsmaal af den art vedkommer forholdet mellem individ og samfund og maa ses i en større sammenhæng, saaledes at det ganske falder uden for min bogs rammer. Det samme gælder det offentliges understøttelse af kunsten. Det er et politisk-etisk spørgsmaal, som har stor interesse, men maa behandles i en helt anden sammenhæng.

K. spørger endvidere om, hvorledes jeg tænker mig at faa plads i systemet til den udvidelse af kunstnydelsen, et historisk studium af poesien giver læseren, eller til den bekendte forskel i smagen hos en skolet og en uskolet læser.

Først maa det siges, at et historisk studium af poesien ogsaa kan være i stand til at forstyrre den umiddelbare poetiske oplevelse og erstatte den med en videnskabelig tilfredsstillelse. Men som helhed tjener studiet poesien; det giver større forstaaelse, og forstaaelsens

betydning er flere gange fremhævet i min bog (se emneregistret under *kendt*). Det historiske studium kan endvidere ved at sætte digtet ind i en psykologisk og historisk sammenhæng gøre oplevelsen fyldigere og derfor mere poetisk; men der er ogsaa den fare, at den kan blive mindre almengyldig, mere snæver og mindre poetisk, fordi den knyttes fastere til begrænsede, entydige fænomener, der har deres bestemte plads inden for virkelighedssammenhængen. Jvf. P. M. s. 65 og 107—8. — S. 113 findes en udredning af kyndighedens betydning for den poetiske nydelse. Det skal indrømmes, at det havde været mere nærliggende at bruge en litteraturkyndig som eksempel fremfor en landbrugskyndig.

Det næste spørgsmaal, K. ønsker besvaret, er følgende:

„Hvordan bærer man sig ad med, udfra Deres „system, inden for hvilket godt og slet kan holdes ude fra hinanden, d. v. s. et system, som tillægger den enkelte æstetiske følelse en relativ værdi“ — at kende Forskel paa de uendelige Krigsdigte, der blev skrevet under Svenskekrigene, og saa Ewalds Kong Christian? Hvordan bærer man sig ad med at kende Forskel paa Staffeldts og Oehlenschlägers Digte, og er der overhovedet nogen Forskel paa Claus Frimanns Frederixborgdigt og Oehlenschlägers Helge? Hvordan holder man i saadanne Tilfælde godt og mindre godt ude fra hinanden?“

Angaaende forholdet mellem Ewalds „Kong Christian“ og de mindre lødige krigsdigte er jeg for saa vidt i forlegenhed, som K. gør mig opgaven for let, naar han overlader til mig at finde eksemplerne inden for en stor produktion; det vilde vel ikke være saa vanskeligt for mig at finde noget, der passede i mit kram. Bedre var det, om K. selv fandt et eksempel til sammenligning med „Kong Christian“.

Saa er der Staffeldts og Oehlenschlägers digte. Ønsker K. en vurdering af de to digteres samlede produktion? Her kunde man klare sig med nogle almindeligheder i stil med dem, der kan læses i enhver litteraturhistorie, fortolkede efter min metode. En saadan fremgangsmaade vil dog næppe tilfredsstille nogen, saa hvis man skal svare inden for rammerne af en tidsskriftsafhandling, vil det være bedst at holde sig til noget mere afgrænset. K. nævner første sang af „Helge“, som jeg vil tage som udgangspunkt for en sammenligning; først vil jeg dog svare paa følgende bemærkning: „De citerer Oehlenschlägers Guldhornene for at vise Besjælingen i Sole, i Violer o. s. v. Men Romantikens Filosofi læses ligesaa tydeligt i de fleste af Staffeldts Digte,

og det er ikke fra dem, man daterer det ny Aarhundrede“. Selv om udtrykket „de fleste“ i denne forbindelse forekommer mig lidt overdrevent, skal det indrømmes, at Staffeldt er en nok saa god repræsentant for romantikkens ideer som Oehlenschläger. Der er kritikere, der ikke har kunnet finde andet i min bog end et forsvar for romantikken — en opfattelse, jeg ikke kan anerkende — og ud fra den betragtning maatte jeg nødvendigvis anse den for den største, hvis digte giver tydeligst udtryk for romantikkens filosofi. Da det imidlertid ikke er min tanke, skal jeg villigt anerkende, at Oehlenschläger er en større digter paa grund af visse ikke særlig romantiske egenskaber. Hvis vi saaledes betragter „Frode paa Vifils Ø“, vil vi nok finde nogle udpræget romantiske træk: fjernhed i tid, skibet som en „Drage styg, — Med høie Vinger paa sin Ryg“, den kolde og fugtige taage, der lægger sig om øens rand, fordi de gode alfer vaager over „blomstrende Skioldungeblod“. Men alt dette er ikke afgørende for digtets værdi. Det egentlig romantiske er ikke fremtrædende nok dertil. Lad os imidlertid se nærmere paa digtet. Berømt er første-strofen:

Kong Frode staaer i Leiregaard,
 Han gav sin Broder Ulivssaar,
 Det var stor Ynk og Smerte:
 Ung Halfdan ligger krum paa Skiold,
 Med Staalet i sit Hjerte.

Digtet begynder disharmonisk; det onde har sejret over det gode. Verset klinger ud i nagende smerte over et uopretteligt tab. (Forgængelighedens, dødens og sorgens poetiske værdier er der gjort indgaaende rede for i *Poesiens Mission*, s. 182, 183—84, 204 ff., 241). I et dramatisk modsætningsforhold til kong Halfdan, om hvem medlidenheden samler sig, staar brodermorderen som udtryk for *farlighed*, for livets risiko. Hans nærværelse varsler fremtidige ulykker; saa længe han er til, er det ikke muligt at falde til ro i hverdagslivets trygge vaner (P. M. 7).

Indtrykket af *farlighed* forstærkes i den følgende strofe, hvor kong Frode udlover en belønning for paagribelsen af de unge brodersønner. En smule beroliges man over, at de er godt gemt „i Mulden dybest inde“; men faren lurer stadig og øges under besøget hos heksen. Her kommer det romantisk hemmelighedsfulde til (P. M. 118—22, 123, 151), som harmonerer godt med følelsen af *farlighed*. Maaske aner man ogsaa den i næste strofe optrædende havfrues hemmelighedsfulde

farlighed, maaske virker hun kun som et hemmelighedsfuldt-æggende, oplivende moment, som et udtryk for naturens skjulte, anede rigdom.

Saa kommer en ny person ind i fortællingen, den gamle Vifil; men endnu har han ikke afsløret sig som et værdigt modstykke til kongen; det er stadig dennes farlighed, der er dominerende, den gamle *gyser* over synet af kongens skib, og *spændingen* øges (P. M. 122—23). Skildringen af det overnaturlige drageskib øger indtrykket af hemmelighedsfuld farlighed.

I de følgende strofer mærker vi, at der ogsaa findes vilje og mod hos Frodes fjender. Endnu staar Helges kræfter ikke maal med hans dristige sind, men han vil engang blive farlig, ogsaa han:

Snart voxer op den liden Ulv,
Med hvassen Tand i Munde.

Heller ikke Vifil er défaitist: „I skal ei dennesinde døel“ Frode føles fra nu af mindre farlig. Læsere beroliges paa drengenes vegne. Ikke blot Vifil, men ogsaa de gode alfer vaager over dem. De hemmelige magter kan ogsaa være paa det godes parti! I slutningen af digtet optræder Vifil som kvadets helt. Her staar to viljer, kongens og kæmpens, over for hinanden i en spændt dramatisk situation. Den gode kraft over for den onde. En uselvisk og fri mands fri vilje i strid med en bunden og dæmonisk. Den gamle er frygtløs, end ikke døden frygter han, derfor er han fri og kan handle, som han finder det rigtigt. Kongens vilje er bunden, af det valg, han har gjort, til at tjene sit eget egoistiske magtbegær. Han er bange for at miste sin magt. Sjæleligt udelukkes han fra samfundet med andre. Han er paa vej til at faa *alle* til fjender, som Vifil spaar ham. Vifil er en poetisk skikkelse; hans natur er aaben, han er fri og uselvisk; vover sit eget liv for en god sag og glemmer hensynet til egen sikkerhed i retfærdig harme over Frodes lumpne fremfærd. Kongen derimod hører til dem, der „ikke har musik i sjælen“ (P. M. 200, 245), livet er ikke poetisk set med hans øjne, hvad der dog ikke hindrer ham i, set med læserens, at bidrage til at give digtet poetisk liv ved sin farlighed. Ham er det, der er årsag til det disharmoniske i digtet: smerten over Halvdans død og konflikten mellem hovedpersonerne. En vis disharmoni er en nødvendig bestanddel af poesien. Sjælens skranker brydes ikke uden smerte (P. M. 182, 207 ff.). Men er disharmonien i sjælen saa stærk, at den fremtvinger en udvikling i modsat retning af syntesens; en given-afkald paa

fastholdelse af hele oplevelsens fylde for at undgaa smerten, saa svækker disharmonien den poetiske virkning (P. M. 94—95, 178). Det er Oehlenschlägers fortjeneste, at han i dette digt, som han i det hele taget saa mesterligt formaaede det, lader det disharmoniske klinge med i et harmonisk hele af fuldendt skønhed. Her sejrer til sidst det gode, dog uden at slutningen bliver en banal happy ending af den slags, som alt for ofte sætter punktum for poesien samtidig med, at den gør det for bekymringerne. Hroar og Helge er foreløbig frelst, rovfuglen vender tilbage til sin rede:

Da steeg Kong Frode paa sit Skib
Og drog igien til Leire.

Men sin farlighed har han ikke mistet.

Slutningen er virkningsfuld, et smukt udtryk for poetisk befrielse, symboliseret af skibet, der sejler bort med frygtens ophavsmand om bord. Af betydning er det ogsaa, at kongen vender tilbage til sit udgangspunkt, og at de to sidste linier indeholder de samme elementer som den linie, hvormed digtet begynder: kong Frode og Lejre. Derved fremkommer, som paavist af Vilh. Andersen i Dansk Litteratur s. 85, den *runding*, der er saa fremtrædende i dette digt. Det siges om strofen, at den faar *runding*, d. v. s. baade fynd og fylde. Rundingen, kan vi tilføje, er først og fremmest et harmoniserende element. Den afgrænser udadtil: Kun det, der hører hjemme inden for denne kreds, der begynder og slutter med kong Frode og Lejre, hører med. Men ved dette blik tilbage til udgangspunktet vælder alt det mellemliggende frem som en følelsesbetonet helhed, hvis enkeltheder ikke er tydeligt bevidste, og derved skabes fylde. En saadan naturligt afgrænset helhed kan, trods sin fylde, let holdes sammen af den opfattende; derved føles den harmonisk.

Det virker i samme retning, naar dynamiske begivenheder fastholdes i statiske, anskuelige billeder. Derved opfattes de lettere, de føles mere harmoniske. Ogsaa det er en form for *runding*. Typisk er indledningsstrofen. Vi overværer ikke kampen, men dens resultat. Kong Frode *kæmper* ikke længere, han *staar* som sejrherre. Men der siges ikke: Kong Frode *stod* i Leiregaard; den skildrede virkelighed er dog ikke saa statisk, at den er stivnet i fortidighed. Kong Frode *staar*, som en trusel, om fremtidige ulykker, som et udtryk for latent kraft. Man vil se, at dette gælder ogsaa de andre billeder, et harmonisk

ydre dækker over stærke, urolige kræfter. (Om anskuelighed P. M. 103). Det er en af de mest anskuelige og stærke af alle de danske. Præcise detaljer øger hos Oehlsenschläger anskueligheden. Ung Halvdan ligger *krum* paa skjold. Stillingen er præcist opfattet, omend næppe naturalistisk. Den har ogsaa en symbolsk betydning som udtryk for den overvundnes magtesløshed i modsætning til sejrherrens ranke hovmod. (Om symboler P. M. 96 ff.). Præciserende er ogsaa udtryk som: „I Mulden dybest inde“ og „Mildt vifter Morgenluftens Pust — I deres Lokker gule“. Det sidste er tillige et fortættet symbolsk udtryk for situationen: drengenes sorgløshed, deres ubeskyttethed (ligesom vinden kan ogsaa fjendtligsindede mennesker komme) og paa den anden side (en tanke, der uvilkaarlig melder sig) den beskyttelse, de nyder fra de gode magters side.

Endelig er der den sproglige form. Iøjnefaldende er overensstemmelsen mellem form og indhold. I første strofes første linie virker de relativt talrige trykstærke og lange stavelser med kraft, i anden linie med tyngde, hvilket svarer til indholdet; den tredje linie, som er kortere og har kvindeligt udgang, udtrykker lammende sorg, men i den følgende linie kræver smerten udløsning, ved at der fortælles om den frygtelige kendsgerning; trangen til at betro sig og til at anklage giver styrke til en længere linie; men i sidste linie staar haabløsheden den fortællende klart; det er slut — intet at gøre mer — staalet sidder i hjertet! Her bidrager formen til at sætte et uigenkaldeligt punktum. Hele strofens opbygning medfører, at tyngdepunktet kommer til at ligge her. De to første linier er ensartede, hvilket skaber en forventning om, at den tredje linie er ligesaadan. Den er imidlertid en stavelse kortere og efterfølges af en erstatningspause, hvorved linien virker foreløbig afsluttende, mens pausen giver udtryk for den tomhed, sorgen stirrer ind i. Paa den maade falder strofen i to dele, den første paa 3 linier; den anden paa 2. Da der efter tredje linie fortsættes med en fjerde af samme længde som de to første, vækkes en forventning om gentagelse af skemaet fra første del af strofen; man venter, at femte linie bliver af samme længde som fjerde. Forkortelsen virker ogsaa her afsluttende, og stærkere end i tredje linie. For det første fordi den som en gentagelse øger virkningen fra tredje linie med sit bidrag. For det andet fordi der ikke er tale om en slavisk gentagelse; et overraskelsesmoment er med, idet afslutningen kommer en omgang før ventet. Man faar derved samme virkning som i en klimaks. Allerede

tredie linie giver udtryk for livets afslutning, men fornemmelsen er stærkere i sidste linie. Rimordet *Hierte* kommer før ventet, ligesom brodermorderens lumske stød. Da afslutningen er mere energisk end normalt, danner hver strofe i særlig grad et sluttet hele. Ogsaa her er der runding, hvilket Vilh. Andersen gør opmærksom paa.

Det kunde være fristende at fortsætte med de andre strofer, men dette maa være tilstrækkeligt til dokumentation.

Der er endvidere overensstemmelse mellem form og indhold paa den maade, at de enkelte ord er mættet med betydning; her er ingen overflødige ord, her er den kortfattetethed i udtrykket, som ogsaa disputatsen fremhæver som en fordel (s. 98, 102, 103). Indtrykket er stærkere og mere harmonisk, naar det ikke forstyrres af det overflødige.

Samtidig med, at digtets metriske form ved sin overensstemmelse med meningen øger ordenes kraft, afgrænser den udadtil, idet den udelukker alle andre melodier og alle uvedkommende mislyde. Hele digtet rykker os bort fra vor hverdagssfære: det *henrykker* os. Voldsomme og fjerne begivenheder opliver vor ensformige hverdag, mens en harmonisk form læger vor smerte og angst. Digtet har vel ingen større poetisk dybde; men det efterlader et indtryk af *fuldendt skønhed*.

Man vil se, at meget har kunnet overtages fra tidligere kritikere, navnlig Vilh. Andersen, og at dette paa en naturlig maade falder inden for rammerne af min teori. Det taler efter min mening til gunst for dens brugbarhed.

Lad os til sammenligning tage Staffeldts romance Kong Frode og Gubben.

Optakten fører læseren til et fjernt og festligt milieu. Der fortælles om kong Frode Fredegod ved gildesbordet, hvor gammel mjød og skjaldekvad gør ham „huld og mild“. *Spændingen* hos Staffeldt skyldes uvisheden om, hvem der skal vinde kongens belønning; — vi lever os dog ikke meget ind i denne spænding, da vi ikke kender de enkelte personer, som hos Oehlenschläger, hos hvem milieuet vel er mindre festligt, men ikke mindre fremmed, og spændingen meget større, fordi det der gælder liv og død; vi stilles over for det store eventyr, der hedder tilintetgørelsen, den, der paa een gang sprænger alle lænker og aabner vejen for alle muligheder (P. M. 204 ff.).

Der fortælles videre i Staffeldts digt om, hvordan mange kæmper priste deres daad, saa „Leireborgen rundt gienklang af Mod og Snedig-

hed“. Da ser kongen en gubbe sidde nederst ved bordet, „ikke mod, ej heller glad“ og uden at sige et ord. Til ham ytrer kongen:

Og er du Gubbe uden Daad,
Saa gak hvorfra du kom,
Saa gak og end i Qvindegraad
Din usle Alderdom.

Denne strofe griber. Her melder kontrasten sig til gildesstemningen i det foregaaende, til sikkerheden og overmodet hos de andre (og til gubbens reelle værdi, som man aner); derved er det disharmoniske element kommet til, uden hvilket der ikke findes nogen poetisk dybde.

Hvad betyder den graad, som han opfordres til? Han skal græde som den, der vilde, hvad han ikke evnede. Det er livets vilkaar. Ingen eyner, alt hvad han vil, uden han er gaaet aandeligt i staa og er tilfreds med at ville lidet.

I denne strofe kan Staffeldt maale sig med Oehenschläger. God er ogsaa den næste:

Ei Skiendsel blegede mit Haar,
Thi Retsind var mit Nayn,
Og ei jeg for min Konge staaer
Foruden Daad og Gavn.

Han hævder sig med værdighed. Retsindet, som her stilles over for modet og snedigheden, er et poetisk begreb (hvad ogsaa modet, men ikke snedigheden er). Retsindet er frigjort for smaalige og egoistiske hensyn. (Jvf. P. M. 196—97).

Endnu kan vi forsvare at tro paa oldingens realitet; men i det følgende forvandles han til en abstraktion. Alligevel taler kongen til denne abstrakte idé og beder den sætte sig til højbords, ved kongens side. Læsere vakler mellem troen paa en levende mand og en abstrakt idé. Det er den sidste, der sejrer; den slaar manden ihjel, og sammen med ham afgaar ogsaa de poetiske følelser ved døden, som var knyttet til forestillingen om hans person som et levende individ — og til verden omkring ham, som vi nu heller ikke mere tør tro paa. De poetiske følelser, der er knyttet til forestillingen om retsindet, er ikke tilstrækkelige til at redde slutningen, som bliver mere opbyggelig end poetisk — trods et veltalende slutningsvers, der ikke havde forfejlet sin virkning, hvis det var henvendt til en levende person:

Staffeldts digt savner da den harmoniske runding, vi finder i

Oehlenschlägers. Enheden er brudt, hvorved der skabes en disharmoni, der ikke er æstetisk værdifuld. Naar det var tilfældet med den kontrast, som skabtes ved gubbens tilsynekomst paa skuepladsen, skyldes det, at modsætningerne der gik op i en højere enhed, i en stærk poetisk følelse. Helt nye forestillinger knyttedes til, der, til trods for deres modsætningsforhold til de foregaaende, dog kunde forliges i sindet, som derved berigedes (P. M. 241, note til s. 162).

Med hensyn til *anskuelighed* kan Staffeldt ikke paa nogen maade maale sig med Oehlenschläger, ikke med en eneste strofe. Et stilistisk fortrin af anden art har to linier i den femte strofe:

Og Leireborgen rundt gienklang
Af Mod og Snedighed . . .

De to abstrakte substantiver *mod* og *snedighed* er velegnede til at give indtrykket af de tilsvarende begrebers universelle tilstedeværelse, overalt, hos alle og enhver; de staar i tilstrækkelig konkrete omgivelser til, at de kan have deres fulde virkning (P. M. 105—6).

Den regulariserede folkevisestrofe, Staffeldt bruger, har gode muligheder. Den harmoniske, lille strofe med de regelmæssige jambiske verslinier kan efter omstændighederne virke baade med fasthed og lethed. Men den har ikke de samme særlige muligheder som Oehlenschlägers originale strofe i Frode paa Vifils Øe, ligesom der ikke hos Staffeldt findes en lignende sikker overensstemmelse mellem form og indhold som hos Helges digter. I indledningsverset virker ordene *huld* og *mild*, der slutter strofen, som pendants til ordparret *djærv* og *snild* i slutningen af anden linie. Derved føres tanken tilbage til disse ord; men det er meget svært at holde sammen paa saadanne fire abstrakte begreber; dertil er de to sidste for forskellige fra de to første — uden at være direkte kontraster. Enten føles derved et ubehag, eller de to sidste kommer ikke rigtig til bevidsthed, hvorved det virker særlig uheldigt, at de staar paa den fremtrædende plads i strofens slutning. Den paafølgende pause bevirker nemlig, at de sidst nævnte begreber dvæler lidt længere i bevidstheden end de andre. I andre tilfælde, hvor slutningsordene ikke blot er betydningsfulde, men opsummerer strofens betydning, gaar tanken tilbage til strofen som helhed, paa harmonisk maade klinger alt det med, der deri er sagt, hvorved en meget smuk „runding“ fremkommer. Den sidste strofe viser, at ogsaa denne digter har forstaaet det:

Nei ikke er du uden Daad,
 Kom hid! kom hid! thi den
 Som styrer Kongens onde Raad
 Er Kongens bedste Ven.

I anden strofe er det derimod ikke lykkedes:

Nu siger frem, I Dannemænd,
 Nu siger uden Blu:
 Hvo teede sig min bedste Ven
 Med kiæk og snedig Hu?

Tredie linie og ikke fjerde er betydningsmæssigt den vægtigste.

Gentagelsen af „nu siger“ er falsk veltalenhed; de paagældende ord er ikke saa betydningsfulde, at der er grund til at slaa dem særlig fast. I tredie strofe er rimordene *mig* og *sig* ikke tilstrækkelig energiske i en kongetale. Fjerde strofe er velformet, men kan paa grund af sin uanskuelighed alligevel ikke maale sig med nogen strofe i Oehlen-schlägers digt. Dette maa være nok som eksempler.

Som helhed maa det gælde, at Staffeldts Kong Frode og Gubben vel har sine fortrin, men ogsaa sine tydelige fejl; kun en fire-fem strofer kan anses for at være helt vellykkede i alle henseender, mens Oehlen-schlägers Kong Frode paa Vifils Æe er et lædigt kunstværk fra først til sidst.

Noget uretfærdigt over for Staffeldt, som har sine fortrin i det lyriske, kan det være, at kappestriden har skullet staa paa et omraade, hvor hans rival er den ubestridte mester. Det faar nu være. Oehlen-schlägers Helge var specielt nævnt af K., og det var rimeligst at finde noget tilsvarende at sammenligne med.

Det næste spørgsmaal gælder en sammenligning mellem Frode paa Vifils Æe og Frederiksborgdigtet. K. skriver: „De citerer et tredie af vor Litteraturs absolutte Højdepunkter, første Sang af Helge, ved Siden af Frederiksborgs Egn og Udsigten fra samme af Claus Frimann, og det gør De naturligvis Ret i, for der er Havfruer i begge Digtene; men man overraskes, naar det til sidst hedder, at Formaålet med Bogen er at give Grundlaget for en vurderende Poetik.“

Hvis dette er ironi, maa jeg bekende, at den ikke bider paa mig. Begge havfrueciterer er poetiske, isolerede som de er, uden hensyn til det digt, de hvert for sig staar i. Digtets større eller mindre værdifuldhed er altsaa irrelevant i det foreliggende tilfælde. Saa længe et

løsrevet citat kan virke poetisk, maa det være berettiget at anføre det som et eksempel paa poesi; ja, det maa endog være at foretrække, naar hensigten, som i dette tilfælde, er at belyse et ganske specielt fænomen; man er da mere sikker paa, at det poetiske indtryk beror paa det citerede og ikke paa konteksten. I øvrigt er der ingen grund til at mene, at Oehlenschlägers havfrue er mere poetisk end Frimanns, fordi hun skylder en større digter sin eksistens.

Da jeg opfordres dertil, skal jeg ikke gaa uden om en sammenlignende vurdering af de to digte, selv om jeg nok synes, at det var muligt at finde noget mere egnet til et saadant formaal end et naturbeskrivende digt og en romance.

Lad os da se, om Frimanns digt har kvaliteter, der kan taale en sammenligning.

Over for K. maa jeg fastholde, at det ikke er uden betydning for et naturbeskrivende digts virkning, *hvad* det beskriver. Skildringen af et poetisk landskab rummer mere poesi end en i kunstnerisk henseende lige saa god beskrivelse af et poesiforladt landskab. Saaledes er dette noget romantisk dunkle og anelsesfulde skovinterieur poetisk i sig selv:

Men, denne skumle Stie — tør jeg mig den betroe?
 Og denne Skov, som mørk en Labyrinth afbilder —
 Hvor er jeg? her o Nat, kun dine Skygger boe,
 Selv Lysets Glimt her mig kun mer forvilder.

Hvad rasler hist: — iil tyst, min Fod, bag dette Kiær!
 Hvad er det Pladskende, Som Sivets Hvislen røber?
 See, hvor høgrenet Hjort halv gaaer, halv svømmer der,
 Nu Lyset, see hvor kneisende den løber.

(Poetiske Arbejder, 1788, s.10—11).

Poetisk er ogsaa skildringen af slottet og byen, der spejler sig i søen. Her er en verden, der paa en gang er virkelig og uvirkelig. (P. M. 83—84). Særlig føles kontrasten mellem den solide virkelighed og dens usikre spejlbillede i det vers, hvor lom'en, der nærmer sig over søen, opfordres til at vende om:

Ah! kom ei nærmere! ubudne Gæst, vend om!
 Bye, Borg og Alt du ellers snart udsletter.
 (S. 5).

Det noget romantiske emne er som helhed poetisk: det forladte slot — hvor Christian IV spørger.

Saadan skildres den forladte have:

Paa grønne Trappetrin fra Søen hæver sig
Et, du, o Plantekunst, af dine mesterstykker;
Blandt Danmarks Haver før var ingen denne llig,
See, hvor endnu dens Majestæt henrykker.

(S. 6).

Desværre ser man ikke dette mesterstykke for sig. Det er ikke videre anskueligt. En begyndelse er dog gjort: de grønne trappetrin; men meget mere ser man heller ikke. Det er en hovedskavank ved digtet, at dets skildringer er saa lidet anskuelige (d. v. s. prægnante og konkrete (P. M. 103) — ogsaa andre sanser end synet kan medvirke i en „anskuelig“ oplevelse). Hvad nytter det, at de mest poetiske landskaber omtales, naar man ikke ser dem? Af og til giver digteren dog læserens fantasi en haandsrækning:

See, hvor det popler hist, langs ved den ganske Strand,
Den lille finnet Slægt, som leger glad deroppe,
Hvor levende ved den er der det hele Vand,
De blanke Småa — hvor let og tidt de hoppe!

(S. 6).

Adjektiverne *finnet* og *blanke* er præciserende; de giver tydelige glimt af de smaa fisk. Hvad der særlig gør scenen levende og poetisk, er, at det præcise her — efter Verlaines recept — forbindes med det upræcise (P. M. 115 ff., 130): det for øjet uigennemtrængelige vand, alt det uforudselige i de smaa dyrs leg (P. M. 44, 77 ff.).

Helt realistisk skildret er denne landlige idyl:

Fra kløverrige Plet da hilser Qvæget dem,
Som tungt og stønnende ei længe Byrden taaler,
Godvillig rækkes nu det spændte Yver frem,
Og surrende i Spandet Melken straalere.

(S. 12).

Men en saadan konkret tydelighed er undtagelsen. De fleste skildringer er uanskuelige. Typisk er en strofe som denne, hvor intet holder øjet fast:

Et meer end jordisk Land, — et sandt Elysium —
Jeg grønne Sletter seer med gyldne Slotte strøede,
Og Vange vrimlende af Hiorde runden om,
Og tusind Hegn med meer end tislags Grøde.

I denne henseende kan Frimanns digt ikke paa nogen maade maale

sig med Oehlenschlägers, hvor hver enkelt scene betegner et højdepunkt af anskuelighed.

En god, objektiv, suggererende og anskuelig skildring af et landskab kan gengive noget af dettes poesi; men al kunst til trods bliver skildringen let en afbleget virkelighed. Den kan bringe noget nyt ved at udtrykke en finere opfattelse af nuancerne end den, læseren umiddelbart kan have; men i den henseende udmærker Frimanns digt sig ikke, hvad der er forstaaeligt, eftersom den udprægede sans for nuancerne og deres kunstneriske gengivelse hører en langt senere tid til end hans. En skildring kan imidlertid have andre fordele fremfor virkeligheden, blot ved det faktum, at den er en skildring. I fantasien kan man se bort fra alle de fejl og alle de ubehageligheder, der er forbundne med, hvad virkeligheden kan byde paa; en digterisk genspejling kan være til rede paa tidspunkter og paa steder, hvor den virker med størst mulig nyhed og derved er i stand til at drage sindet bort fra hverdagen: den giver os sommeren i vinterens hjerte og Tahiti paa Vesterbro. Frimanns emne er imidlertid ikke tilstrækkelig eksotisk eller fjernt i tid til i nogen synderlig grad at virke paa denne maade. Ogsaa paa dette punkt har Oehlenschlägers digt et afgjort fortrin: der fortælles om usædvanlige begivenheder i et fjernt og spændende milieu.

Vi har hidtil talt om objektiv naturbeskrivelse. Det maa imidlertid fremhæves, at enhver beskrivelse af naturen indeholder et subjektivt element. Den enkeltes sind paavirker hans oplevelse af naturen og hans gengivelse af denne oplevelse. Han skildrer ikke blot naturen, men ogsaa sig selv, eller, om man vil, sit forhold til naturen. Derved kan han virkelig fortælle sine læsere noget nyt, selv om den skildrede natur ikke er dem ukendt; han kan delagtiggøre dem i sit hjertes indhold, som ingen anden har magen til. *Men*: er han en tør og indskrumpen sjæl, gør hans ord intet indtryk, mens en Rousseau kan lære en verden at se saa meget, den ikke før kunde se. En daarlig skribent derimod, der kun kan finde banale udtryk for sine originale følelser, er tvunget til at beholde det hele for sig selv.

De følelser — eller tanker — naturen vækker hos digteren, kan han give et direkte, mere eller mindre lyrisk udtryk for, eller de kan indirekte give sig til kende gennem stilen.

Hvordan er det med Frimann, hvor han udtrykker sig direkte?

Her kommer han til kort. Intetsteds røbes poetiske følelser af særlig dybde. Den banale, konventionelle imponerethed af kongehusets magt

og pragt og glans udtrykkes i stærke ord, der dog ikke overbeviser om en tilsvarende personlig grebethed.

Vi nævnte ovenfor det charmerende træk, at borg og by spejler sig i vandet. Digteren lader sig dog ikke rive med til mere end en intellektuel-æstetisk undren; han staar ikke paa nogen maade i fare for at „gaa paa den“ og give sig fantasien i vold:

Hvor yndig denne Søel — ha! hvilket Perspektiv!
Og, hvilket Maleri! — er Søen selv bebygget?
(S. 5).

Et maanelandskab, som kunde henrykke en romantiker, bringer ikke Frimann andet end rolig nydelse:

Hvor rolig nydes her den blide Aftenstund
I denne Buegang og under disse Tage
Af dette grønne Løv, hvor Maanen sirkelrund
Nu smiler ind, nu langsom gaaer tilbage.
(S. 6).

Af dyderne hyldes i tidens stil nogle af de mest upoetiske — sparsommelighed og flid:

Udadlet være du, o borgerlige Tid!
O, at din Efterslægt af dig kun maatte lære
Den gyldne Sandhed, den, at Sparsomhed og Flid
Kan ingen Stand, ei Konger selv vanære.
(S. 9).

„Sparsomhed“ og flid er oftest rent egoistiske dyder, som i særlig grad hører hverdagen til; de har svært ved at forliges med et poetisk følsomt temperament, som gør oprør mod den evige gentagelse og den stadige tvang. Og dog: de kan udøves med kærlig tanke paa andre, eller man kan føle en vis asketisk tilfredsstillelse ved udøvelsen af dem; asketen føler sig fri, uafhængig af de goder, han giver afkald paa. En rolle spiller ogsaa den befriende følelse af, at det ikke er en skam at maatte være flittig og sparsommelig. Alt i alt maa det dog siges, at disse dyder ikke har noget særlig stort poetisk vingefang.

Videre poetisk er ret beset heller ikke tanken om den frie sangers afhængighed af pengene — selv om den ikklædes et gennemsigtigt poetisk klædebon:

Hvad lover ei den Tid, den gyldne Christians Alder,
Da glade Muserne, hver kiende sin Mæcen,
Som vinkende dens dyrkere fremkalder . . .

(S. 18).

Stilistiske figurer er blandt de midler, ved hvilke digteren udtrykker sig selv. Frimanns yndlingsvirkemiddel er apostrofen. Hans digt bestaar af en kæde af apostrofer. Denne figur er særlig velegnet til at udtrykke stærk affekt eller særlig personlige følelser over for det tiltalte. Men apostroferne her formaar ikke at overbevise os om en saadan følelsesmæssig baggrund; de virker derfor først og fremmest konventionelt og, enkelte steder, i hvert fald for en nutidslæser, særdeles pudsige:

Vox snart, du ædle Frugt, som disse Blomster spaae,
Dig venter Kongens Bord, nyd først en gunstig Sommer,
Skynd dig! — hvad om paa det du moden kunde staae,
Før anden Frugt fra anden Have kommer!

(S. 7).

Eller:

Kom, runde grønne Vold, bliv du mit Hvilested!
(S. 9).

Man mindes Wadskiær.

Det kan da ikke undre, at den afdøde Christian IV opfordres til at leve:

O store Konge, lev, — udi din Afkom lev . . .

(S. 10).

Personifikationerne er ogsaa for det meste konventionelle. Saaledes Musen s. 7 og „Høstens Gud“ s. 13. Heldig er derimod den omtalte nymfe (havfrue). En apostrofe, som har en god virkning, findes i følgende vers:

Ommarmet af din Borg staae, Tempel, i din Pragt!
For hvad dig skiænde kan din Skytsaand dig beskierme,
Som du og denne Egn betroet er til Vagt!
Dig aldrig meer hiin voldsom Haand sig nærme!

Og du ærværdig Borg! den Skovens Olding liig,
Som stolt paa dybe Rod Trods byder Stormens Vælde,
Staae rolig i din Søe, indtil den engang dig
Modtager, naar du glider ned af Ælde!

Her motiveres apostrofen af følelsens art og styrke. Dertil kommer et andet forhold: Ordene falder, som om de havde magt til at realisere de ønsker, som de udtrykker. Det er ord, der værner; de vil intet ændre, men opretholde status quo. Derved kan vi lettere tro paa deres gyldighed; for trylleord, der gav sig ud for at kunne ændre det bestaaende, vilde møde større skepsis. Ved ordets kraft opretholdes her en harmonisk tilstand; dog kan freden forstyrres af fjender, ligesom det bestaaende til sidst vil bukke under i en forgæves kamp mod forgængeligheden. Her er uro og harmoni i en poetisk blanding, dog har den sidste overhaand, som klassikerne foretrak det. Herved opnaas den *runding* i fremstillingen, som ogsaa gør det let for tanken at omfatte en „begrænset evighed“ som den skildrede.

Den klassiske tankes lyst til i uforstyrret klarhed at herske over meget finder vi hos Frimann flere vidnesbyrd om. Naar han, formentlig med forsættelig uoriginalitet, bruger udtrykket *hølgrenet Hiort* (s. 11), fremhæver han et typisk, i forvejen kendt træk. Man nikker genkendende, saadan er en hjort, her er noget, man véd, noget sikkert: en klar tanke. Hjorten faar større virkelighed, en platonisk virkelighed — uden nogen særlig individualitet, en saadan vilde føles indskrænkende. Der er en poetisk aabenhed og potentiel rigdom i forestillingen: den kan rumme alle forestillinger, man kan gøre sig om alle hjorte. Og tankens harmoni plumres ikke af noget individuelt.

Visse omskrivninger løsner skildringen endnu stærkere fra det individuelle og konkrete, idet et mere abstrakt udtryk end det sædvanlige foretrækkes: „hiint hvæset Staal“ er en økse; en hjort benævnes: „velskabte Skovens Søn“. (Selvfølgelig udartede brugen af den slags udtryk til manér, og det punkt maatte nødvendigvis komme, hvor de var for fladtraadte til at virke).

Ud fra disse vidnesbyrd om klassisk sans for abstraktion og harmoni kunde man vente, at digtet som helhed var præget deraf. Det er ingenlunde tilfældet. En *runding* som den, vi træffer hos Oehlen-schläger, er der slet ikke tale om. I kompositionen er der ingen særlig fasthed eller klarhed; man kunde uden skade tage et par vers fra hist og sætte et par vers til her. Heller ikke nogen enhed i stemning holder sammen paa digtet.

Vender vi os til den sproglige form, ser vi paa samme maade godt og mindre godt mellem hinanden. Som helhed er det jævne vers;

digteren synes ofte at udfylde et metrisk skema, som det bedst kan falde sig. Ganske vellykkede er et par strofer som disse:

See hvilken Kreds! — den Egn, som her omfavner mig,
Nu klæd i Sommerdragt, hvor riig paa Yndigheder!
Du Kongens Fødested, o hvor høitidelig
Du hæver dig! — hvor stolt du dig udbreder!

Hvad Under, du min Egn, af fordums Konger nød
Saa høj en Gunst — til dig de længselfulde iilte,
Saasart du aabnede dit blomsterstrøede Skiød,
Da rolig de i dine Arme hvilte.

(S. 2).

Den frie rytme og enjambementerne, der bryder det stive skema, udtrykker digterens lette begejstring. Den sidste linie i anden strofe har en rolig rytme, der svarer til indholdet.

Den omtalte nymfe skrider ogsaa frem i harmoni med versets rytme:

Tidt staaer din Nymfe op, og for at skue dig,
Højbrystet frem paa langsom Bølge glider.

(S. 19).

Men andre steder støder den naturlige talerytme og det metriske skema an mod hinanden paa disharmonisk maade:

Jeg gaaer i Kongens Spor — paa denne Blomster-Vei
De gamle Fridriker, de gamle Christianer
Den blide Aftenstund mon her de vandred ei
Og Haand i Haand med andre Julianer.

(S. 2).

Man kan vælge at lade talerytmen sejre, hvorved verset bliver disharmonisk og kommer i strid med det harmoniske indhold, saa dettes virkning svækkes. Ogsaa versets suggererende evne forringes (jvf. nedenfor). Eller man kan lade metret gaa af med sejren, saa at nogle ord forvrænges, — og et forvrænget ord virker disharmonisk paa grund af sin uklarhed —, det opfattes ikke med samme lethed som et normalt udtalt ord. Afstanden mellem talerytme og metrum er i hvert fald her for stor til, at en tilfredsstillende tilpasning mellem dem kan finde sted.

Det er næppe nødvendigt at gaa videre med sammenligningen af de to digte. Resultatet bliver, at „Friderichsborgs Egn og Udsigten fra

samme“ indeholder glimt af ægte poesi; men lange partier er matte, baade hvad form og indhold angaar, og det vilde være formasteligt at stille dette digt ved siden af et fuldendt kunstværk som „Frode paa Vifils-Øe“.

I min gennemgang tager jeg, som man ser, hensyn baade til indhold og form. Begge udgør tilsammen en uløselig syntese; men der er dog ikke noget i vejen for, at man ved en analyse betragter dem hver for sig. I min disputats har jeg næsten udelukkende beskæftiget mig med indholdet uden derfor at mene, at den sproglige form skulde være uden poetisk værdi.

Den sproglige form har for det første en symbolsk betydning, som er afhængig af den maade, paa hvilken den fremtræder rent fysisk (som rytme, klang etc.). Naar denne symbolske betydning harmonerer med det øvrige indhold, siger man, at der er overensstemmelse mellem indhold og form. Er indholdet da poetisk, bliver dets virkning saa meget stærkere, naar formen virker i samme retning, mens omvendt en form, der virker i en anden retning end indholdet, kan forstyrre dets poetiske virkning (jvf. övf. hos Frimann). Full overensstemmelse er dog ikke nødvendigvis det bedste; indhold og form kan under bestemte forudsætninger supplere hinanden, hvorved den poetiske virkning øges.

Dernæst har formen værdi som middel til at tilegne sig og fastholde det fornyende, poetiske indhold. Det er som bekendt lettere at huske vers end prosa. Dertil kommer, at formen fremkalder en bestemt indstilling hos den opfattende. De stadige gentagelser leder paa suggestiv vis følelser og tanker i en bestemt retning. Alt, hvad der gaar i denne retning, tilegnes da lettere. (Jvf. P. M. om det kendte i det ukendte, 36 ff., 60, 82, 112 ff., 181—82). Samtidig med, at lydhørheden skærpes over for alt, hvad der er i harmoni med formen, bliver

¹ Ifølge prof. Arnholtz fremkommer den skønneste rytme som et resultat af en gensidig tilpasing mellem sprogytme og metrum. En fuldstændig regelmæssig rytme tiltaler lige saa lidt skønhedssansen som en fuldstændig uregelmæssig. („Studier i poetisk og musikalsk rytmik“ § 37). Disse anskuelser paa det formelle omraade passer fortræffeligt sammen med dem, jeg hylder paa det psykologiske med udgangspunkt i „indholdet“. Saavel fornyelse som harmoni er nødvendige bestanddele af den poetiske følelse (P. M. 88 ff., 178). Den helt regelmæssige rytme symboliserer stivhed og kedsonnelighed, tvang og indskrænkethed, og den er ikke poetisk; den helt uregelmæssige symboliserer en sindstilstand, der bliver upoetisk, fordi dens bestanddele falder fra hinanden, saa sindet splittes. Poesien symboliseres af den tilpassede, afvekslende-harmoniske rytme.

modtageligheden tilsvarende mindre over for alt, hvad der strider mod den, hvorved den opfattende fanges ind i en poetisk verden, forskellig fra den, han ellers færdes i.

Endelig, da formen ordner, deler og betoner, er den i stand til at anbringe sproglige udtryk paa en plads, hvor de fremhæves (eks. ovf. hos Oehlenschläger). Ogsaa dette maa gøres paa en saadan maade, at formen tjener det poetiske indhold.

Naar K. taler om den askegraa løve hos Grundtvig, er jeg ikke ganske paa det rene med, hvor han vil hen. Ud fra mine forudsætninger finder jeg intet upoetisk i, at symbolet ikke er klart gennemskueligt; i det hele taget virker udtrykket poetisk paa mig, og det søger jeg at begrunde. At ordet askegraa muligvis skyldes rimnød, gør det ikke mindre poetisk. For øvrigt, selv om valget af ordet har været paavirket af, at det skulde rime paa smaa, maa det dog forklares, at Grundtvig vælger netop dette ord: askegraa; — der var dog ellers andre muligheder! Det maa altsaa have *sagt* digteren noget.

Saa er der Aarestrups ritornel:

En Femtenaars! En lang og smidig Unge! . . .

Lang og smidig — her har vi pigen med kød og blod. Og digteren har hende. Blot ved at sige disse ord kan han fremmane hende, som hun gaar og staar, ligesom Aladdin ved at gnide paa sin lampe kan hidkalde lampens aand. Saa stor er ordets magt.

Men se nu, om han har hende, den smaa, hun er ikke saadan at holde fast:

Hvor luftig hendes Gang! hvor knibsk Fodskiftet!

Og dog kan digteren med en trylleformular: velvalgte ord i en suggestiv rytme, fremmane hendes skikkelse, naar han ønsker det; det, som K. kalder hans „lille graciøse Sejr over Stoffet“, tjener dertil.

Men alligevel er hun ikke saa let at klare; hun er en selvstændig natur:

Og i sin Trodsighed hun rækker Tunge!

Vi har her i tre linier Aarestrups følelser over for den unge pige: Lyst til at have hende, blandet med glæden over hendes individuelle selvstændighed, der hindrer ham i at faa hende.

Den absolutte tilfredsstillelse af ens ønsker skaber vel harmoni, men dræber poesien (P. M. 12, 69, 136, 139—42, 172—73, 219). Her er poesi, fordi pigen ikke lader sig fange.

Men dog maa hun lade sig fastholde i nogen grad, for at vi kan faa glæde af hende. For Aarestrup lykkes det at holde hendes væsen fast i tre linier. Der har han hende, og der har vi hende, for bestandig, i tankens uforgængelige verden. Den af K. fremhævede „knude i prosodien“, der skildrer det knibske fodskifte, er en hjælp hertil; men jeg kan ikke gaa med til, at den alene skulde give ritornellen eksistensberettigelse, saaledes at det øvrige kun var formet som en folie om denne kerne. For mig er den kun et led i en sammenhæng. Skulde den udgøre det væsentlige, pointen, havde det dog ogsaa været rigtigere, om den var placeret til sidst. Er det en fejl af Aarestrup, at den ikke er det?

K. taler om, at vi gang paa gang i „Frode paa Vifils Øe“ eller „Kong Christian“ finder „sælsomt gribende Ord, der motiverer den Linie, de staar i, eller en hel Strofe“. Der kan være tænkt paa slutningsstrofen af sidstnævnte digt. Her gentages linien „Sortladne Hav“, og en mindelse af disse to ord gaar igennem hele strofen, dels i rimordet grav, dels i de talrige ord med vokalerne o og a. (Jvf. Hans Brix i „Gudernes Tungemaal“ s. 59—60 og i »Digterne og Fædrelandet« s. 162, og Paul la Cour om Frödings „Prins Aladin ay Lampan“ — „Fragmenter af en Dagbog“ s. 88). Den poetiske virkning skyldes efter min mening ikke følelsen af en sejr over stoffet, men det forhold, at den poetiske følelse, der er knyttet til de to ord, breder sig over hele strofen, ligesom ogsaa de to nævnte vokalers lydmalende værdi støtter strofens poetiske indhold.

Det citerede digt af Per Lange giver ved sin betydning saavel som ved sin form et enestaaende fortættet billede af det gotiske kirkerums særegne poetiske stemning, som det er digtets mission at fastholde, uddybe og gengive; den sidste linie i strofen kan ikke motivere digtet i dets helhed, dens fortræffelighed ufortalt. Stemningen er saa dyb, digterens oplevelse saa stærk, at ordene har mere at give læseren, end denne selv i forvejen har oplevet i et lignende kirkerum, og saa meget, at han, naar han paa ny træder over en kirkes tærskel, kan have en rigere oplevelse, fordi han i forvejen kender Per Langes digt.

Men det er rigtigt, at den omtalte linie yder et særligt bidrag til digtets poesi. Dens formelle kvaliteter øger den poetiske virkning, som

skyldes indholdet. Da imidlertid dette er forskelligt i hver strofe, maa vi se paa forholdet i hver enkelt strofe for sig.

Første strofe. En linie rimende paa strofens anden linie og af samme korthed er udeblevet længe, saa da den kommer, virker den med særlig vægt; den giver sindet ro, den afrunder, idet forventningen opfyldes. Det øger dens virkning, at den kommer som en kort linie i en strofe, hvis linier overvejende er dobbelt saa lange; derved faar den en større selvstændighed, markeret af en lille pause, før den siges, og en længere efter. Det er godt og rigtigt, at ordene *hvor intet sker* virker med vægt, da de som i en sum samler indholdet af første strofe. Det er godt og rigtigt, at de virker roligt; det svarer til deres indhold. Liniens korthed symboliserer, at enhver handling strander, før den kommer i gang. Den dvælende stavelse i *intet* øger indtrykket af ro. Karakteristisk for denne linie er det endvidere, at rimordets korrespondens ligger saa langt tilbage. Herved skabes en stemning af fjern erindring, en stemning, som svarer til den, der er forbundet med forestillingen om eventyrets sunkne by. Da korrespondensen findes i begyndelsen af digtet, hvor denne by nævnes, genopvækkes ved association den der anslaaede stemning.

Anden strofe. Man hører bedre raabene, eller snarere et enkelt, der repræsenterer dem alle, paa baggrund af den lille pause, der indleder linien, og den længere ved strofens slutning — d. v. s. paa baggrund af kirkens stilhed. Gennem en kontrastvirkning træder baade stilheden og den bedende sjæls uro stærkere frem. Endelig vækker forestillingen om det fjerne korresponderende rimord tanken om et fjernt ekko i den store kirke, ligesom erindringen om ordene „Bøn og Haab“ forstærker stemningen i sidste linie.

Tredie strofe. Det væsentligste, jeg finder at sige her, er, at formen giver indholdet den vægt, som det fortjener.

Om Goethes Wandrers Nachtlid (formodentlig II, „Über allen Gipfeln . . .“), udtaler K., at den kun er stil, „en Stemning fanget i Ord, næsten uafhængigt af, hvad Ordene betyder.“ Det sidste kan jeg ikke gaa med til; ordene udtrykker den fredløse sjæls længsel efter ro, en poetisk følelse, som er alt andet end ligegyldig, eftersom den beror paa en dyb erkendelse af menneskenes vilkaar i dette liv. Bevares, ordret oversat vilde det ikke gøre det samme indtryk. Men ingen har paastaet, at formen ikke skulde spille nogen rolle. Den tjener ogsaa her til at forstærke det indtryk, ordenes mening gør. En daarlig

form; som den kan foreligge i en oversættelse, kan derimod svække ordenes virkning; f. eks. kunde de ord, der skal udtrykke ro, fremtræde under en form, der udtrykker uro. Det er, som naar man afbrydes midt i en kunstnerisk nydelse: det hele er ødelagt. En fin poetisk stemning er meget sart, en klodsethed i formen kan være nok til at forstyrre eller ødelægge den.

K. klager over, at det ikke i min bog vises, hvordan de vigtigste fornyere af poesien med flid fordunkler meningen, d. v. s. leder efter et udtryk bag ved det, man er vant til, for med større intensitet at fastholde en følelse, der ikke mere vil lade sig fange i normalt sprog. Dertil er at sige, at jeg ikke har kunnet vise alt i min bog; jeg har maattet begrænse mig og har derfor i det store og hele gemt problemerne om digterens motiver og den poetiske form til senere behandling. Det siges s. 228. Ogsaa den behandling af sprogstoffets inspirerende evne, som K. efterlyser, hører herhen.

K. omtaler dernæst de tilfælde, hvor rimene fremkalder tankerne. Ja vist. Alle, der har prøvet at skrive vers, véd, at et rim kan kompletteres paa en saadan maade, at resultatet er et bedre, end man paa anden maade kunde være naet til. Formen har været fødselshjælper for ideen. Det omvendte, at rimnøden tvinger en til at skrive noget juks, er desværre nok saa ofte tilfældet. Det er jo nemlig saadan, at formen i sig selv ikke er nok, den maa være underordnet helheden for at være poetisk. Det er aabenbart ogsaa K.'s mening, naar han siger om Bellman: „... hans Kunst er det, naar ogsaa de aabenbart søgte Rim faar deres Berettigelse i Helheden.“

Det synes, som om K. ganske har misforstaaet bogens plan. Den gaar ikke ud paa en „Gennemgang af de Omraader hvorfra Kunstneren inspireres“. Som enhver kan se, er inddelingsgrundlaget psykologisk, idet det har været min hensigt at gøre rede for den poetiske følelses funktion og psykologiske egenart. Den vittige analogi med sortering af malerier efter motiver (landskaber for sig etc.) er derfor fuldstændig falsk.

Naar min liste over instinkterne kommer til at omfatte samtlige personlighedens berøringer med omverdenen, er det dog ikke saadan at forstå, at alle instinkter har lige stor poetisk værdi. Instinkternes relative poetiske muligheder har jeg søgt at gøre rede for, saa godt jeg kunde; men K. synes ikke at have bemærket det.

Opponenten bestrider endvidere, at det egoistiske er upoetisk. Som et eksempel paa egoistisk poesi citeres Davids salme 58,18:

„En Retfærdig skal glæde sig, naar han seer Herren; han skal toe sine Trin i den Ugudeliges Blod.“

Det er ikke et bevis paa, at noget er poetisk, at det findes i et digt, og jeg maa for mit vedkommende sige, at jeg aldeles ikke finder situationen poetisk. Maaske hr. K. kan se noget poetisk i den tanke at vade rundt i sine fjenders blod, mig falder det svært, og jeg tror, de fleste er saa vidt enige med mig, at det kan fastslaas, at en dybere, almengyldig poesi ligger der ikke i disse linier. Den egoisme, der gives udtryk for, svækker eller ødelægger efter min mening, hvad der ellers kunde have været af poetisk i disse ord.

Som udtryk for selvhævdelsestrangen nævnes triumfbuen og triumfmarchen. Jeg gensaa triumfbuen i Paris i sommer; den virkede paa mig ved sin størrelse, sin placering, sine smukke linier; men den vakte ikke nogen selvhævdelsestrang hos mig. Den kan jo nok ses som et produkt af Napoleons selvhævdelsestrang; men han har jo dog ikke selv gjort det kunstneriske arbejde ved dens opførelse. Triumfmarchens skønhedsvirkning beror paa dens befriende værdi; den vækker følelsen af at kunne nedbryde alle hindringer for vor sjæls, eller snarere vort jeks frie udfoldelse, saa *nogen* egoisme klæber der ved den, men derfor rummer den heller ikke den *dybeste* skønhed. Det, der er poetisk i triumfen, er ens egen sejr, ikke de andres nederlag.

En almindelig henvisning til orientalsk poesi forekommer mig ikke noget frugtbart diskussionsgrundlag; dertil kræves *konkrete eksempler*.

Endelig nævnes Kierkegaards Forførerens Dagbog. Hvad der findes i dette værk af poesi, beror paa skildringen af den unge pige og af hovedpersonens æstetiske forhold til tilværelsen; men den ligger ikke i Johannes Forførerens kynisk-beregnende handlemaade; den er psykologisk interessant, men ikke poetisk.

Det hedder endvidere hos K.: „Det er Poesiens Mission, at Digteren erkender sin Kraft og saaledes netop bestyrker sig i sin Egoisme . . .“

Her vil ogsaa jeg i min argumentation søge til Per Lange, idet jeg spørger, hvad man da skal sige til dennes digt om Johannes Ewald:

Hastig, for ikke at styrte
gik han mod flygtende Dage,

krum under Synernes Byrde,
uden at se sig tilbage.

Vilde blot Ordene skinne
gav han de dyreste Goder,
medens han selv maatte svinde,
mat som en udtæret Moder.

Skønne af Glans fra hans Øje,
stærke af Kraft fra hans Lemmer
leved hans Ord i det Høje,
fjerne, med fremmede Stemmer.

Men under hævede Hænder
lytter han fattig og bange
ind mod et Hjærte som brænder
sygt af at savne Sange.

Eller Grethe Risbjerg Thomsens „Forløsningen“ (fra „Dagen og Natten“):

Mit Maal er at tvinge
Flamme og Storm
ind i en stille
og evig Form.

Engang skal jeg mejsle
min Sorg i Sten
og selv forsvinde
forløst og ren —

K. diskuterer min opfattelse af begrebet egoisme og spørger, om jeg ved *egoistisk* maaske forstaar, hvad der sædvanligvis kaldes *egocentrisk*. Nej, det er ikke tilfældet. Jeg maa snarere sige, at min opfattelse af ordet egoistisk nogenlunde svarer til Kierkegaards af ordet dæmonisk: „Det Dæmoniske er Ufriheden, der vil afslutte sig“ (Begrebet Angest, ved Drachmann, 1943, s. 131)¹. Den, der som den egocentriske har sig selv som centrum i sin verden, behøver ikke at have nogen helt snæver horisont, og han kan leve et mere poetisk liv end den snæversindede, der er stærkt knyttet til et enkelt menneske eller nogle faa, som han ser op til, og hvis tarv han paa gruppe-egoistisk vis varetager i forhold til andre. „Egoistisk“ finder jeg derfor

¹ Eftersom egoismen er lukket, er uselvskheden aaben; naar jeg i min definition af den poetiske følelse kalder den baade aaben og uselvsk, skyldes det vanskeligheden ved at finde en helt dækkende betegnelse for det, de to begreber har tilfælles.

mere anvendeligt til mit formaal end „egocentrisk“. Man maa i øvrigt erindre, at naar jeg betegner den poetiske følelse som uselvisk, maa det forstaaes *relativt* paa den maade, at under i øvrigt lige forhold vil den mere uselviske følelse altid være mere poetisk end den mindre uselviske, og at i alle tilfælde den dybeste poesi er uselvisk.

Naar K. finder, at jeg i afsnittet „Symboler“ nærmer mig sagens kerne, er der — den store afstand mellem vore standpunkter til trods — en vis mulighed for en tilnærmelse, eftersom K. lægger saa stor vægt paa formen, og formens værdi for en væsentlig del beror paa dens symbolske virkning. Selv om jeg i det store og hele finder K's kritik uforstaaende, ser jeg dog en værdi i dens fremkomst. En forfatter kan næsten bevise hvad som helst, naar han selv vælger sine eksempler. Den hæderlige videnskabsmand vil gøre, hvad han kan, for ikke at bedrage sig selv og andre, men det er klart, at en langt bedre prøvesten er det, naar andre vælger de eksempler og stiller de opgaver, paa hvilke teoriens gyldighed skal prøves. Ad denne vej er der de bedste muligheder for at finde sandheden.

Jeg har i mit svar her haft lejlighed til at vise, hvordan jeg tænker mig min teori anvendt ved en alsidig analyse af konkrete eksempler. Selvfølgelig kan min bog ikke bruges som en logaritmetabel, hvor man efter ydre kendetegn kan slaa op og se, om et værk er poetisk eller ikke. Man vilde da dømme paa samme maade som stupide kritikere i de klassiske aarhundreder, der forkastede et skuespil, blot fordi det ikke overholdt de tre enheder; men mit arbejde skulde — bl. a. — være en hjælp for den poetisk følsomme til at forstaa, hvad han føler, samt til at begrunde eller revidere sine domme. Poesiens verden er saa omfattende, at det er umuligt at beskrive alle dens muligheder i en afhandling. Man maa derfor, hvis man vil udnytte bogens resultater, leve sig ind i dens tankegang paa en saadan maade, at man selv kan bygge videre paa, hvad man har fundet der. Med hensyn til den poetiske form vilde det utvivlsomt være for meget forlangt af en læser, at han skulde føre disputatsens synspunkter videre i samme omfang, som jeg selv har gjort det her, og da adskillige har savnet en omtale af det formelle i Poesiens Mission, har jeg været glad for at finde en lejlighed til at give en foreløbig redegørelse for min opfattelse af dets poetiske betydning.

Flådetogtet er en af de vigtigste og mest interessante oplysninger om den nordlige verdens kartografi og geografi i det 5. århundrede e. Kr. Det er en af de første og mest pålidelige oplysninger om den nordlige verdens geografi og geografi i det 5. århundrede e. Kr. Det er en af de første og mest pålidelige oplysninger om den nordlige verdens geografi og geografi i det 5. århundrede e. Kr.

DEN KLASSISKE NORDLANDSSKILDNING

AV GUDMUND SCHÜTTE
 GUDMUND SCHÜTTE

Det ptolemæiske Danmarkskort er det første store historiske Aktstykke i Danmarks Saga. Som første Jagttagelse av Hoveddragene i Danmarks Skikkelse, foretagen uden et Atom av kartografiske Forarbejder, er det en enestående Ydelse, et Storværk i Jordklodens Kortlægningshistorie, — man kan gerne sige: en Columbus-Dåd. Lauritz Weibull i „Scandia“ 1934, 107 kalder det for „det största steg framåt, som dittills tagits i den skandinaviska Nordens upptäcktshistoria“. Dets Tilblivelsesgang, oplyst bl. a. ved Undersøgelse av det romerske Flådetogt År 5 e. Kr., måtte have været en selvfølgelig Genstand for Særstudium i nordisk historisk og geografisk Forskning. Men denne bydende Opgave er *ikke* bleven tagen op. Selv i et ellers så fortjenstfuldt Arbejde som Weibulls „Upptäckten av den skandinaviska Norden“, „Scandia“ 1934, 180 ff., savnes en indgående Undersøgelse av det ptolemæiske Kort.

Det eneste hidtidige Tilløb er min Bøg „Ptolemy's Maps of Northern Europe“, udgiven av Geografisk Selskab 1917, samt Fortsættelser i „Acta philologica Scandinavica“ 1945 og Foredrag med Lysbilleder i Geografisk Laboratorium og Oldskriftselskabet i 1940erne. Lad være, at mine Resultater er ufuldkomne, — de viser dog en Stræben efter at stille Ptolemaios i Søgelysets Centrum.

Den av mig hævdede Opfattelse, at det ptolemæiske Danmarkskort er tegnet på Flådetogtet 5 e. Kr. har Weibull kategorisk forkastet i nævnte Artikel samt smst. 1941, 284. Da hans Kritik endnu i 1949 citeres som udslaggivende, må jeg hær imødegå den.

Vedrørende Flådetogtet, Nordlandsbilledet og Kimbrernes Bopæle haves fra første Århundrede e. Kr. positive og negative Vidnesbyrd hos

Augustus, Vellejus, Strabon, Mela, Plinius, Tacitus. Til Støtte for Kimbrernes påståede Stedfæstelse i Nordtyskland giver de intet fast Holdpunkt. Ofte er deres Angivelser vage eller indbyrdes modstridende. Det vilde være absolut umuligt udfra disse Angivelser at tegne et Danmarkskort som det ptolemæiske.

A. Flådetogtet År 5 e. Kr.

Augustus, „*Monumentum Ancyranum*“: „*Classi . . . ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad . . . navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit*“.

„Flåden . . . sejlede fra Rhinmundingen mod den opgående Sols Egn lige til . . ., hvorhen før den Tid ingen Romer var nået, være sig til Lands eller til Vands“.

C. Vellejus Paterculus, „*Historia Romana*“, II, 106. „*Eodem mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia classis, quae Oceani circumnavigerat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum victoria gentium parta cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique se iunxit*“.

„Sammestedshen [til Elben] førtes ved Admiralens vidunderlige Lykke og Omhu og med Overholdelse av [Sejl-]Tiderne, Flåden, som havde omsejlet Oceanets Bugter [den kom] fra et forud aldrig omtalt og kendt Hav til Floden Elben, med Sejr over talrige Folkeslag og med et overmåde rigt Forråd av alskens Ting, og den forenede sig med Hæren og Cæsar“.

C. Plinius Secundus, „*Naturalis historia*“, II, 67. „*Septentrionalis Oceanus maiore ex parte navigatus est auspiciis divi Augusti Germaniam classe circumvecta ad Cimbrorum promunturium et inde immenso mari prospecto aut fama cognito Scythicam ad plagam*“.

„Nordhavet er for Størstedelen bleven omsejlet efter Ordre av salig Augustus, idet Flåden blev ført rundt Germanien til Kimbrernes Odde og dærfra et umådeligt Hav blev skuet eller ved Rygtet blev kendt, strækkende sig til den skythiske Strand“.

Ifølge Weibull, „*Scandia*“ 1941, 286 Note, skal disse Ord ikke gælde som selvstændigt Vidnesbyrd, men er kun Referat efter Augustus og Vellejus. Hærfra udfyldes Lakunen hos Augustus med „*ad promunturium Cimbrorum*“. Men Sætningen „til den skythiske Strand“ må dog alligevel kaldes et selvstændigt Vidnesbyrd.

Strabon VII, 294. „τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος πᾶ πρὸς τῶ ὠκεανῶ παντάπασιν ἀγνώστα ἤμῃν ἔστιν“¹.
 „Kystlandet hinsides Elben er os fuldstændig ukendt“.

Kort og godt! Han sætter altså Elben som Ydergrænsen for Romernes Havkundskab mod Nordøst og lægnsigter dærmed Augustus og Vellejus. Det skeer sagtens i Fortsættelse av Forf.s monomane Polemik mod „Marseillaneren Pytheas' Opdigtelser“, VII, 295¹. Augustus' højstemte Fanfare, at Flåden opdagede Egne, hvorhen ingen Romer forud var nået frem, være sig til Lands eller til Vands, vilde hærefter være i håbløs Strid med Vellejus' Meddelelse, at Landhæren kom til Elben som Nr. 1, Flåden først bagefter.

Strabons Ord om Elben som Ydergrænsen for Romernes Havkundskab mod Nordøst godtages av Weibull, „Scandia“ 1934, 88, og av Scheel. Det er en iøjnefaldende urimelig Påstand: På Flådetogtets Tid havde Romerne allerede i henved en Snes År kendt det sydlige Vesterhav som sin egen Lomme; hær var intet nyt at „opdage“. Ifølge Strabons egne Ord, VII, 290, havde Drusus År 12 f. Kr. overvundet Bruchtrerne i et Søslag ved Emsmundingen.

Drusus' Flåde havde samme År truet Chaucernés Kyst, der strakte sig hen til Elben, *Dion Kassios* LIV, 20: Vellejus' siger udtrykkelig, at Flåden kom tilbage fra et Togt, der strakte sig ud over Elbgrænsen. Det er ufatteligt, at Weibull og Scheel lukker Øjnene for denne Oplysning og blindt postulerer Elben som Grænse for Romernes Opdagelser i den atlantiske Region.

Når nu Augustus og Vellejus skulde have fremstillet Gennemsejlingen av det forlængst kendte Vesterhav som Opdagelsen av et stort, ukendt Hav, så vilde det have været tomt Værnemagt-Pral. Og det vilde have været aldeles uhørt, at man skulde have kaldt Elbens Bredder for „skythiske“, dvs. østeuropæiske Strande. Sådanne Opdigtelser har man ikke Lov til at pådutte alvorlige romerske Historikere. Vi må spørge: tager Strabon fejl, eller lyver Augustus og Vellejus? Svaret turde være klart. På den ene Side har vi en Geograf, der ikke kendte Nordtyskland av Selvsyn, på den anden Side en officiel Righistoriker, der kunde øse av en av ham selv udsendt Flådeførers Rapport, og dærnæst en Historiker, der som Deltager i Tiberius' Krigstogt

¹ Weibull forsvare Strabon mod Kritiken, „Scandia“ 1941, 285 Fodnote; jeg savner nærmere Dokumentation.

kendte Nordtyskland av Selvsyn og ligeledes kunde øse av Flådeførerens Rapport. Den eneste fornuftige Tydning av Opdagelsen er, at den gælder Sinus Codanus, Havbugten Cod, dvs. Kattegat-Østersøen, der ved „Promunturium Cimbrorum“ (Skagen) viste sig for Flådeføreren gennem Kystens bratte Bøjning mod Syd. Dette Indhav rækker netop til Skythien, Østeuropa. (Det er jo til Punkt og Prikke avtegnet på det ptolemæiske Danmarkskort; men da Weibull dekretter, at dette Kort på Grund av sin sene Overleveringstid er „sjelfallet betydelselöst“ for vort Spørgsmål, må vi opsætte at drøfte det til senere).

B. Kimbrerne som boende i en nordgermansk »tractus«. Indenfor eller udenfor Romerriget?

Augustus siger i „Monumentum Ancyranum“: „Cimbri et Charydes et Semnones et eiusdem tractus alii Germanorum populi per legatos amicitiam Meam et Populi Romani petierunt“.

„Kimbrer og Charuder og Semnoner og andre av Germanernes Folk i denne Egn søgte ved Sendebud Mit og det romerske Folks Venskab.“

Strabon, VII, 293: „καὶ ἔπεμψον τῶ Σεβαστῶ δῶρον τὸν ἱερώτατον παρ αὐτοῖς λέβητα, αἰτούμενοι φιλίαν καὶ ἀμνεστίαν τῶν ὑπηργομένων, τυχόντες δὲ ὧν ἡξίουσαν ἀπῆραν“.

„(Kimbrerne) sendte Kejseren sin helligste Offerkedel, idet de bad om Venskab og Amnesti for det (forhen) skete, og da de havde opnået, hvad de ønskede, vendte de tilbage“.

Scheel og Weibull opfatter Kejseren Ord som uigendriveligt Vidnesbyrd om, at Kimbrer og Charuder var Elbgermaner. At Semnonerne boede østenfor Elben, er notorisk, og når Kimbrer og Charuder boede i den samme snævre „tractus“, må de også have haft Sæde ved Elben. — Ja, unægtelig, hvis det er givet, at Augustus med sin Meddelelse har villet docere etnisk Geografi. Men hvem borger os for det? Givet er kun, at han har villet docere *Politik*.

Og nu kommer vi til Humlen. Weibull synes at mene, at Kimbrerne har været indlemmede i Romerriget. „Enligt Monumentum Ancyranum bad kimbrerna och de andra folken [Charyder og Semnoner] om Roms vänskap. De hör alltså enligt texten till de folk, som Augustus pacificerade [pacavi]. Men dessa pacificerade folk bodde enligt texten sjelf utmed Oceanen endast fram till Elbes mynning. Det är härav tyd-

ligt, att enligt Augusti egen uppfattning kimbrerna, charyderna och semnonerna nordligast bott vid Elbe, och att flottexpeditionens slutpunkt måste ha legat där“.

Ja, at Romerrijet nordst på kun strakte sig til Elbmündingen, er en Kendsgærning. Men den påståede Indlemmelse av de tre nævnte Folk er netop det, som Texten *ikke* udsiger noget om. Selve det, at de tre Folk skikkede Sendemænd, røber den faktiske Uafhængighed; underkuede Folk havde ingen Lejlighed til at forhandle med Hs. Majestæt Kejseren quasi på lige Fod gennem Sendemænd. De havde heller ej Lejlighed til at yde ham Vennegaver som den kimbriske Offerkedel; slige Genstande kunde Romerne efter Godtykke frit konfiskere hos et underkuet Folk, om de gad.

Det egentlige avgørende er, at Kimbrer og Charyder sammenstilles med Semnonerne. Thi hvem tør påstå, at Semnonerne nogensinde har været „pacificerede“, dvs. indlemmede i Romerrijet? Derom taler ingen Kilde, og først og fremmest ikke Øjenvidnet Vellejus. Han skildrer, hvordan Romerhæren blev ført fra Rhinen til Elben, til det Sted, hvor man på den modsatte Bred kunde skimte Semnonernes og Ermdurernes Landemærke. Denne Bred strålede av de grænsevogtende Landeværnsmænds Våben. Kun en enkelt gammel Høvding, hvem hans Landsmænd sikkert regnede for en Quisling, roede ud på Floden og bragte Keiserprinsen Tiberius en ærbødig Hyldest; ifølge Gubbens Ord var hans unge Landsmænd bindegale, siden de trodsede Romerfolkets Magt og Herlighed.

Dette er, hvad vi av Øjnvidneskildring veed om Semnonernes „Pacifisering“ (1). Men det forhindrer ikke, at Semnonernes på Forsvar indstillede Landsstyre har regnet det for politisk klogt at skikke Sendemænd til Romerne for at forhandle om Landefred. Og ligeså må vi tænke os Forholdet hos Kimbrer og Charyder.

Når det nu var lykkedes Rom at fremtvinge Fredsforsikringer fra tre av de inferiøre Barbarfolk i den romerske Synskråses Yderzone, så sammenstillede Augustus dem som Indbyggerne av en fjærn, lidet kendt „tractus“. Det var som sagt ikke for at docere Geografi, men for at docere Politik. Når han fremhævede det romerske Diplomatis Resultater, var det vel bl. a. for at dække over det forsmædelige Nederlag i Teutoburgskoven.

C. Den romerske Nordlandskundskabs Udvikling med særligt Henblik på Kimbrernes Bopæl.

Weibull har i „Scandia“ 1934, 107, udtalt om Ptolemaioskortet: „Det er det största steg framåt, som dittills tagits i den skandinaviska Nordens upptäcktshistoria . . . Hos Ptolemaios står man med fast fot i realiteterna“. Det hedder om Kortet over Jylland: „Dess uddar och utsprång måste ha kringseglats“.

Han fremhæver Modsætningen til Forgængerne: „Plinius' Scandinavia var endast ett löst, olokaliserbart begrepp . . . Svionerna . . . hos Tacitus tilhör ännu en konturlös dimverld“.

Hær er Weibull lige på Tærskelen til at opstille det Problem, som det virkelig gælder om at få frem. Hvorledes var Forudsætningerne for Ptolemaioskortet? Hvilke Korttegnere havde han som Forgængere? Var Strabons, Melas, Plinius' og Tacitus' Nordlandsskildringer brugelige til at tegne Kort efter? Ptolemaios' Danmarkskort sprang dog vel ikke ud af en mystisk Urkærne ligervis som Gudinden Pallas Athene av Gud Zeus' Pande?

„Hic Rhodus, hic saltandum!“

Men skønt Weibull er lige ved at ane Problemet, gør han ikke Skridtet fuldtud. Problemet bliver ikke opstillet. Dette er en Hovedfejl ved hans Fremstilling.

Vi må da bøde på hans Forsømmelse.

Og Svaret kan strax gives i det store og hele.

Forgængere i Tegning av skarpt skårne Nordlandskort havde Ptolemaios overhovedet ikke. De foreliggende Nordlandsskildringer hos Strabon, Mela, Plinius og Tacitus er fuldkommen umulige at tegne Kort efter; jfr. Weibulls Udtalelser om Plinius og Tacitus. Vi tør forudsætte, at det selvsamme gælder for de bagved Geografierne liggende løse Rejsefrasnagn og Itinerarier, som meddeltes av romerske Købmænd.

Altså netop som et Foster av Gud Zeus' Pande fremtræder det ptolemæiske Danmarkskort. Eller som et Luftfotografi, taget av en Stratosfæreflyver.

Dette er den forbausende Problemstilling. Og da Weibull har undladt at gå den nærmere efter i Sømmene, må vi nu tage Opgaven op og efterspore, hvorledes den mærkværdige Foreteelse lader sig forklare.

Vi vil nøjere påpege den vage klassiske Nordlandskundskabs Linje og se, hvorledes det ptolemæiske Danmarkskort bliver at placere indenfor dette Udviklingsperspektiv.

Den romerske Historiker *Vellejus* med sin „*Historia Romana*“, II, c. 105, 106, er os særlig værdifuld, fordi han er Øjnvidne, som Deltager i Tiberius' Krigstog i Årene 4—5 e. Kr. Sin Historie udgav han 29 e. Kr.; jfr. Bremer, „*Ethnographie der germ. Stämme*“ S. 743. *Vellejus* giver ingen egentlig geografisk Skildring, omtaler blot Opdagelsen af et ukendt Østhav (se ovenfor under A), men nævner adskillige Folkestammer i det nordlige Germanien: Underkuelsen af Canninefater, (Ch)attvarjer, Bruchtrer, Langobarder, den fredelige Pacificering af Cherusker og Chaucher, endvidere Semnoner og Ermundurur som ikke pacificerede. Men de navnkundige Kimbrer glimrer ved sin Fraværelse. Dette kalder Scheel „eine schmerzliche Lücke“. Ja, unægtelig smertelig for Scheel og Weibull, der med Vold og Magt vil anbringe Kimbrerne i Nordtyskland. Mindre smertelig dog for Forskere, der hævder en anden Opfattelse. Og det må tilføjes: den for Scheel „smertelige Lakune“ genfindes i *alle* Skildringer af Tildragelser eller politiske Tilstande på den nordtyske Krigsskueplads, — Drusus' Hær- og Søtog 12 f. Kr., Germanicus' Hær- og Søtog, Armins Oprør mod Rom, Armins og Marbods Kamp. Ermundurernes Kamp med Chatterne 58 e. Kr., osv. osv., Oldtiden ud. Det er en kedelig Omstændighed for Scheels og Weibulls Teori, visende, at noget klikker ved Teorien, ikke er i Orden.

Grækeren *Strabon* skrev sin „*Geografi*“, Bog VII, År 18 e. Kr.; se Bremer l. c. Han kender ikke Nordtyskland af Selvsyn. Skildringen er umulig at tegne et Kystkort efter. Han kender Øen Byrchanis (Borkum), VII, 291, Emsflodens Munding, VII, 290, Kimbrernes Halvø, VII, 293, men aner ikke noget om Modsætningen mellem et Vesterhav og et Østerhav, og kender ikke noget til, at Østerhavet strækker sig hen til Skythien. For ham gælder Elben som Nordøstgrænsen for Romernes Nordlandskundskab; se ovenfor under A. VII, 291, sætter *Strabon* med rene Ord Kimbrerne i Nordtyskland, nemlig mellem Bruchtrer og Chaucher, dvs. et Steds i Nordhannover. Hermed må imidlertid sammenholdes hans Ord VII, 293, at de boer på en Halvø; dette Udsagn støttes af andre Kilder: ifølge *Mela* III, 32, boer de i Havbugten Cod, dvs. på en Halvø eller Ø; ifølge *Plinius* IV, 97, indehaver de en lang Odde, „*Promunturium Cimbrorum*“; ifølge *Tacitus* boer de som „*proximi Oceano*“, i en fremskudt Stilling, dvs. på en Odde; [ifølge *Ptolemaios* boer de på „den kimbriske Halvø“, som tydelig er Jylland]. Det er den eneste Halvø, der omtales i Ger-

manien (Skandinavien gælder jo som Ø), og hvor skal vi nu søge den? På Hannovers Kyst findes ingen nævneværdig fremspringende Halvø. Den eneste sådanne, som udgår fra Germaniens Kyst, er netop Jylland. I Virkeligheden modsiger Strabon altså sig selv. Kimbrernes Stedfæstelse på Hannovers Kyst er uforlignelig med den fastslåede Kendsgerning, at de boer på en Halvø.

Yderligere skulde Kimbrerne efter deres Stedfæstelse hos Strabon jo År 5 være blevne Undersætter av Rom. Men dærom savnes ethvert Vidnesbyrd. Ja, Strabon modsiger sig selv, når han lader dem sende Kejseren sin helligste Offerkedel som Gave, thi denne Handling røber dem som uafhængigt Folk udenfor Roms Grænser, se under B.

Den spansk-romerske Geograf *Pomponius Mela* udgav sin „Chorografi“ i 30erne eller 40erne. Hans Nordlandskildring er lignende vag som Strabons, umulig at tegne Kort efter. Men han kender dog Codanus sinus, det nyopdagede Østhav, som ligger „super Albim“, dvs. nordøst for Elben, III, 31. -anus er latinsk Endelse; Navnet er altså gott. Cod. Det genfindes i hollandsk het kwaade Gat, Kattegat. Det tyske Ord *kot*, „Snavs“, har ifølge Kluges „Etym. Wörterbuch“ de højtyske Former *kōt*, *kwāt*, *kāt*, nederlandsk *kwaad*. Melas Cod medomfatter Østersøen, thi dæri ligger „Øen Codanouia“ dvs. Skandinavien, og det strækker sig helt hen til Sarmatien dvs. Østeuropa, III, 54, 55.

I Cod boer ifølge Mela Kimbrer og Teutoner, III, 32. Disse Ord lader uklart, om de boer på en Halvø eller en Ø. III, 54, hedder det om Teutonerne, at de boer på „Øen Condanouia.“

Cod skildres III, 31, som et Havområde, stærkt udsat for Tidevande. Hvad der i det ene Øjeblik er tør Landjord, er i næste Øjeblik overskyttet av Vand. Denne Skildring bruges av Weibull til at stedfæste Kimbrerne efter, 1934, S. 92; de menes at bo ved det vestslesvigske Vadehav. Hans Logik er mildest talt mærkelig. Enhver veed, (hvad Weibull selv medgiver), at Melas Skildring av Cod er gal, da dette Havområde ikke har nævneværdige Tidevande. En slig gal Skildring er selvfølgelig ubrugelig som Holdepunkt for etnisk Stedfæstelse.

Den romerske Geograf *Plinius* med „Historia naturalis“ fra 77 e. Kr. kendte Germanien av Selvsyn, havde bl. a. været ved Nedre-Elben. Han repræsenterer et avgjort Fremskridt, selvom heller ikke han giver en Skildring, der er mulig at tegne Kort efter. Det kan se ud til, at han har øst flittig av Rapporten fra det romerske Flådetogt.

Plinius kender 23 Vesterhavsøer, tildels med romerske Navne;

dæriblandt den også av Strabon kendte Burcana (Borkum), IV, 97. Han kender ligesom Strabon Kimbrernes Halvø og tilføjer, at den hegner Havbugten Cod, IV, 96. Dærimod glemmer han, hvad Mela meddeler, at den udgår fra Landet nordøst for Elben. M. H. t. Øerne i Cod øser Plinius av to Overleveringer, en ældre og en yngre, der er aldeles uforenelige. Fra den ældre har han Øgruppen Scandiae, der nævnes sammen med de nordskotske Øer, IV, 104. Da de sidstnævnte ligger ud mod det åbne Verdenshav, må det samme tænkes at gælde for Scandiae. Nogen Kortfremstilling av Scandiae tillader Plinius' Ord ikke at give. Men vi ejer faktisk en Kortfremstilling, der svarer nøjagtig til den pliniske Skildring, nemlig det ptolemæiske Danmarkskort, hvor Skandia faktisk ligger ud mod det tomme Verdenshav uden at fortsættes av store skandinaviske Landmasser. Plinius lader altså skønne, at dette Kort har eksisteret allerede i første Århundrede e. Kr. og ingenlunde er så „sjælvfallet betydelsesløst“ for vort Spørgsmål, som Weibull påstår.

Men ved Siden av den ældre Overlevering har Plinius også en dærmæd uforligelig yngre, IV, 96, der fremstiller „Øen Scadinavia“ som et vældigt Område, der av Indbyggerne kaldes en egen Verdensdel, „alter orbis terrarum“. Denne Efterretning må stamme fra det romerske Ravhandelsfaktori i Østpreussen, der ifølge Plinius XXXVII, 45, blev grundlagt under Kejser Nero.¹ Jeg vil kalde den nævnte Efterretning for et Exempel fra den østbaltiske Færdselslinje, der lader sig spore lige ned til c. 500 e. Kr., da Aisterne ifølge Cassiodor skikkede en Sending Rav til Østgoterkongen Theoderik i Italien. Men den ældre og den yngre Kilde er i åben Strid: Scandiae er en lille Øgruppe ud mod det tomme Verdenshav, medens Scadinavia er så stort som en egen Verdensdel. Heller ikke den yngre Kilde giver Mulighed for en tydelig Kysttegning.

Den romerske Historiker og Geograf Tacitus udgav sin Folkeskildring „Germania“ År 98 e. Kr. Dens Kystfremstilling er langt vagere end den pliniske. Han kender ingen Vesterhavsøer, ingen Havbugt Cod, der strækker sig hen til de skythiske Strande. Det eneste Spor av

¹ Weibull 1934, 98, nægter, at den under Nero åbnede Ravhandel drevs med Preussen; der skal være Tale om Handel med Ravkysten ved Hannover. Men strax derefter omtaler Weibull efter Tacitus, „Germ.“, c. 45, Aisternes (Balternes) Ravsamling og Handel med Rav. Så Hovedkendsgæringen, — Existensen av et Ravhandelscentrum ved den østlige Østersø, — bliver ialfald stående urokket.

Kysttegning er, at han lader Kimbrerne bo „proximi Oceano“, dvs. på et Kystfremspring ud mod Verdenshavet. Fremstillingen er fuldstændig umulig at tegne Nordlandskort efter. Dette må fastholdes overfor Scheel, som svæver i den Tro, at efter første Århundredes vage Nordlandskundskab bringer det øgede Handelssamkvem i 2det Århundrede den øgede Kundskab, der munder ud i det ptolemæiske Danmarkskort. Nej, Professor Scheel, Udviklingslinjen var en helt anden: ikke fra Tacitus til det udmærkede ptolemæiske Danmarkskort, men fra Tacitus til „Tabula Peutingeriana“, hvor den kimbriske Halvø og det tilgrænsende Nordtyskland er sporløst forsvundne, sunkne ned i den Avgrund, der åbnede sig efter Nederlaget i Teutoburgskoven.

Fremskridt viser Tacitus kun på den østbaltiske Færdselslinje, hvor han tilføjer Folkenavnene Sviones og Fenni, Sveer og Finner. Han veed også, at hinsides Sveerne findes et andet Hav: „trans. Svionas aliud mare“, hvorved det blot er uklart, om han mener den botniske Bugt eller Ishavet. Men også hær gøres der intet Forsøg på at angive Skandinaviens Form og Udstrækning. Det er umuligt at tegne Kort dærefter.

Vi kommer nu til Spørgsmålet om Kimbrernes Bopæl. Tacitus stedfæster dem i „Germania“ c. 37 på følgende Vis: „Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent“. Ordene er ikke helt klare. „sinus“ plejer sædvanlig at gengives ved „Bugt“. Men, da Ordene „proximi Oceano“ indebærer Plads på et fremspringende Punkt ud mod Havet, har Lefolii i sin Oversættelse valgt at gengive „sinus“ ved „Odde“. I Georges Ordbog finder jeg, at denne Oversættelse er tilladelig.

Så meget er sikkert, at Ordene „proximi Oceano“ stemmer med Strabon, Plinius og Ptolemaios, der alle sætter Kimbrerne på en Halvø.

Men nu følger Fortsættelsen, der hos Weibull spiller en Hovedrolle: „veterisque fama lata vestigia manent, utraque ripa castra et spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque et tam magni exitus fidem“. Lefolii oversætter:

„Deres gamle ry har på begge flodens bredder viden om efterladt sig spor i udstrakte lejrpladser, fra hvis omfang man kan slutte sig til folkets mængde og tallet på hænderne, som har gjort arbejdet, såvel som til troværdigheden av den store udvandring“.

Ifølge Weibull, 1941, 287, skal disse Ord „otvivelaktigt“ vise, at Kimbrerne boede på begge Sider av Elbens „ripa“; Flodbred. 1934, 113, siger han: „Man har, bunden i Ptolemaios oppfattning, att kimbrerna bebott den nordligaste delen av hans kimbriska halvö, arbetat med de största svårigheter, när det gällt att lokalfästa den flod, på vars begge stränder spåren av folkets stolta förflutna skulle vara att finna. Det nordliga Jylland har ingen flod, som kan komma ifråga. Man har då förts över till rasonnemanget, att Tacitus, då han talar om begge flodstränderna, lemnat området för kimbrernas boplatser och i stället gått över till den historiska skådeplats ute i Europa, där de vann sin jette stora ära. Norden har i ett av de mest lysande huvudkapitlen i sitt verk om Germania stannat för stränderna av Rhen; han har med utvecklande av sin sällsporda lärdöm och fyndighet till och med trott sig kunna utpeka de punkter, där de kimbriska lägren skall ha legat. [„Die germ. Urgeschichte in Tacitus' Germania“, S. 219. Lefolii forudsätter som given Ting, hævet över al Tvivl, at Tacitus mener Rhinen]. Andra har stannat för Donau; en ensam stämna har höjts för Elbe. I själva verket viser Tacitus text, att han ännu är kvar inom området för kimbrernas boplatser, och att det är på begge stränderna av en flod, vilken berör detta, som spåren efter folket är kvar; det er dessa spår, som genom sin storlek ger beviset för mängden av dem, som tågade ut från området. Endast Elbe kommer ifråga. Det er dess begga flodstränder det gäller. Tacitus berättelse om kimbrerna ger den avslutande länken i beviskedjan för, var detta folk haft sina boplatser. Den visar därutöver, att de fortfarande innehafte dem ännu i hans tid.“

Når en Mand med Weibulls Autoritet forkynder som „otvivelaktigt“: „Endast Elbe kommer ifråga“, gør det naturligvis en stærk Virkning. Det hindrer dog ikke, at Autoriteter som Norden og Lefolii har en helt avvigende Mening.

Vi skal nu nærmere mønstre Weibulls Stedfæste-Teori, og vi vil finde, at dens „otvivelaktighet“ viser sig: at rumme adskillige indre Modsigelser og Tvivl.

Lad os i Førstningen pr. Tankeexperiment sætte, at Weibull har Ret med sin Tydning av „ripa“. I så Fald kendemærker han Kimbrerne som et Indlandsfolk og lader Tacitus modsige sig selv, da det jo umiddelbart förud er understreget, at Kimbrerne boer „proximi Oceanò“, yderst ude mod Havet. At en skolet og tænksom Stilist som Tacitus

skulde have gjort sig skyldig i en så grov Selvmodsigelse, seer nærmest ud som en Tankeløshed hos Weibull; vi vil finde flere lignende nedenfor. Men „otvivelaktigheden“ av Tydningen „ripa“ = Elbbreden er mildest talt meget lidt utvivlsom, skønt Påstanden fremsættes som en simpel Kendsgærning, der ikke kræver nærmere Dokumentation. I romersk Provinsprogbrug er „Ripa“ snarest et Egennavn, der bruges om to Egne ved Rigsgrænsen, nemlig Rhinprovinsen og Dacia Ripensis. Blandt romerske Hjælpetropper fra Rhinprovinsen 451 nævner Jordanes Ripari(i), og de frankiske Landnamsmænd i Rhinprovinsen fik Kendingsnavnet Riparii, på nytysk Reifer. Hvis vi nu med Norden og Lefolii henlægger den omtalte „Ripa“ til Rhinprovinsen, vil Tacitus' Udsagn forstås av sig selv som Fod i Hose. På Rhinens østre Bred nær Miltenberg ved Mainfloden møder vi en Koloni Kimbrer, der røber sig ved Votivindskrifter for „den kimbriske Mercurius“; sammen med dem optræder Teutoner med en Grænsesten mærket Toutoni, og Ptolemaios kender sammesteds en Stamme Touronoi, læs Toutonoi. Og vest for Rhinen ligger Byen Advatuca eller Tungri, der ifølge Cæsars „Gallerkrig“ II, c. 29, er opstået av et kimbrisk-teutonsk Vagthold, efterladt dær År 102 f. Kr. — Man forestille sig nu, hvordan Overleveringen om Kimbrerne har forplantet sig til Nutiden. Ved Elben er der ikke så meget som bag på en Hånd av stedlig Overlevering. I Egnene omkring Rhinen har vi dærimod Votivstenene for den kimbriske Mercurius, og i Tongern fortsættes Navnet på det kimbrisk-teutoniske Vagthold, de såkaldte Tungri, hvis Tilstedeværelse selve Tacitus omtaler i sin „Germania“ c. 2. Det er netop een av de „castra“, som ifølge Tacitus erindrer om den store Udvandring.

Videre, — Tacitus omtaler de kimbriske Lejrpladser som liggende i en Egn, hvor enhversomhelst frit og ugenert kan rejse hen for at opmåle dem (metiaris). Det passer ikke for den romerske Elbbred, der gik tabt ved Nederlaget i Teutoburgskoven 9 e. Kr., eller senest ved de romerske Garnisoners Tilbagetrækning fra Vesterhavskysten omkring År 47. De udfriede Elbgermaner vilde næppe have stillet sig særlig imødekommende overfor en romersk Oldforsker, der kom rejssende for at opmåle kimbriske Lejrpladser; han vilde snarest blive opfattet som en farlig Spion. Dærimod hos de av Tacitus omtalte Tungrer i den romerske Rhinprovins var der ingenting i Vejen for en Under søgelse, og ligeså lidt hos Kimbrerne ved Miltenberg, der lå i Læ av den store romerske Grænsevold, Limes.

Videre, — storslåede Lejrpladser plejer ikke at være Minder om et Folks Urhjem, selvom de nok kan forefindes, hvad Kimbrerborgen i Himmerland viser. Det er naturligere at opfatte dem som Vandringsspor. Tacitus omtaler jo udtrykkelig disse „castra“ i Forbindelse med den store Udvandring. En sådan Lejrplads var som nævnt netop Oprindelsen til Byen Tongern.

Endelig, — hvis Kimbrerne havde indehaft den vestre Ellbred, vilde de År 5 være bleven Undersætter av Romerriget, hvad enten automatisk ved fredelig Underkastelse som Chaucher og Cherusker, eller efter blodig Modstand som Langobarderne. Det vilde romersk Ærelyst og Hævnlyst næppe have undladt at bogføre. Selv en liden Ydmygelse vilde været velkommen at notere, når den var påtyngen det Folk, der havde bragt det stolte Rom til Undergangens Rand. Men i Vellejus' Liste over underkuede Folk glimrer som nævnt Kimbrerne kun ved sin Fraværelse. Der findes i Virkeligheden intetsomhelst positivt Spor av de nordlige Kimbrers Indlemmelse i Riget.

Altså på hele 5 punkter er Weibulls Textlæsning i Strid med de faktiske Forhold. Det må kaldes en ualmindelig slet motiveret Påstand.

Grækeren *Ptolemaios* fra Alexandria med sin „Geografi“, udgiven c. 150 e. Kr., står som den klassiske Kartografis Højdepunkt og Fuldendelse, idet han av talrige Enkeltkort-sammentømmer sit Verdenskort, et Storværk, som vi må bøje os for med Højagtelse. Også i Enkeltheder bringer han øget Viden på vort særlige Studiefelt, Synskresens nordlige Yderzone, nemlig på den østbaltiske Færdselslinje, idet han optegner Navnene på 6 skandinaviske Folkestammer og kender Finnernes Navn i den gottonske Form Finnoi, der er yngre end det hos Tacitus overleverede Fenni.

Man kunde altså forlods gætte på, at den ptolemæiske Korttegner også kunde have evnet at tegne et fremragende Kystkort over det nuværende Danmark. Men dette vilde dog være en forhastet Slutning. Er Korttegnerens Fortrin fremtrædende, så er hans Fejl det ikke mindre, og det netop, hvor det gælder Enkeltheder i Nordzonen.

For det første har han ligesom Plinius en uudlignet Modsætning vedrørende Overleveringerne om Øer i Nordhavet. Hans Kystkort viser de skandiske Øer som små av Omfang, — den største mindre end Jylland —, og liggende ud mod et tomt Nordhav. (Denne Fremstilling synes at pege tilbage på det ved Flådetogtet År 5 udførte Kort).

Men uforenelig dærmed er Meddelelsen om 6 skandinaviske Folkestammer, der forudsætter Tilstedeværelsen av et vældigt Nordfastland, „alter orbis terrarum“.

Op dærnæst er der forskellige Kendsgerninger, der kaster Lys over Korttegnerens Forudsætninger m. H. t. kartografisk Divinationsevne. Lad os forestille os Vilkårene for den Opgave, han var stillet overfor. Denne Stuegeografs Arbejdsplads var Alexandria (eller eventuelt Tyrus), så fjærnt fra Nordlandene som muligt indenfor det romerske Rige. Han havde, om Weibull har Ret, ingen kartografisk Model at støtte sig til, intet Kort tegnet på det romerske Flådetogt År 5 e. Kr. Til Rådighed stod kun græske og romerske Geografers vage Nordlandsskildringer, umulige at tegne Kort efter (se ovenfor), samt dærhos løse Frasagn og skævtegnede Itinerarier fra rejsende Købmænd. Og udfra et så broget og dårligt Materiale skulde Stuegeografen være slumpet til at tegne et vidunderlig rigtigt Kystbillede, et Mesterværk i Kartografiens Historie!!!!

Om denne Formodnings Sandsynlighed må man sige med Tyskerne: „Wer das glaubt, zahlt einen Taler!“ Eller på godt Dansk: Muligheden turde være absolut udelukket. Thi vi er istand til at vise, at den nævnte Stuegeografs Evner som geografisk Gådegætter var yderlig små, ja, at han i den germanske Yderzone faktisk har anstiftet den syndigste Forvirring. Dette har jeg til Overmål påpeget i min Bog „Ptolemy's Maps“ § 12 seq, samt andensteds. Hær skal jeg nøjes med at fremdrage nogle særlig graverende Efterdømmer. Gallien og Germanien vrimler av Dubletter; stundom forekommer også Tripletter. Den galliske Stamme Namnetai står rigtigt anført, hvor nu Byen Nantes ligger; men ved Siden dærav optræder Dubletten Samnitai, hvis Navneform er lånt fra de velkendte Samniter i Italien! Et helt Belgienkort er kludret ind i Vestgermanien øst for Rhinen, se min Artikel i „Acta phil. Scand.“ 1945, 309. Den frisiske By Siatutanda er opdigtet ved Vranglæsning av et Sted hos Tacitus, „Ann.“ IV, 73, hvor der tales om „ad sua tutanda“, „Sit-at-værne“. Den germanske By Munition i Hannover er simpelthen et latinsk *munitio*, „Forskandsning“. Mellemrummet mellem Elben og Weichselen fremtræder smukt og jævnt udfyldt med gradfæstede Byer. Det er ren Humbug. Som Strabon fastslår, VII, 294, var Østelbien Romerne praktisk talt ukendt. For at udpynte dette Tomrum figurerer oftere de kendte ptolemæiske Atrapper; f. Ex. Bunion = lat. *munitio*, „Forskandsning“, og Aistuaia

= lat. *aestiva castra*, „Sommerlejr“). Varinernes Hovedstad Varinon radbrækkes til Virunon, ved Lån fra den kendte romerske Provincialhovedstad Virunum i Noricum. Korttegneren havde i sit Materiale bl. a. et Kort over Østersøens Sydkyst, der indeholdt følgende:

Ombrones	Auarinoi	Frugundiones	Sulones
= Ambrones	= Varini	= Burguntès	= Gutones,
på Øen Amrum	ved Strømmen	i Pommern	Goter i Preussen.
	Warnow i		
	Meklenborg		

Dette Kort misforstod Stuegeografen og tydede det som et Kort over Weichselflodens østre Bred. Således blev Ambroner, Variner og Burgunder flyttede fra Østersøkysten til Weichselbredden i det sarmatiske Indland! Og en Korttegnér, der var istand til slige Bommerter, skulde have kunnet tegne det vidunderlig rigtige Danmarkskort på fuldstændig bar Bund!! At kunne tro på et slikt Mirakel vidner om en grumme ringe Grad av geografisk Virkelighedssans. — Dærmod er der intetsomhelst i Vejen for at antage, at Korttegneren til sin Rådighed havde et fra det romerske Flådetogt stammende Kort, og det var for ham den simpleste Sag av Verden at indlemme det i sit Germanienskort, der jo hos de græske og romerske Geografer savnede ethvert Spor av Kysttegning østenfor Elben. Og netop Kortets enestående Art værnede det mod ptolemæisk Forvrængning; der fandtes jo simpelthen ingen andre Kort at blande det sammen med!

Det ptolemæiske Danmarkskort sprang kort sagt frem av det rene Intet, ligervis som Gudinden Pallas Athene av Fader Zeus's Pande. Det kan ikke nytte at sammenligne Ptolemaios' Danmarkskort med hans Kort over f. Ex. de britiske Øer. Thi der er den avgørende Forskel, at i Britannien kunde hans Kort støtte sig på et hundredårigt Romerherredømme, medens Danmark aldrig havde været Rom underkastet og kun i 40 År havde haft de romerske Stationer ved den sydlige Vesterhavskyst til Naboer. I hele Jordens Kortlægningshistorie gives der næppe noget, der kan sammenlignes med det Lynfotografi, som det ptolemæiske Danmarkskort må siges at være. Dets Ophavsmand må have været en ovenud genial Iagttagér.

At det forholder sig så, indrømmes av ingen ringere end Weibull selv i de Sætninger, som jeg allerede ovenfor har citeret: 1934, 107, kalder han det ptolemæiske Danmarkskort „det största steg framåt,

som dittills tagits i den skandinaviska Nordens upptäcktshistoria . . . Hos Ptolemaios står man med fast fot i realiteterna“. Om Jylland siges S. 106: „Dess uddar och utsprång måste . . . ha kringseglats“. Imidlertid lader Weibull det blive stående hæved. Han drøfter ikke nærmere, ved hvilken Lejlighed denne Omsejling av de danske Kyster har fundet Sted.

Det gør dærimod *Knud A. Larsen* i en Artikel i „Danske Studier“ 1943, S. 138. Skønt Larsen godkender Weibulls Lokalisering av Kimbrenne i Elb-Eggen, forkaster han alligevel ikke den dærmæd uforenelige ptolemæiske Lokalisering i Himmerland. Han lader Weibull og Ptolemaios have Ret, hver på sin Måde. Thi han erkender det ptolemæiske Danmarkskorts høje Rang og mener dærfør, at Ptolemaios må have foretaget en Sørejse i de nordiske Farvande. Larsens høje Værdsettelse av det ptolemæiske Kort må hilses velkommen. Men Følgeslutningen om Ptolemaios' Sørejse til Norden må avgjort vises tilbage. Den Korttegner, der har fyldt Germanienskortet med vranglæste Dubletter og Tripletter og har jaget Langobarderne fra Bardengau ved Elben helt hen til Rhinen, tør næppe gøre Krav på at være Op-havsmand til det glimrende ptolemæiske Danmarkskort. Og hvilken Mulighed havde han for omkring 150 at foretage en Sørejse til Norden? En sådan Mulighed forefandtes År 5 e. Kr., da Roms Magt i Germanien stod på Højdepunktet, og da Kejser Augustus udsendte sin store, flot udstyrede Flåde-Expedition. Men denne Højkonjunktur brast ved Nederlaget i Teutoburgskoven År 9; efter 20-erne ophørte de romerske Straffe-Expeditioner i Nordtyskland, og 47 blev de sidste Garnisoner i Chauchernes Kystland trukne tilbage, se L. Schmidt, „Geschichte der deutschen Stämme“ II, 34. Hærføreren Corbulo udbrød dengang bittert: „Lykkelige var fordem de romerske Hærførere!“, Tacitus, „Årbøger“ XI, 20. Allerede År 41 og 47 optræder chauchiske Vikinger hærjende ved den gallske Kanalkyst; det er Forspillet for den siden stadig voxende, krigerske Søvirksomhed i Nordlandene. At man under sådanne Forhold 100 År senere skulde have kunnet foretage en stort anlagt Forskningsrejse til de nordlige Kyster må regnes for udelukket.

Der er og bliver kun en eneste Lejlighed, ved hvilken det glimrende Kort kan være blevet tegnet, nemlig ved det romerske Flådetogt År 5 e. Kr. At Scheel og Weibull ikke kan indse dette, røber en forbløffende Mangel på geografisk Virkelighedssans.

Ulykken var blot, at Teutoburg-Katastrofen rev det på Togtet

tegnede Kort med sig i Avgrunden. Det indledte Forskerarbejde blev ikke fortsat. Hvis Strabon har kendt Kortet, har han selvfølgelig avvist det som Humbug på Linje med „Marseillaneren Pytheas' Løgne“. Mela og Tacitus har næppe kendt det værdifulde Aktstykke; det spores ikke i deres vage Nordlandsskildringer. Plinius kan have brugt Kortet, da hans Omtale av Øgruppen Scandiae stemmer dærmed, men på andre Punkter går han sine egne Veje. Først Ptolemaios har draget Kortet frem og indlagt sig den uvisnelige Fortjeneste at reddé det for os. Ganske vist har han på flere Punkter forringet det, idet han har gennemført visse vilkårlige theoretiske „Verschlimmbesserungen“, som jeg har omtalt i „Ptolemy's Maps“; men hans Redningsdåd bliver alligevel stående som en Gærning, vi må være ham dybt taknemmelige for.

S. 110 ff. drøfter Weibull de ptolemæiske Stammenavne i Jylland, særlig Kimbroi, Charudes og Chaloi. Sine Resultater sammenfatter han i „Scandia“ 1941 aller bagerst sålunde: „Jag har där också visat, att den förläggning man i modern tid gjort av kimbrerna och andra folk till bestämda områden av Jylland topografiskt lika litet stämmer med beskrivningen hos Ptolemaios som den vad kimbrerna angår lingvistiskt vilar på hållbar grund“.

Ligningerne er følgende. Kimbrer „nordligst på den kimbriske Halvø“ = Himmerboer i Himmerland, Jyllands nordligste Fastlandsdistrikt. Charuder østpå = Hardboer el. Hardsysselboer i Hardsyssel. Chaloi = Hallinger i Haldherrederne, Hallæ hærét i „Valdemars Jordebog“.

Weibull indvender S. 110, at Charuderne skulde bo østpå, men at Hardsysselboerne sidder så langt vesterpå som muligt. Han overseer hær, at der i Østjylland findes et Herred, Hadsherred, ældre Harz hærét, der synes at fastholde Mindet om Charudernes oprindelige Bopæl. At Hovedmassen av Stammen under Folkevandringen er flyttet vesterpå, er intetsomhelst mærkeligt, når man mindes den Tids almindelige Vestvandring hos Angler, Sæxer, Frånker etc. At ville lime Oldstammerne uænderlig fast til deres Oldtidbopæle er Pedanteri; ikke andet. Hovedsagen er, at tre Navne som Kimbrer, Charuder, Chaloi synes at leve videre i et ret snævert nørrejysk Område. At dette Samfald er en irrelevant „Tilfældighed“, skal der bedre Grunde end Weibulls til at godtgøre.

Så er der Spørgsmålet om den lydige Ligning Kimbroi = Himmerboer. Når vi har Hardsysselboer $\triangleleft$ Charudes; og Hallinger $\triangleleft$ Chaloi; så skulde vi i lydlovlig Konsekvens også vente: Himmerboer $\triangleleft$

*Chimbroi. Men istedenfor finder vi undtagelsesløst Kimbroi, Cimbri. Dærav slutter Weibull, at Ligningen Himmerboer = Kimbroi er vrang. Det tiltrædes også av Schönfeld i „Wörterbuch der germ. Personen- u. Völkernamen“. Slutningen seer nydelig logisk ud, og er dog fuldkommen uholdbar, hvad jeg har påpeget i „Scandia“ 1941, 282. Weibull finder det overflødigt at imødegå mine Argumenter. Så må jeg hær gentage dem udførligere.

Forskerne tænker lydlovlign-formalistisk og glemmer at regne med Skriftsprog-Udviklingens historisk-tilfældige Luner. Kimbrer og Teutoner var de allerførste Gottoner, der med verdenshistorisk Magt erobrede sig en Plads i den latinske Ordbog. Romerne kendte dengang endnu ikke de gottonske Spiranter χ og β ; de gengav dem ganske rolig ved c og t . Sigtens overtog de hærved Formerne fra keltisk Sprogbrug; men forresten kendes den selvsamme Lydsubstitution den Dag idag hos Romernes Efterkommere. Da Fru Johanne Langballe f. Dalgas opholdt sig i Italien, kaldte de italienske Bønder hende hårdnakket for Giocanna. Ligeså gengaves frankisk Chlodevig ved fransk Clovis. — Først efter Kimbrertogets Tid lærte Romerne i den græske Skole at bruge Aspiraterne ch og th til at udtrykke de gottonske Spiranter χ og β ; således får vi Former som Charudes, Chaloi og Thaifali. Men Kimbrer navnet havde gennem sin verdenshistoriske Rang fået en fast Retskrivning, som ikke mere kunde fraviges. Dette er Forklaringen på Modsetningen mellem Formerne Kimbroi og Charudes, Chaloi, der får lydloppedantiske Forskere til at rynke på Næsen ad Ligningen Kimbroi = Himmerboer. Fuldkommen simpelt og normalt! — Lydloppedanterne trænger overhovedet til et Kursus i historisk Skriftsprogudvikling¹.

Jeg må tilføje, at når Plinius IV, 99, definerer Ingvæongruppen som omfattende Kimbrer og Chaucher, så kunde dette synes at pege på

¹ Jeg skal give et andet lærerigt Efterdømme. Hannovers gamle Indbygere kaldes snart Cauchi, snart Chauci, — altså ved et og samme Navn den selvsamme Modsetning som mellem Kimbroi og Charudes. Hvordan skal nu denne sære Vaklen forklares? Ud fra gottonske Lydregler er der ingen Mulighed. Men Forklaringen skal overhovedet ikke søges i Gottonsk; den skal søges i Græsk. Ifølge græske Lydregler kan to Aspirater ikke stå i to sammenstødende Stavelser. Det kan altså umulig hedde *Chauchi, men kun enten Cauchi eller Chauci. Således er den simple Løsning av den tilsyneladende uløselige gottonske Lydgåde Cauchi=Chauci; men den er skjult for de gottonske Lydloppedanter, fordi de overhovedet ikke kender den klassiske Retskrivnings Indgrib i gottonske Lydforhold.

Naboskab mellem de to Stammer. Men Meddelelsen er for løsreven til at bygge exakt Stammegeografi på. I noget senere Tid medomfatter Ingvæongruppen Daner („Beowulf“) og de svenske Ynglinger (Snorres „Ynglinga Saga“). Gruppen synes at have været elastisk. Kimbrer og Chaucher kan have været dens Yderposter.

Iøvrigt er Identificeringen af de ptolemæiske Stammenavne ikke det væsentligste. Det avgjort væsentligste er den nøjagtige Kysttegning, fastslået ved Fixering med Længde- og Breddegrader. Forud for den ligger absolut Nul. Kystskildringen hos Plinius giver os, som Weibull siger, „ett löst, olokaliserbart begrepp“, og hos Tacitus „en konturlös dimvärld“. Hvordan skulde Ptolemaios på Grundlag af slikt og av Romerkøbmænds løse Rejsefrasn og skævtegnede Itinerarier have slumpet til at fremstille sit vidunderlige Kort, der tager sig ud som et Luftfotografi fra en Stratosfæreflyver? En absurd Idé! Og hvordan så med den videre Udvikling? Scheel fabler om, at fra 1ste til andet Århundrede medførte det stigende Handelssamkvem en stigende Geografikundskab, den, som Ptolemaioskortet genspejler. Istedenfor seer vi noget helt andet.

Efter Ptolemaios markeres den klassiske Kartografis videre Udvikling gennem „*Tabula Peutingeriana*“ i 4—5te Århundrede. Men hvilket avgrundsdybt Fald! Hvert Spor af den kimbriske Halvø og det tilgrænsende Nordtyskland er som blæst bort!

Og således fortsættes i Middelalderen og lige ned til efter 1500. Hær skal gives nogle Stikprøver. Enhver Antydning af Danmark savnes på et Verdenskort fra 1100tallet, *Torino*. Hos *Beatus*, 700tallet, er Dacia (Danmark) en uformelig Klump, grænsende til Sarmatia, dvs. Rusland. I „*Rudimentum novitiarum*“, Lybæk 1475, er Dacia ligeledes en Klump, landfast med Anglia og ved en Fjord eller Flod skilt fra Galicia! Hos *Laurentius Frisius*, 1522, ligeledes en Klump uden Halvøer og Øer, på Bredsidens landfast med Saxonia og rørende ved Prussia. Følgende Kort har en Idé om den jyske Halvø, men savner det hos Ptolemaios iagttagne Forhold med Øgrupper i Vest, Nord og Øst: *Angelsaxisk Kort*, 1000tallet; Araberen *Edrisis* Kort, 1154; *Angelo Dulcert*, 1339; *Marino Sanudo*, 1300tallet; *Fra Mauro* 1454; *Canerio* 1502; *J. Coppo* 1528; *Juan de la Cosa* 1500; *Alberto Cantino* 1523; *Georgio Calapoda* 1552; *Simon Grynæus*, Basel 1582. Man seer hær, hvad der kommer ud af Korttegning, der ikke har en i geografisk Forsker-Øjemed udsendt Flådeexpedition at støtte sig til.

Med få Ord kan Nordlandsskildringens Udvikling fra Oldtid til ældre Nutid (omkring 1500) kendemærkes, som følger. Geograferne Strabon, Mela, Plinius og Tacitus giver vage Nordlandsskildringer, umulige at tegne Kystkort efter. Udviklingsinjen fra Plinius til Tacitus er avgjort nedadgående. Ptolemaios — vi seer hær bort fra det av ham meddelte Danmarkskort — viser sig i sine Enkeltmeddelelser fra det nordlige Germanien som en ren Konfusionsråd, der røber sig som fuldstændig ude av Stand til at tegne et virkelighedstro Kystbillede. „Tabula Peutingeriana“ har mistet ethvert Spor av Kundskab om den kimbriske Halvø og det tilgrænsende Nordtyskland. De middelalderlige og ældre nytidige Nordlandskort fortsætter i samme kummerlige Skure.

Men der gives een Undtagelse fra dette mere end tusendårige Skue av kartografisk Evneløshed, og det er netop det Aktstykke, som Weibull kalder „selvfallet betydelsesløst“ for Spørgsmålet om det romerske Nordlandsbillede fra første Århundrede efter Kristus, nemlig *det ptolemæiske Danmarkskort*.

Det lyder jo så forfærdelig kritisk at sige: Nordlandsbilledet fra første Århundrede skal selvfølgelig udforskes udelukkende gennem Kilder fra det samme Århundrede.

Men det forholder sig dog noget anderledes i Tilfældet med det ptolemæiske Danmarkskort. Nederlaget i Teutoburgskoven År 9 og den følgende Tilbagetrækning av de sidste romerske Garnisoner i Nordtyskland omkring 47 e. Kr. lukkede brat av for Udbygningen av den romerske Nordlandskundskab, som ovenfor er sagt.

Når der nu alligevel foreligger et Danmarkskort, der av et første Forsøg at være er forbausende rigtigt i de store Hovedtræk, så er den Slutning indlysende nødvendig, at det ikke kan være konstrueret ud fra det andet Århundredes mangelfulde Efterretningsstof — Købmænds løse Rejsefrasagn og vanskabte Itinerarier —, men at det må gå tilbage til en av Fagmænd foretagen Observation på selve Stedet, udført i den romerske Nordlandsforsknings store Tid, 1ste Århundrede efter Kristus. Og om denne Observations nærmere Omstændigheder kan der ikke herske ringeste Tvivl: den må være udført på det romerske Flådetogt År 5 e. Kr.

Når det ovenfor er udtalt, at de klassiske Geografers Nordlandsbilleder fra 1ste Århundrede efter Kristus er overordentlig utilfredsstillende, umulige at tegne et Kystkort efter, så skal vi til en

Modprøve nu se, hvordan alle Vanskeligheder opløser sig som Dugg for Solen, når vi istedenfor indfører det ptolemæiske Kort, der forudsættes tegnet på selve Åstedet under det romerske Flådetogt År 5 e. Kr.

1. *Augustus*, *Vellejus* og *Plinius* forherliger Romerflådens Opdagelse av et ukendt, østligt Storhav, strækkende sig til Skythiens Strande, dvs. Østeuropa. *Strabon* sigter denne Fremstilling for Løgn; han nedskærer „Opdagelsen“ til at gælde det sydlige Vesterhav, som på Flådetogtets Tid ifølge hans egen Fremstilling havde været kendt av Romerne i henved en Snæs År. — *Det ptolemæiske Kort* kuldkaster *Strabons* Løgnsigtelser; det stadfæster *Augustus*’, *Vellejus*’ og *Plinius*’ Ord, visende et stort, aldrig forud kendt Indhav, der strækker sig til Skythiens Strande.

2. *Augustus* omtaler Kimbrer, Charyder og Semnoner som Folk i een og samme „tractus“. *Scheel* og *Weibull* slutter hærav, at Kimbrer og Charuder var nære Naboer til Semnonerne, der notorisk boede øst for Elben. — *Det ptolemæiske Kort* viser, at Kimbrer-Charuder på den ene Side, Semnoner på den anden aldeles ikke var nære Grander, men boede vidt adskilte fra hinanden; „tractus“ skal ikke menes „Egn med tæt sammenboende Indbyggere“. Det udtrykker hær blot „Område udenfor Roms Grænser“.

3. Øjnvidnet *Vellejus*’ Skildring av Krigstoget 4—5 e. Kr. lider ifølge *Scheel* av den „smertelige Lakune“, at det ikke nævner Kimbrerne blandt de pacificerede Folk i Nordtyskland. Samme „smertelige Lakune“ hersker ved alle klassiske Krigsskildringer fra Nordtyskland, incl. *Strabons* Meddelelse om *Drusus*’ Krigstog. — *Det ptolemæiske Kort* forklarer Lakunen, idet det ikke kender til Kimbrer i Nordtyskland, men dærimod på den kimbriske Halvø.

4. *Vellejus* omtaler Flådens Sejr over forskellige Landsindbyggere. Det kan ikke gælde Friserne, der forud var pacificerede; ej heller Bruchtrer og Langbarder, der nedkæmpedes av Landhæren; ej heller Chaucherne, der fredelig overgav sig; ved Vadehavets farlige Kyster har Flåden næppe gjort Landgang, og ved den vestjyske Jærnkyst næppe heller; men til Kimbrer, Chaler og de dengang i Østjylland boende Charuder havde Flåden let Adgang gennem Limfjorden, Mariager Fjord og Randers Fjord. Vi forstår dærvæd, at de — sikkert forud blodigt tugtede — Kimbrer og Charuder bad om Fred, og at Kimbrerne endog sendte *Augustus* sin helligste Offerkedel. — Dærmæd

stemmer, at *det ptolemæiske Kort* veed Rede på Kimbrers, Charuders og Chalers Bopæle.

5. *Strabon* fremstiller den kimbriske Halvø som liggende vestenfor Elben. Hær findes i Virkeligheden ingen ænseværdig Halvø, der kunde fortjene at nævnes som Skillevæg mellem Have, således som det skeer hos *Plinius*. — *Det ptolemæiske Kort* lader dærimod korrekt den kimbriske Halvø udgå fra Landet øst for Elben og skille mellem to Storhave.

6. *Strabon*, *Mela*, *Tacitus* har ikke den svageste Anelse om den kimbriske Halvøs Form; *Plinius* har en Anelse, men dog kun ret ufuldkommen. — *Det ptolemæiske Kort* lader tydelig iagttage Fremspring som Blåvandshuk, Skagen og Djursland.

7. *Strabon* fremstiller Kimbrerne som boende indenfor den romerske Provins Germanien, hvad der modsiges av *Strabons* egen Meddelelse, at de sendte Augustus sin helligste Offerkedel som Gave; jfr. *Augustus'* Meddelelse, at de sendte ham Fredstilbud gennem Sendemænd. — *Det ptolemæiske Kort* viser Kimbrernes boende udenfor den romerske Provins Germanien.

8. *Mela* sætter Kimbrerne i Havbugten Cod, dvs. Kattegat-Østersøen; den skildres som et Vadehav, hvad der er i Strid med Virkeligheden. — *Det ptolemæiske Kort* viser Kimbrerne boende ved Cod, men denne Havbugt har intet at gøre med Vadehavet vestenfor Sønderjylland.

9. *Tacitus* sætter Kimbrerne som „proximi Oceano“, dvs. på frem-skudt Plads ud mod Havet, men iøvrigt uden nogetsomhelst fast Holdepunkt for Stedfæstelsen. — *Det ptolemæiske Kort* sætter Kimbrerne tydelig som Himmerboer i Himber Sysæl. Om deres Grander Charuder og Chalers minder Hardboerne i Harthe Sysæl og Hallingerne i Hallæ Hæret.

10. *Mela* og *Plinius* taler om Øer i Havbugten Cod, men uden nogetsomhelst Holdepunkt for Øgruppernes Placering. — *Det ptolemæiske Kort* viser tydelig tre sondrede Grupper, nemlig den saxiske sydvest for den kimbriske Halvø, den alokiske nord for Halvøen, og den skandiske øst for den. Den store Skandia lader i Atlashåndskrifterne tydelig erkende Skånes Form, — en Vestkyst skrånende mod Sydøst, en Syd-kyst i Retningen Vest-Øst, og en Østkyst skrånende mod Nordøst. Fremspring som Kullen, Skanør, Hjørnerne ved Ystad og Kristianopol iagttages.

Det ptolemæiske Danmarkskort viser sig altså fra Ende til anden som en fremragende Virkelighedsopfattelse, stående højt over de vage Vidnesbyrd, der kan hentes fra det 1ste Århundredes Geografer.

Hvis man havde sat som Opgave at fæste på Papiret et enkelt skematisk Billede af Danmarks geografiske Hovedforhold, så kunde Opgaven ikke tænkes løst klarere og elegantere.

Kun uklare Hoveder kan bilde sig ind, at det ptolemæiske Danmarkskort kunde være tegnet av en Stuegeograf i Rom eller Alexandria på Grundlag av Købmænds løse Rejsefrasnagn og Itinerarier. Sådant ryster man ikke et ptolemæisk Danmarkskort ud av Ærmet! Den kyndige skønner ved første Øjekast, at det kun kan skyldes en skolet Geografs Iagttagelse ved Selvsyn på selve Åstedet. Et Storværk i Jordkortlægningen, værdigt en Oldtidens Columbus.

Denne skønne og præcise opfattelse af Danmarks geografiske hovedforhold er et resultat af en grundig og nøjagtig iagttagelse af det danske lands naturlige og menneskelige forhold. Den er et bevis på den store geografs dygtighed og hans evne til at se det sande i det komplekse og uoverskuelige.

Denne skønne og præcise opfattelse af Danmarks geografiske hovedforhold er et resultat af en grundig og nøjagtig iagttagelse af det danske lands naturlige og menneskelige forhold. Den er et bevis på den store geografs dygtighed og hans evne til at se det sande i det komplekse og uoverskuelige.

Denne skønne og præcise opfattelse af Danmarks geografiske hovedforhold er et resultat af en grundig og nøjagtig iagttagelse af det danske lands naturlige og menneskelige forhold. Den er et bevis på den store geografs dygtighed og hans evne til at se det sande i det komplekse og uoverskuelige.

Denne skønne og præcise opfattelse af Danmarks geografiske hovedforhold er et resultat af en grundig og nøjagtig iagttagelse af det danske lands naturlige og menneskelige forhold. Den er et bevis på den store geografs dygtighed og hans evne til at se det sande i det komplekse og uoverskuelige.

Denne skønne og præcise opfattelse af Danmarks geografiske hovedforhold er et resultat af en grundig og nøjagtig iagttagelse af det danske lands naturlige og menneskelige forhold. Den er et bevis på den store geografs dygtighed og hans evne til at se det sande i det komplekse og uoverskuelige.

TOM KRISTENSENS LYRISKE STIL

AF

POUL HENNING TRAUSTEDT

Det falder ikke vanskeligt at periodisere TK's Poesi efter stilistiske Kriterier. Men Hensigten er tillige at vise, i hvor intimt et Forhold den enkelte Periode's Digterpersonlighed staar til sin Udtryksform, saaledes at Forskydninger i Attitude og Temperament næsten eksakt lader sig demonstrere ud fra den Form, hvormed Værkerne præsenteres i Løbet af Tidsrummet 1920—1936. Vi skal forsøge at rekonstruere TK's psykologisk-stilistiske System til Argumentation for den Tesis, at der til en bestemt psykisk Disposition svarer en bestemt stilistisk Ekspression. (I Parentes være sagt, at et generelt Stil-System naturligvis ikke lader sig etablere. Stilforskeren maa overalt og til alle Tider arbejde eksklusivt individuelt).

En Tidsskriftsartikel har ikke Plads til den minutiøse Materiale-samling, der ellers er uomgængelig for en Analyse af denne Art; i Stedet skal saavidt muligt karakteristiske og adækvate Repræsentationer for de forskellige Sider af TK's Lyrik vælges ud og behandles instar omnium.

Den første Periode vil vi benævne *Eksaltationsperioden*, der omrammes af Aarstallene 1920 og 1922 med de resp. Samlinger »Fribytterdrømme« (F) og »Mirakler« (M). Digttypen er *Proletardiglet*.

Der bliver i F's Proletardigte at skelne mellem to Stillag svarende til Rytmetyperne. Paa den ene Side har vi den glidende, flydende Teknik og paa den anden Side den hakkende, staccerede. Herved udtrykkes to modsatte psykiske Holdninger: flegmatisk Indolence og dynamisk Vitalitet.

Vi vælger to Hovedrepræsentanter herfor, nemlig *Hans Højhed og Middag*.

I det første Digt, der illuderer Flegmaen, har vi en jævnt løbende Syntaks, hvortil kommer hvad man kunde kalde „psykisk Onomatopoesi“: Alfonsens hele lumre og svampede Indre fornemmes tydeligt i de to Slutstrofer, hvor vi har Allitteration mellem Versene to og to. Det er mest Verbernes likvide Lyd (r,l), der tjener Formaålet:

Han tænker,
han tænder en ny Cigaret,
han grubler,
han graver en fredlys Plet
i Livets og Ukruddets Have.
Han mumler,
han mønstrer sin Sixpence-Kasket,
han drømmer,
han drages mod sollys Plet
i en Gaard med en Rad Retirader, —

Sammen med dette Digt gaar *Kender du „Arbejdets Sol“?*, *Portræt* og *Det blomstrende Slagsmaal*.

Som et Mønstereksempel paa TK's Afbildning af Storbyens Færdselsstemning staar *Middag*. Vi vil gøre en Del ud af dette Digt, fordi det indeholder saa mange og karakteristiske Stilforhold.

Digterens Intention: at give sin Læser et virkeligt Indtryk af Gadens København, maa siges at være lykkedes til Fuldkommenhed. Med Øjne og Øren kan vi indsuge Byen, der med sine Lyde og Farver flimrer forbi, saa man næsten bliver svimmel. Idet vi nu skal søge at gøre opmærksom paa de essentielle Stil-Momenter, vil vi hele Tiden se disse i Relation til det flimrende og hektiske.

Syntaksen skal give Rytme. Denne bliver i vort Tilfælde staccato, dynamisk.

Indtryk af Fart faar vi først ved Opremsning:

- Str. 2   Asfalten flammed af Sted med Trafikken,
                  med Cykler, med Biler. Af Sted! Af Sted!
- Str. 6   Saa var der Flammer af grelle Plakater,
                  der blafred fra Søjle, fra Rækværk og Hus
- Str. 7   Skilte, Plakater og Opslag i Blomst:
                  Solsikker, Valmuer, Roser, Ranunkler.

Polysyndeton har to hinanden ganske modsatte Effekter, dels det dynamiske, dels det statiske.

Naar der i Str. 3 staar:

Egerne gnistred, og Følgene suste,
og Klokken gav Klang og hidsige Skrald.

saa vil sikkert enhver straks føle Indtrykket af Bevægelse og Tempo.
Naar der derimod i Str. 2 staar:

Gammel og gul og gnaven stod Krikken

fornemmes det sløve, tempo-reaktionære. Vi ser altsaa her, hvorledes der understreges og fremhæves ved Hjælp af Kontrastprincippet.

Et andet Eksempel paa, hvorledes et indskudt Retardando faar Accelerando til at træde skarpt frem ses i

Str. 3   Kællingen, som i Trafikken blev stiv,
                              slaget af Rædsel, blev rædsomt besudlet.

Dette er meget fint gjort: den lidt knudrede Sætningsbygning, Gentagelsen af Verbet *blev* og endelig den etymologiske Figur: *Rædsel* — *rædsomt* giver Perioden en Tyngde, der i Omgivelserne kommer til at virke som en kraftig Opbremsning.

Vi skal omtale endnu et Par Typer paa Gentagelse:

Str. 4   Nu var der fri Bane, god Bane, glat Bane, —

Denne varierede Gentagelse faar ved Variationens særlige Karakter (udtrykt i Adjektiverne) Skikkelse af Gradation: en stadig stigende Hastighed. Det samme er Tilfældet længere nede i samme Strofe, blot at det nu er Substantiverne, der skifter:

Saa blev der Spurt paa og Sus paa og Fart paa, —

Det antydes iøvrigt i Begyndelsen af denne Strofe, at Drengen er sluppet ud af Færdelsknuderne, derfor kan han stryge uhindret af Sted. Anderledes i Str. 2 og 3, hvor de ovenfor behandlede Indskud lod os ane det abrupte: Drengen maatte smutte ud og ind mellem de andre Trafikanter eller bremse op.

Ogsaa den identiske Gentagelse, der foreligger i Udraabsform, skal udtrykke Tempo:

Str. 2 og 7   — — Af Sted! Af Sted!

Endelig Parallelismen: Str. 5, der ogsaa indeholder Gentagelser: *Skilte* 9 Gange i 8 Linier.

Den parataktiske Sætningskonstruktion, hvor Vers sættes efter Vers uden Overgang, er udmærket egnet til at fremkalde den flimrende Uro. Str. 4₁₋₄ springes der fra Byens Yderkant ind til Centrum og ud igen. Ligeledes i Str. 6₅₋₇, hvor Blikket bestandig skifter Objekt.

Hermed gaar vi over til at betragte *Ordstoffet*. Det maa vel af det ovenfor sagte være fremgaaet, at der her kun er lidet at finde for Tanken, desto mere for Sanserne. Dette lille dramatiske Billede af københavnsk Gadeliv lader sig opfatte med Øjet saavel som med Øret. Vi skal i det følgende se, hvorledes Digtet er komponeret med speciell Hensyntagen til det visuelle, eller rettere det koloristisk-visuelle; det olfaktive derimod forekommer ikke.

Vi har ikke for ingenting at gøre med Digterens Debut-Bog. Den er een stor Farvelade, hvilket TK aabent vedkender sig. Det er hans Lyst at tumle om i *spraglet Dille*, siger han i Digtet til Emil Bønnelycke. Mere programmatisk findes samme Tanke udtrykt i *Chrysantemum*:

Ja, jeg kaster hen i Klatter
det, som andre pensler ud.
Klatten andagtsfuld jeg skatter.
Dette er det første Bud.

Dr. phil. Søren Hallar har i sin Bog »Tom Kristensen« (1926) regnet ud, at Farveordenes Hyppighed i Forhold til det samlede Ordantal hos TK. (indtil Sept. 1925) var ca. 0,98%. Inden for de enkelte Værker svinger det stærkt. F. staar som Nr. 2 med 2,47%.

Jeg har foretaget en Optælling for dette Digts Vedkommende og er kommet til det Resultat, at 12,39% af Ordantallet udtrykker en Farve. Det er sikkert ikke for meget sagt, at vi her staar over for et af Digterens farverigeste Værker.

Med Hensyn til Fordelingen af de forskellige Farver stemmer Digtet ikke overens med Hallar's Totalopgørelse. Efter denne grupperer de sig i denne Rangfølge: blaa, brun, graa, grøn, gul, hvid, rød, sort. Men i vort Digt ses kun gul, rød, grøn, blaa, hvid og sort (?) og i den angivne Rækkefølge med Hensyn til Hyppighed:

Vi ser altsaa, at gul fører, nemlig med ca. 38% af samtlige Farveord; derefter følger rød med ca. 22%. Disse to Farver dominerer, idet de sammenlagt udgør 50%, mens de resterende 4 Farver fordeler sig paa andre 50%.

Der er over den gule Farve et Præg af forenet flakkende Uro og kold Kynisme, der meget godt passer ind i Storstadsstemningen.

Det er navnlig de markskrigende Plakater, der bærer denne Farve, der saa let fanger Øjet:

Str. 5 — spraglede Skilte i gult —
 Skilte i gult som en mat Citron
 — — Skilte i okker,

Rød virker noget anderledes, mere opstemmende og animerende. Ja, ogsaa lokkende: Flanerne, Gadepigerne, trækker i rødt med Erfaring for Resultatet.

Men Farve er ikke noget entydigt Begreb. Paa Trods af den ovenfor citerede Programstrofe, hvori TK lader andre om at *penste ud*, maa vi sige, at han i hvert Fald nuancerer sine Farver. Deri ligger netop det væsentlige. Mærk, hvor forskelligt det gule kan ytre sig:

Str. 2 Gammel og gul og gnaven stod Krikken —

Her maa vi nok forestille os en dyb, varm gul Farve. Denne Hypotese synes bekræftet ved det i Str. 6 anvendte *solgule* Heste.

Anderledes med Skiltene i

Str. 5 Skilte i gult som en mat Citron, —
 — — Skilte i okker,

og i

Str. 7 Solsikker, Valmuer, Roser, Ranunkler.

Følgende Verber, der alle henviser til Ilden, har jeg godskrevet gult: Str. 1₃ *lyse*; 1₄ *brænde*; 2₁ *flamme*; 3₁ *gnistre*; 7₈ *funkle* (og maaske: 5₁; 2₇ *flimre*).

Den røde Farve kan spænde fra det matte og kølige til det varme og lokkende:

Str. 5 Skilte saa røde som Kød, der er raat, —
 Str. 6 — og Flaner i lakrøde Rober!

Farvekonstellationen har stor Betydning, naar den paagældende Farve skal opfattes rigtigt og rent.

Hvid contra sort (der jo ogsaa er almindelig hos andre Forfattere) er her anvendt med en skarp Sans for Lysvirkningen. Saaledes i Strofe 1, der læst isoleret udmærket kunde tages for en Middagsstund i Orienten.

Komplementærfarverne anvendes et Par Gange:

gul:blaa Str. 5 — spraglede Skilte i gult og i blaat, —
 rød:grøn Str. 6 Laxrøde Kvinder, som dumper i grønt!

Endelig træffes Kombinationerne grøn:gul og gul:rød hver to Gange: Str. 5⁶ og 6⁶; 5⁷ og 7⁶.

Lad os til Slut se, hvorledes TK opfatter Farven som Substans. Er den død eller levende, har den Dimensioner? Vi opdager, at Farve her er ensbetydende med Liv og Aktivitet. Endvidere er Farven for Digteren ikke et Flådefænomen, den har løsrevet sig fra sin Genstand og *springer, risler, drypper, flammer, blafrer, skummer, skyller* ud i Rummet. I Stroferne 1 og 7 flyder Farverne tyndt eller tykt, i Strofe 6 ytrer de sig mere ildagtigt eller vulkansk.

Men foruden et visuelt modtager vi tillige et auditivt Billede af Gadens Tummel. Dels direkte ved Raab, som sættes i Anførselstegn — saaledes i Stroferne 2 og 3 — dels indirekte gennem Digterens Øre, i saa Fald understreges Larmen og Uroen gerne onomatopoietisk:

Str. 3   Egerne gnistred, og Fælgene suste,
                  og Klokken gav Klang og hidsige Skrald.
                  Latteren højt imod Himmelen bruste,
                  naar der var godt med Punkteringers Knald.

Mærk her s-Lydene *gnistre* (altsaa et Udtryk baade for Øje og Øre), *suste*, *hidsige*, *bruste*. Hertil kommer de to gn- og kn-Forbindelser, der virker som smaa Eksplosioner. Endelig Allitterationen: *Klokke/Klang*.

Str. 4   Fjærnt durred Larmen i gammel og mat Vane,
                  Sporvognen skingred som Skrab med en Dolk.

Finessen i disse to Vers ligger i Kontrasten mellem den fjerne og af Afstanden dæmpede, ret ubestemmelige Støj og saa den ganske nære hvinende, metalliske Larm, der fremkaldes ved, at fire efter hinanden følgende Ord begynder med s, de tre tillige med en Eksplosiv, to Gange k, een Gang p. Der fandtes ikke een s-Lyd i første Vers, hvor tværtimod u-Vokalen og de mange Likvider (r- og l-Lyd) lægger et vatagtigt lydisolierende Slør over de ellers ret aabne og klangfulde a-Vokaler.

Endelig nævner vi fra Str. 4 endnu et Eksempel paa Lydmaling:

                  Saa blev der Spurt paa og Sus paa og Fart paa,
                  Gummien hujed langs Asfaltens Flade.

Her vrimler det atter med s-Lyd og Eksplosiver, den iøvrigt af-dæmpede u-Lyd faar ved Placering i accentueret Stavelse og i de paagældende Omgivelser (Hvislere og Eksplosiver) netop den syngende Tone, der opstaar ved Sammensillet mellem Hjulene og Asfalten:

Som vi har iagttaget Kontrastvirkningen i Farver og Tempo, skal vi ogsaa møde den auditivt. Dette som Led i en fortræffelig Kompositionsteknik. Digtet indledes med en ren visuel Situation, men derefter slaar med Overraskelsens Kraft Lyden igennem i Str. 2. Man venter en døsigg Middagsscene, men faar i Stedet en larmende og hektisk.

I Gruppe med dette Digt gaar *Paa Tvangen, Folkevise, Glædernes Apostel, Morgen og Aften*.

Specielt karakteristisk for disse Værker er den spondæiske Rimteknik; ægte ekspressionistisk fremhæves herved i høj Grad det rent lydlig Element i Sprogføringen, Ordenes og Stavelsernes Klange. Eksempler: p. 63 Proletarlax — Cigarsax; p. 64 Barbargud — Tartar-klud; p. 73 Frækhed — Kækhed¹.

Proletardigtene i M kan vi inddele i Grupper efter deres temporale Konstruktion. *Lirekassen* og *Drengen med Æblet* er præsentiske, mens *Cunard-Hjørnet* og *Nyhavns-Odyssé* er fortidige Erindringsbilleder, det første ganske vist med præsentisk Udgangspunkt. Denne Sondring falder helt sammen med Poemernes motiviske Karakter. Det første Sæt er Oplevelsesdigte, eksterne Fænomener, mens det andet Sæt er interne, memorerende, perspektiviske. Vi skal her koncentrere os om Oplevelsesdigtene, Periodens psykologiske Digtgruppe par excellence.

Lirekassen maa nok i første Række opfattes som et rytmisk Orgie. Men vi mærker to Lag i Digtet. Første Afsnit er en Beruselse i Lirekassens Melodi og Børnenes Jubel, derfor er Stilen ogsaa her mest umiddelbar og broget. Fra Str. 6 Midten slaar Tonen derimod om og bliver socialt pointeret, den irritable Bourgeoisifruue indføres i Billedet.

Der intoneres auditivt-dynamisk, d. v. s. vi hører Støjen og ser Uroen, den fremkalder. — Stilpræget er i første Instans knyttet til Verberne, der dominerer den poetiske Tekst i Str. 1: *hulke, hvæse, bruse, blæse, gurgle, gale, hive, hale*. Dette er den lydlig Start, der fremkalder Bevægelsen, som saa ofte den cirkulære, snurrende: *dreje rundt, sveje rundt, lege rundt*. Det gentagne Adverbium markerer Cirklen. Lyde og Bevægelser smelter nu sammen i Resten af det verbale Ordstof: *tampe, planke, trampe, slynge*. Sammenstillingen *planke Plankeværkerne* lader os ligesom høre Træskoene, der buldrer mod Brædderne.

¹ Sidehenvisninger gælder for de fire første Samlinger Udgaven *Mellem Scylla og Charybdis* 1943.

Mange af Substantiverne udtrykker en Form for Lyd og Bevægelse og præger derved indirekte Stilen musikalsk: *Symfoni, Takt, Melodi, Tempo, Tjæpmusik, Tone, Pas, Triin*; disse Ord betyder i sig selv noget musikalsk. Et andet er rent stavelsesmæssigt saaledes opbygget, at det virker rytmisk-melodisk: *Retiraderne*.

Blandt de adjektiviske Udtryk mærker vi en Del Præsens Participier: *skingrende, tøjlende, bedaarende, rivende, dalende*. Denne Ordtype har jo de allerbedste Betingelser for at glide ind i Rytmen.

Men Farverne glemmes ikke for det musikalske: *hvid, rød, graa*.

Det umiskendelige Indtryk, man faar af Fart og Rytme, skyldes nok ogsaa for en stor Del Substantivernes Pluralis, der fremkalder Forestillingen om Mængde og Voldsomhed: *Retiraderne, Façaderne, Drengene, Bersærkerne, Plankeværkerne, Hestene, Fagterne, Takterne, Gaarden, Gaflerne, Kniven, Skeerne, Fadene, Køkkenpigerne, Køkkenstigerne, Salene*.

Med et *Men* indføres en Person i Billedet, som i og for sig ikke har noget at gøre der: Fruen paa Mezzaninen. Hvad der fryder Digterens Øren og Øjne irriterer hende. Musikken bliver noget ubehageligt (*grel, hul, kras*). Digteren viser sin Foragt for dette Væsen ved at konfrontere os med Begrebsord som *Takt og Høflighed og det privates Fred*. Man kan ligefrem høre ham udtale disse Ord med et foragteligt og ironisk Tonefald. Ironien understreges ved et næsten umærkeligt, men derfor dobbelt fint Ordspil. Musikken *væltet Takt og Tempo ned*, men virker derved som et *Brud paa Takt og Høflighed*.

Det antitetiske, Proletaren: Bourgeois'en, resumeres endeligt og kraftigt i Slutstrofen. Denne dramatiske Façon er karakteristisk for TK. Ligesom den direkte Tiltale *du*. Strofernes to Halvdele modsvares ogsaa rent vokabularisk: *æthertynd, svare Synd, Kirkealtrets Billede, Oblat* overfor *Dans, Vals* etc. samt *Alterskilt*. Der ligger i dette Ord en indre Kamp; Sætningsens to Dele er fuldkommen uforenelige. Tonen bliver derigennem udtalt profan; cf. Str. 9 *Billedskilt*.

Ogsaa i denne Digtets anden Del mærkes Lyd og Fart: Lirekassen *hulker og hviner*, saa dens Musik slaar *hamrende* ind i Husene og *væltet Takt og Tempo ned* / i *krasse Toneskred* (mærk her hvorledes Musikken ses og opfattes plastisk). *Børnene danser, svejer, løber og drejer* fremdeles. Vi mærker os den specielle Form for Farve og Bevægelse smeltet sammen i eet: Glimtet, det flakkende: *lyse klart, lue blankt, sprudle, flamme*.

Alle de her nævnte Fænomener er kun Delé i den Helhed som konstituerer Digtets Særpræg: Rytmen, hvis to Hovedbestanddele igen er Syntaks og Metrik.

Syntaksen præges først og fremmest af Gentagelserne. Dels *Repetitionen i Verset*:

Nu hulker den, nu hvæser den, —

Karakteristisk er Toledsrytmen. Det enkelte Vers falder i to Hovedpartier, der som her kan repeteres med verbal Udskiftning som eneste Ændring: *nu bruser den, nu blæser den, / nu gurgler den, nu galer den, / nu hiver den, nu haler den; og svejer rundt og leger rundt*. Eller Adjektivet kan skiftes: *er altfor hvid, er altfor fin*, eller Objektet: *og digter Pas og digter Trin* (I Str. 7 tvedeles et Vers naturligt, fordi der udtrykkes to Handlinger: *som hulker hult og hviner Blik*).

Ogsaa den rent formelle, grammatiske Gentagelse kan tvedele Verset: *Og Skeerne og Fadene; Fortolkninger og Tydninger*; ved Gentagelse af Farveadjektivet faar vi en Tredeling: *i rødt og blaat og grønt*.

Et Par Eksempler paa Polysyndeton i Verset forekommer, selv om Fænomenet, som vi straks skal se, naturligvis er hyppigere i Strofen:

Str. 2   og svejer rundt og leger rundt —
Str. 9   i rødt og blaat og grønt, —
Str. 11   Jeg gaar til Dans og Vals og Vrik,

Betragter vi Strofens Syntaks, finder vi, at den er jævnt glidende, dagligdags. Alene i Str. 9 ses et Eksempel paa emfatisk Inversion, som bryder Talesprog-Illusionen:

og sølvblaat sprudler Bækkene —

Gentagelsen i Strofen. Str. 1 har Udtrykkene for Lirekassens Tone-dannelser i Vers 1, 2 og 5, 6. Her er det Sætninger eller Sætningskæder, som gaar igen. Men der kan ogsaa være et enkelt Ord, der forbinder to Vers:

Str. 2   Og alle Piger drejer rundt
                          og svejer rundt og leger rundt —
eller
Str. 5   Og alle Køkkenpigerne
                          gaar ned ad Køkkenstigerne —

(her er det ikke et helt Ord, men Førsteledet i to Komposita).

I Str. 6 er Gentagelsen ligefrem socialt pointerende: *Gaardens Børn: Gaardens graa Beton*.

Str. 7 har den ovenfor omtalte ironiske Gentagelse i Ordspillets Form (*Takt*). I Str. 10 ses den parallelistiske Gentagelse med epiforisk Variation og retorisk, understregende Effekt, da det jo er en programmatisk Udtalelse:

Og der skal ikke knæles ned,
og der skal ikke dvæles ved —

Endelig kommer vi til *Gentagelser i den store Komposition*.

Nogle af Strofeoptakterne repeteres formelt:

Str. 2   Og alle Piger — — —

Str. 3   Og Drengene — — —

Str. 5   Og Køkkenpigerne — — —

Ikke blot sammenbindende, men ogsaa understregende virker Gentagelsen i Str. 7—8:

Hun fatter ej en grel Musik, — — —

Hun fatter ej den Farvepragt, — — —

Det er, som vi ogsaa har iagttaget andetsteds, et gennemgaaende Kompositionsprincip i TK's Lyrik at slutte af med Begyndelsen eller Dele af denne. Altsaa efter Formlen Symploke x . . . x; i Lirekassen er Princippet ikke fuldstændig overholdt, men næstsidste Strofes sidste Halvdel leder dog tydeligt Tanken hen paa anden Strofes første Halvdel. Sidste Strofe er en resumerende Gentagelse, Digtets to Dele stilles indholdsantitetisk over for hinanden. Overklassekvinden med den æthertynde Sjæl (cf. Str. 6) i Modsætning til Digteren, der elsker Dans og Vals og Vrik (cf. Str. 10) og Træskoklamp (cf. Str. 3).

Metrisk er der følgende at bemærke. Metret er gennemført jambisk, tre Fødder i 4. og 8. Vers, ellers fire. Rimstillingen er aabcaadc, hvorved Strofen falder i to Dele med indbyrdes Rim-Korrespondance, bortset fra 3. Vers i hver Halvdel. Herved opstaar en vis Disharmoni, der falder godt ind med Digtet som Helhed.

Dertil kommer den under Syntaksen nævnte Opdeling af visse Vers i to Dele, saaledes at der er Rimforhold mellem et eller flere Led af Delene:

og svejer rundt og leger rundt —

eller Allitteration:

Nu gurgler den, nu galer den,
nu hiver den, nu haler den —

Allitterationen i det hele taget er meget udbredt.

Vokal: Str. 2 stride, hvide — Str. 6 hvid, fin — Str. 9 alt, alter-skønt.

Konsonant (hyppigst): Str. 2 Takten, tampet — tre, tretten — Str. 3 planker Plankeværkerne — Str. 7 Takt og Tempo — Str. 10 løbes, leges.

Om Rimene maa man sige, at de er kraftige, klingende, dertil kommer endnu et Karakteristikon for den TK'ske Rimteknik: Flerledetheden, idet ikke blot en, men oftest to eller flere Stavelser eller Ord rimer. F. Eks.

Str. 1 hvæser den / blæser den; galer den / haler den — Str. 2 drejer rundt / leger rundt — Str. 5 Køkkenpigerne / Køkkenstigerne — Str. 10 drejes rundt / leges rundt — Str. 2 Retiraderne / Façaderne — Str. 3 Bersærkerne / Plankeværkerne — Fagterne / Takterne.

Digterpsykologisk bemærkes dette Eksempel paa Apperception, som ligger paa Linie med F's Ekstase:

Str. 11 — Alterskilt, som *flammer vildt*
i farvegrel Spinat.

Drengen med Æblet. Mens Digterens Jeg brød ind og spolerede lidt af den ekspressionistiske Fiktion i Lirekassen, er dette ikke Tilfældet i Drengen med Æblet, som er et rendyrket for ikke at sige renmalet ekspressionært Produkt.

Dette Digt er i den Grad raat, ubearbejdet og upersonligt (dvs. uden mærkbar Deltagelse fra Digteren), at det griber Læseren (eller Tilskueren) totalt. Denne Dreng vandrer saa ene og hjælpeløst i Verden som ingen andre af TK's Personer. I F taler Digteren til Tiggersken, og i MdyR taler den Blinde med Verden og Omgivelserne og Læseren, men Bydrengen staar aldeles kontaktløst.

Ligesom Ekspressionismens Malere netop anvendte den Teknik at smøre Farverne groft paa Lærredet, slynger den ekspressionistiske Digter her de ubearbejdede Ord paa Papiret, hvor de bliver hængende, nøgne, dirrende.

Med ubearbejdet mener vi ubestemt, altsaa f. Eks. Substantiv uden foran- eller efterstillet Artikel: *Fælled, Morgensol, Bydreng, Vandpyt*, og i Sammenhæng:

Ubevidst stemmer
blaaafrosne Hænder
Æblet mod Münd, saa
det isner og brænder.

Adjektiver og Adverbier, Egenskaben og Maaden, sættes ligeledes omgivelsesløst frem:

- Str. 1 lurvet og ældet, —
rød og alene, —
- Str. 2 lurvet og laset, —
- Str. 5 frostblaa og døde, —
søvn-gængerfrækt og
spøgelsesflabet —
- Str. 7 rød og alene, —

Eller vi træffer disse Ord i fremskudt Position, emfatisk inverterede:

- Sort gaar Alléen, —
Sort lunter Bydreng, —
Rødt lyser Fjæset —
Sløvt, som naar —

Ordforraadet er usentimentalt konsterende, Tonen brutalt animaliserende: *Fjæs* i Stedet for *Ansigt*, *glo* i Stedet for *se*, *Gab* i Stedet for *Mund*. Mærkeligt virker *søvn-gængerfrækt* og *spøgelsesflabet*, originale Komposita, der rusker op i Læseren. Meningen er: Drengen er sløv som en Søvn-gænger, ser ud lig et Spøgelse i Morgenkulden (cf. Udtryk som *Narkose*, *Hypnose*). Sanseløs vader han hensynsløst fremad, virker derfor fræk og flabet.

Digtets Komposition er ganske særlig interessant. Princippet er Sammenligningen eller snarere Lignelsen. Først føres et Forstadsbillede med Morgensol og Træer for vorø Øjne. Dernæst en Bydreng, Storstadsproletaren, hvem de samme Attributter tillægges som det kolde og nøgne Landskab: *sort*, *lurvet*, *laset* (erstattet *ældet*, men siger det samme m. H. t. Drengens Ydre), *rød(t)*. Lighedspunkter mellem Solen og Drengen pointeres nærmere ved en direkte Sammenligning: Fjæset under Huen minder om Morgensolens ensomme Luen. I Str. 4 anføres endnu en Komparation af tilsvarende Karakter:

- Sløvt, som naar Vandpyts
luftfyldte Blærer
glor under Is med
Blik, der begærer,
glor han paa Æblets
glødende Rose,
glor han pupilløst
i sulten Narkose.

I Slutstrofen følger det karakteristiske Resumé. Første Halvdel er en Gentagelse af Indledningsstrofens sidste Halvdel, med en lille, men væsentlig Forskel, idet herved det nøgne understreges, det fortløbende Element i den bestemte Form droppes:

ud mellem Træers (før: Trærnes)
Oldinge-Grene.

I anden Halvdel koncentrerer spredte Ingredienser, samles Digtets Totalidé i eet Billede:

Rimhvide løfter
Oldinge-Hænder
Solen som Frugten,
der isner og brænder.

Dette er et Frem og Tilbage, en Rikochettering, hvorved Kuglen returnerer med stærkere Kraft end den, hvormed den ramte. Først sammenlignes Drengen med det kolde Landskab, dernæst vendes Forholdet om: Landskabet skildres med Udtryk fra Drengen, hvorved dennes Haabløshed intensiveres: Oldinge-Grene erstattes med Oldinge-Hænder; Træerne er Hænder, der løfter Solen, ligesom Drengen løfter den kolde Frugt.

Altsaa: den grelle Stil føres videre i M, den stiger i saavel visuel (Bogens Farveprocent er 2,95 mod 2,47 i F) som auditiv Henseende. Verbets Funktion er om muligt endnu mere fremtrædende end tidligere, hvilket for saavidt ogsaa gælder Adjektiv og Substantiv.

Det falder naturligt — som et Bidrag til en Karakteristik — at se denne ekspressionære Stil i Modsætning til en anden stilbevidst Litteratur-Epøke: Impressionismen, der jo iøvrigt ogsaa har taget Navn efter en Retning i Malerkunsten. Sven Møller Kristensen har behandlet den i sin Disputats »Dansk Fiktionsprosa 1870—1900« (1938), hvori Centralkapitlerne er *Opløsning af den episke Form*, *Opløsning af den logiske Sætningsbygning* og *Fænomenologisk Apperception*. Det fremgaar klart alene af saadanne Overskrifter, at Impressionismens tekstuelle Artikulationsform var Prosaen. Skolens stilistiske Revolution er da ogsaa at finde i Behandlingen af *Sætningen*.

Anderledes Ekspressionismen. Dens stilistiske Originalitet samler sig ikke om Sætningen, men om *Ordet*, hyppigt endog kun om Stavelse,

Tegn (Bogstav) eller Lyd. Det er en Kleinkunst, der bl. a. ser sin Mission i en Kult af den filologiske Petitesse, som den derved emfaserer og forstørrer op. Den maa da tekstuellet manifestere sig i Lyrik, dvs. strofisk. Thi i Strofen og Verset kommer Ordet først rigtig til sin Ret, det har — som vi gentagne Gange paaviste — Chancen for at staa isoleret eller i hvert Fald med en saadan typografisk Opstilling, at det med Lethed hævder sin Egenverd. I Stedet for Ekspressionisme, en Glose, der siger alt og intet («Schlagwort von zweifelhafter Formulierung», Edschmid); var det da mere berettiget at tale om Verbisme, en Ordets Poesi.

Vi saa, at Møller Kristensen kaldte Impressionismens Apperceptionsform fænomenologisk; p. 105 siger han videre, at et dybtgaaende Træk i denne Stil var Manglen paa analytisk Virksomhed: „Den passive Opfattelse medfører, at det først og fremmest bliver Tingenes Overflade, der nedfælder sig paa Papiret; det flygtige, ureflekterede Indtryk fanger ofte kun den fremherskende Egenskab ved en Ting, og i Fremstillingen kommer denne Egenskab til at dominere.“

Med andre Ord: Impressionismen er for en stor Del en objektiv Kunst, Ekspressionismen derimod en udtalt *subjektiv*. Langt fra en passiv Apperception har vi her en aktiv, vital og fantasifuld, der afslører sig tydeligst i den verbale Dynamik. Sammen med det subjektiv-vitale gaar *det hyperbolske Moment*, Overdrivelsen modsat den impressionære Saglighed. To Typer kan illustrere dette: dels det hyperbolske Præfix: *knaldrød, dødsblank, blodvild, Flammeøjne, Flammedjævel etc.*; dels det intensiverende Adjektiv eller Adverbium: *vildt Proletarbundt, vilde Fester, vilde Munde, vilde Veje; piske hidsigt, slaa hidsigt, dreje rundt, sveje rundt, lege rundt etc.*

Med Samlingen »Paafuglefjeren« (P) intonerer TK en ny Periode i sin Stilkunst. Den strækker sig fra 1922 til 1926, i hvilket Aar udkommer »En Kavalér i Spanien« (2. Udg. 1930, 3. Udg. 1945). De heri forekommende Digte (SpD) kan sammen med ovennævnte indordnes under Betegnelsen *Meditationsperioden*, og den karakteristiske Type bliver *Rejsedigtet*, idet Konfrontationen med det fremmede igangsætter Meditationen.

I Løbet af P skal vi se TK's Sprogkunst stige til afdæmpet Fuldkommenhed; maaske er han aldrig naaet højere, rent stilistisk, end her. Ekstasens og Splittelsens Poet har ved Mødet med Østen og dets

Ro, det kinesiske Temperaments Flegma og den kinesiske Personligheds Stoicisme midt i den kollektive og kyniske Tilværelse, ligesom sublimeret sine sproglige Evner.

Der staar 1922 baade paa M og P, men sjældent har man vel set to stilistisk saa forskellige Værker blive udsendt af den samme Digter i det samme Aar. Der synes at være meget, der taler for at M er skrevet i umiddelbar Fortsættelse af F (cf. anf. Skr. af Hallar, p. 11 og Ernst Frandsen: »Aargangen, der maatte snuble i Starten«, 1943, p. 131), og saaledes forstaar vi ogsaa bedre den filologiske Distance fra M til P.

Forbindelsen med Oplevelsesmaaden og Skildringskunsten i F's Rejsedigte er ikke afbrudt i de to indledende Poemer, *Djunker* og *En Morgen i Peking*. Det karakteristiske er her som dér den kaotiske Totaloplevelse; Detaljen har Egenfunktion, men indgaar samtidig som et Led i det store Billede.

Man kan sige, at *Djunker* svarer til *Ringen* og *En Morgen i Peking* til *Rio Janeiro*.

Djunker resumerer hele Rejseomraadet, det geografiske spiller derfor en stor Rolle:

Paa de store, grønne Have,
paa de brede, gule Floder,
paa de hundred stærke Vande fra Petschili til Sabang,
— — —

Fra Swatau gik sure Baade
ud paa Togter mod Formosa —
— —

Singapores forbrændte Øer,
— — —

I Malakkastrødets Strømme —

Men Rytmen er naturligvis roligere, den skal jo gengive Djunkernes langsomt adstadige Fart, en helt anden Verden, et ganske andet Temperament.

Ligesom Rio Janeiro afbilder *En Morgen i Peking* Storbyen og dens Liv. Hovedforskellen mellem de to Digte ligger i Tempus-Forholdet, Præsens over for Imperfektum. Men de dynamiske, auditive og koloristiske Momenter er uforandrede: *slaa, vrimle, dingle, vifte, skrige, klinge, larme, knirke; højred, gulrød, purpurne, Blaa*.

Det var fremdeles karakteristisk for F's Apperceptions- og Reproduktionsform, at den var paavirket af Tidens Billedkunst. Den kvadra-

tiske Fladeoplevelse førtes fra Ekspressionismens Malefaçon over i Litteraturen: *Drømmen om Adén*, Str. 2:

og hvide Huse, som med flade Tage
staar Firkant imod Firkant, stejl og bidsk,

De røde Flag, Str. 2:

Og Flagene svaje i Vinden blødt
med Firkant ved Firkant, og rødt ved rødt.

Denne geometriske Figur tegnes endnu kraftigere op i *Peking-Diget*, Str. 2:

Firkant var Muren om Peking,
og Firkant var Portaarn og Front,
og Firkant hvert Skydeskaars Vindu,
en firkantet Sten-Horizont,

Tyærtimod en Svækkelse møder vi, altsaa en Intensivering af en ekspressionistisk Stiltype.

Yderligere: Ophobning af Indtrykkenes myldrende Mangfoldighed: Str. 2:

— Fortove, fyldte med Huller og Brønde
og Skarnbøtter, Pløre og Pytter.

Str. 3:

Og Køkkener oste af Æde,
Og Brøndspande knirked i Taljer.
Og inde i Shopperne støbtes der Guder
af Gips og Metal og Emaljer.

Ekstase, Eksaltation læses i Udtrykkets Spændthed: *skrige, slaa vildt, dingle galt og beruset; højrød; Skriget og Hvinet* etc.; (cf. F p. 10: *knald-rød, Flammehjul*; p. 26: *dødsblank, blodvild*; p. 28: *Flammeøjne*; p. 29: *Flammespaaner*; p. 32: *Flammedjævle*). — Konkretionen er uforandret stærk, lige ned til det apoetisk-ulækre:

Altsaa: disse to Digte kunde i og for sig godt tænkes indlemmede i F's Rejsedigte; de skiller sig paa intet afgørende Punkt (bortset fra Tempus) ud fra dem. Frandsen har derfor næppe Ret; naar han dekretter: „Bruddet med Ekspressionismen har bredt sig til ogsaa at omfatte de kunstneriske Principper“ — og vel at mærke derefter nævner bl. a. *Djunker* og *En Morgen i Peking* som Eksempler herpaa (anf. Skr. p. 141).

Omslaget indtræffer først fra og med *De to Oldinge*. Den eksotiske Reproduktion, der hidtil har været altfavnende, og hvad mere er:

upersonlig, opløser sig nu i Enkeltheder. Specifikationen, den indfølelse og indlevende menneskelige Karakteristik i Forbindelse med den beherskede Instrumentation er det ny:

Den gamle Gum
 sad tung og krum
 ved Siden af Ah Wung.
 Og Solen fandt et spinkelt Smil
 i Gums forhærdede Profil,
 og Læben spilled vaad
 som Sol i Spindeltraad.

Det dominerende og essentielle Stilelement i P er Gentagelsen, der jo iøvrigt ogsaa tonede iørefaldende med i F og M's Instrumentation. Men sammenholder vi Gentagelsens Funktioner i henholdsvis F og P, ses det, hvorledes samme Stilmiddel kan have diametralt modsatte Opgaver. Hist skulde vi ved Gentagelserne faa et Indtryk af flakkende Uro og hæsblæsende Tempo, her derimod af harmonisk Ro.

Men nu indeholder Begrebet Repetition saa mange forskellige og differentierede Former, og vi skal da ogsaa se, at der tydeligvis er en Korrespondance mellem de Typer, vi træffer de paagældende Steder, og det Temperament, de skal repræsentere. Repetitionsfænomenet er jo overhovedet en Figur, der i den lyriske (saavel som i den prosaiske) Fremstillingsform spiller den allerstørste Rolle. Ja, Begrebet lyrisk Stil lader sig vel næppe afhandle uden stærk Hensyntagen til Gentagelsen, dens Teknik og Problemer. Ikke desto mindre er dette Stiltræk endnu ikke gjort til Genstand for den systematiske og komparative Undersøgelse, det fortjener. Blot saa meget skal her anføres: Mellemløstidens Digttere repeterer kolossalt. Saaledes Bønnelycke, der imidlertid spolerer Tegningen ved kritikløse Overdrivelser i Hobetal; se f. Eks. *Fordi din Glæde skulde være mer end Glæde-* («Buer og Staal», 1919). Derimod er Seedorff mere behersket, og selv hvor han overdriver, mærkes Intentionen, som oftest en musikalsk; se f. Eks. *Arkens Fortis* («Vinløv og Vedbend», 1916). Den eleganteste Repetitionstekniker er dog TK; Fænomenet holder sig fra først til sidst i den lyriske saavel som i den prosaiske Del af hans Produktion, dog at det mod Slutningen turneres strammere.

Skulde vi nævne et særlig karakteristisk Eksempel fra Prosaen, maatte det blive Romanen «Hærværk» (1930); det gælder her at illudere den Desillusioneredes alkoholiske Ekstase eller Trance, f. Eks.

p. 9 „Altsaa, langsomt, langsomt! Og saa tvang han sig til Ro og gik langsomt op ad Trappen.“

p. 25 „Jastrau stampede i Gulvet og følte sig latterlig. Vi kan. Vi kan. Vi kan — — —“

p. 46 „Og saa bragede en Saxofonsolo fra Grammofonen, og den vilde Jastrau vippe den høje Stol i Takt til, og glemme, glemme, glemme.“ — Vi undlader her ikke at antyde den nære Forbindelse, der utvivlsomt bestaar mellem Gentagelsen som Princip i Jazz-Musiken og Stilen i Hærværk. Man kan godt sige, at Jazz'en akkompagnerer Bogens Handling. Se f. Eks. p. 221, hvor Jastrau kommer hjem efter et Sold: „Nej, han kunde ikke holde det ud. Der var kun Grammofonen inde i Spisestuen. Den maatte kunne give Trøst, den ene savende Jazz efter den anden, Sentimentalitet og Kynisme i en uafsladelig, dansende Rytme. Fandtes der anden Maade at dræbe en Sorg paa, for den maatte dræbes, den maatte overstaas hurtigt, I wonder, I wonder, I wonder.“ Bemærk ogsaa at Drikkebrødrene kalder Jastrau »Jazz«, f. Eks. p. 103. Et andet, Sted faar vi ligefrem et Ordspil, idet under et Orgie en af Personerne siger: „— Jeg vil danse Jazz med Jazz.“

p. 89 „Hvem siger hjem. Vi gaar aldrig hjem. Vi gaar aldrig hjem,“ nynnede han.

p. 98 „Men han tegnede, tegnede, tegnede i en Trance.“

Andre Typer end denne Epizeuxis-Form er f. Eks. denne udvidede Gentagelse (Gentagelsens Gradation):

p. 21 „Nu var han et Øjeblik Vært, den rette Vært.“

p. 50 „Men Jastrau var nervøs, mere nervøs end før, —“

p. 116 „Det at have Rede. Det at være Fugle. O, Menneskefugle!“ Eller Sætningsgentagelse i en Periode for at markere en tilbagevendende Tildragelse (svarende til Gentagelse i Strofen):

p. 53 „Men nede i Lokalet var flere af Gæsterne nu blevet rystet sammen til et larmende Selskab. En tyk, ældre Herre og en lang, tynd Student dansede rundt paa Gulvet til Grammofonmusikken, og undertiden gav Tyksakken Studenten et Skub ind mod Væggen og brølede: „Hvad bilder du dig ind, din snottede Dreng? Vil du gøre Grin med en gammel Mand?“ Men disse Vredesudbrud kom regelmæssigt som Taktslag. Og saa dansede de videre, indtil Tyksakkens Vrede atter rytmisk kunde falde ind: „Hvad bilder du dig ind, din snottede Dreng?“ Og saa et Skub ind mod Væggen.“

Endelig en Repetitionstype, der svarer til den, vi finder i Digthel-
heden, den store Komposition. — Jastrau havner en Nat i Detentionen,
hvor han paa Væggen opdager en Indskrift, ridset af en tidligere
Beboer: „Peter Boyesen hilser alle glade Drenge!“ Denne Sentens vender
nu tilbage flere Gange i det følgende; se p. 161 og derefter 165, 174,
175, 188. — Eller et andet tilsvarende Eksempel. Under et Drikkelag
har en Person paa Jastraus Skjortebryst skrevet: „Tak for Øl.“ Ogsaa
dette dukker op med Mellemrum; se p. 204 og derefter 205, 206, 208,
211, 221. (Henvisningerne gælder Bd. 1, Udg. 1942).

Hermed vender vi tilbage til P for nøjere at undersøge Gentagelsens
Typologi i denne Bog.

I. *Gentagelse i Verset*. Formalrepetitionen, der tvedeler Linjen og
fremkalder en symmetrisk, vuggende Rytme, f. Eks.

p. 227 en syngende Tigger, et pjaltet Geni. — p. 250 Men han tænkte,
og han trængte — p. 263 En tvungen Vært, en tvangfri Gæst, / et
blegnet Smil, et skærpet Blik, — p. 267 af Folkenes Gang og Dyrenes
Ridt. / Hver Fod sled en Urt, hver Hov sled et Straa; cf. SpD 1945,
p. 43: Ak, kunde det stræbe, og kunde det stride (Gradation); p. 134:
Dyrets Sind i Dyrets Skind (Vuggerytmen); p. 178: uden Regn, uden
Regn (retarderende Emfase).

Enkelte Led, polysyndetisk forbundne, f. Eks.

p. 195 og Skriget og Hvinet fra Navet og Tappen — p. 217 — raned
og røved og rased, — p. 218 — hersked og elsked og myrded / — plynd-
red og myrded og skænded — p. 222 — Gitre og Gavle og Guld / — Rev-
ner og Furer / og Sollys og Snefald og Skred. —

Derimod er den asyndetiske Ophobning sjælden, den virker for
voldsom. Se dog f. Eks.

p. 212 Aber, Tigre, Slanger — p. 217 en Elsker, en Hersker, en
Kejser en Maaned — p. 269 Søgræsstole, Søgræsborde etc.

Allitterationen fungerede i F overvejende disharmonisk, her derimod
harmonisk, melodisk, hvilket for en Del hænger sammen med Ordenes
Betydningsindhold:

p. 199 om Sommer og om Sind — p. 226 — Livet og Lasen — / — en
røbende Røg — p. 274 Taagehænder i Tovender rykker, — p. 278 at
faa sig en Kvinde til Fjende — p. 284 — en Lue fra Læben. / —tæret
i Sindet af Savn, — p. 285 Hver Blomsterbaad blussed. Endvidere
p. 286 Kopper-Kande; p. 287 lo-liggende; p. 290 Støvet-Støvdrager; etc.

Særlig karakteristisk er, hvad man kunde kaldé etymologisk Allitteration, hyppigst mellem et Verbúm i Præt. og et i Præs. Part.: — p. 231 — drak med de drikkende Venner, — p. 289 Han skrev som en skrivende Gud / — drak som en drikkende Gud.

II. *Gentagelse i Strofen.* Formalrepetitionen er her sjælden, og hvor den synes at forekomme, kan den jo være tilfældig. Blot et enkelt Eksempel, Gentagelse af Præs. Part. paa samme — næstsidste — Plads i tre paa hinanden følgende Vers. Denne Passus faar en ejendommelig dirrende for ikke at sige delirisk Rytme, som passer meget vel, idet jo Digteren drikker sig fuld, saa han „segner i Knæ“:

p. 286   Og Digteren glemte Hua Ling
i Flodbaadens *knitrende* Nætter.
Han aad af de *stinkende* Retter,
som stod i en *dampende* Ring.

Parallelisme:

Præposition:

p. 190.   Paa de store, grønne Have,
paa de brede, gule Floder,
paa de hundred stærke Vande —

p. 284   til Pigernes Gyder og Stræder,
til Spillernes kantede Bord,
til Aagrernes mørke Butik;

p. 289   om Maanens taifunsvangre Ring,
om Bjærgen, om Straæet, om Ærten,
om Ormen, den krybende Tarm.

Konjunktion:

p. 194   Og Køkkener oste af Æde,
Og Brøndspande knirked i Taljer,
Og inde i Shopperne —

p. 289   Og Sveden løb ned ad hans Pande,
og Vinen flød ud af hans Kande,
og Vers, som —

Pronomen:

p. 259   Han saa, at den ene gik under;
han saa, at den anden laa død;
han saa, at den tredje —

p. 265   Han spejled sit Ansigt og smilte.
Han spejled sit Ansigts Ro, —

p. 289   Han skrev og han drak og han skrev,
han skrev om de tusinde Ting, —

Substantiv:

- p. 191 Fiskeskæl laa blaa og vaade,
Fiskebukser lyste rosa,
Fiskekødets ferske Lugte —

Verbum:

- p. 244 stank fra dette Nattesæde,
stank fra Singsonggirlens Klæde,
stank fra Boyens Hælørsmil.

Mere diskret, enklere, men med ikke ringere Effekt er Gentagelse af et enkelt Led i Løbet af Strofen, et centralt Led, der emfaseres ved at dukke op paany.

- p. 203 Den stjerneløse Nat
ligger *bundet* i mig selv,
og til Jorden er jeg blindfødt
blevet *bundet*.

- p. 210 De rynkede Grene
har nyfødte *Knopper*,
og *Knoppernes* Taage
er drømmende sart.

(etymologisk:)

Den knortede Stamme
har *anet* en Krone,
og *Anelsen* vækker
et Genskær af grønt.

Se iøvrigt p. 230 Lotus; p. 234 Krone; p. 241 sød; p. 249 hviled;
p. 251 vor; p. 254 lille; p. 264 Ærmet; p. 265 Tegn; p. 273 Mørke;
p. 281 (med Betydningsovergang) The; p. 291 Maane-.

Foruden at knytte Strofeligheden tættere sammen giver saadanne Gentagelser den en egen lille Melodi, et eget Tema.

Vi gaar nu over til en Formalrepetition, vi tillægger stor Betydning, idet den i væsentlig Grad præger Stilen i hele P. Det drejer sig om Adjektivet. At betone det adjektiviske Moment vil sige at dvæle, at iagttage roligt. Hyppigst er dobbelt Adjektiv:

asyndetisk:

p. 190 Paa de store, grønne Have / paa de brede, gule Floder / paa de hundred stærke Vande — p. 191 en blaa, bestandig Torden / en solfordærvet, tropegal Malaj-Kampong / alle lange, milde Søer — / alle lave, brune Djunker — / — p. 196 skummende, havvaade Toppe — p. 197 den gamle, falske Wung — p. 207 Sværdets tynde, sejge Ægg — p. 211 — det grønne, lumre Rum — p. 218 — et gøglende, glødende

Fald — p. 229 Søens velsignede, mudrede Vand — p. 235 en lille, spinkel Kilde — p. 236 med lange, blanke Knive — p. 237 staar vi stille, regnvejrs glade — p. 244 et uroligt, natligt Spil —.

Se endvidere p. 251 mættet, lysfortættet; p. 253 lille, skidne; p. 255 lange, blanke; p. 278 milde, henrivende; p. 280 drukne, profetiske; p. 283 lyse, elektriske; p. 287 glædesløst, maanegalt.

Polysyndetisk:

p. 194 lave og snuskede Hytter / galt og beruset / lange og højrøde / — p. 195 forbudte og purpurne — p. 197 tung og krum — p. 198 en Latter, tynd og tavs — p. 200 mild og stum (bis) / hans Haand var svag og blaa — p. 201 lang og gul — p. 205 hovedløs og død — p. 206 stor og graa — p. 209 Pilenes grove / og ældede Bark.

Se endvidere: p. 215 kølig og elfenbensgul; p. 228 varme og hastige; grønne og blinkende; p. 229 vaade og pjaltede; p. 233 rød og beruset; p. 241 forarget og gnaven; p. 243 lyst og lydt; p. 264 fri og kold; p. 265 klogt og stille; p. 266 store og bløde; p. 267 nøgen og slidt; p. 276 gylden og mørk; p. 277 dejlig og stor; p. 278 skeptisk og blid; dobbelt og vild; p. 286 rolig og dyb; drukken og rolig (cf. SpD p. 59 vilter og vaad; sort og erotisk; p. 103 bleg og blaalig; p. 177 mørk og mild).

Andre Typer:

flerledet, asyndetisk:

p. 245 ung, pervers, brutal, senil —
p. 250 skumringssvag, gennemsigtig, flyvelet —

flerledet, polysyndetisk:

p. 197 snu og stum og tung —
p. 270 hult og tomt og blankt og let —
p. 285 lave og lune og vaade —

inverteret:

p. 239 Fremmed staar vi —
p. 275 Utætte pifter dens Rør --

Identisk Epizeuxis forekommer kun en enkelt Gang:

p. 235 dit mørke, mørke Liv.

Endelig kan Adjektivet betones rimteknisk, dels ved reelt at af-

slutte Verset: p. 191 *Fiskeskæl laa blaa og vaade*, dels hyppigere ved Enjambement:

- p. 191   Mellem Bjærge, der som tunge
                  Skyer flød paa Havets lilla. —
- p. 219   svinder Lændens bronzelune
                  Tone fra den matte Hud.

III. Af stor Værdi er Repetitionen i den store Komposition, i Digtet, hvad vi jo ogsaa tidligere har set Eksempler paa. Vi skal nu se Genta-gelsens kompositionelle Funktion i Li Tai Pé's Død (LTP). Dette Digt er en meget aabenhjertig Konfession, baade alkoholisk og æstetisk: Angsten og Uroen, der dæmpes ved Flaskens Hjælp, og Pragten, det golde og larmende i Ekspressionismen. — Følelsen af et uopnaeligt og uudtrykkeligt „noget“, her symboliseret ved „en moderløs Rede med plettede Æg“, var allerede fremme i Slutningen af F, Str. 1 af *Telefontraade* (p. 127):

Der er Sange, som aldrig kan fødes.
Deres Sjæl er den uskabte Form.
Deres Ord er det evige samme,
som kan synges dog ej synges ud,
og selv om de evigt forødes,
kommer nye til Verden i Storm;
men de ny er de evige samme,
som skal synges, dog ej synges ud.

Dette er Meditationens, Besindelsens Forstadium.

Det gaar LTP nøjagtig som det i sin Tid gik H. C. Andersens Nattergal: i Slottet, i Buret kunde den ikke synges, men kun naar den var fri:

- Str. 4   Se, derfor gik jeg, som var Kejserens Yndling,
                  i Kejserens Slot, og min Strube blev kold.
                  Min Dragt var en Sang; men min Sang blev kun Silke
                  med Farver, som skjulte, at Sangen var gold.

(Mærk Gentagelserne, der pointerer Kejseren: Sang).

Der er flere verbale Overensstemmelser mellem Digtet og Eventyret, se „Eventyr og Historier“, 1887: p. 224 „Kejserens Slot“: Str. 4; p. 225 „Skoven ved den dybe Sø“: Str. 9; p. 227 „Og saa droge de Allesammen ud i Skoven. —; det halve Hof var med“: Str. 1; p. 227 „den lille Strube“: Str. 4; p. 229 „et Silkebaand om Benet“: Str. 3, 4; p. 233 „Kejserens Krone“: Str. 13; p. 234 „— jeg elsker dit Hjerte

meer end din Krone, og dog har Kronen en Duft af noget Helligt om sig!": Str. 13.

Ejendommeligt nok synes disse Lighedspunkter ikke før iagttaget.

Ved Repetitionerne Digtet igennem opnaar TK en Betoning af Ledemotiverne, han giver os en indre Symfoni, hvis Højdepunkter naturligt emfaseres og perspektiveres:

Kejserens Ven: Str. 2, 12

Kejserens Yndling: Str. 4, 5 (hvad Digteren var);
Str. 7 (hvad Ho Chih Chang er).

Latteren, der ikke er nogen virkelig Latter:

Str. 2 Skönt gammel, fik Rynkerne lysende Ynde,
da Digteren vendte sig om for at le —

Str. 12 Skönt snavset, fik Rynkerne kongelig Ynde,
da Digteren vendte sig om for at le —

mærk den „indre“ Gradation: lysende > kongelig).

Symboler:

Str. 8 Saa spiled han Blikket og øjned i Krattet
en moderløs Rede med plettede Æg.

Str. 16 — Han tænkte med sortnende Blik paa
de plettede Æg i en Rede af Kvas.

Str. 25 Da aabned han Blikket og stirred og tænkte
paa Reden med plettede, ensomme Æg.

Str. 27 Dog findes et Digt, som jeg aldrig faar sunget,
et moderløst Æg i en Rede af Kvas.

Str. 29 Der ligger et Digt, som jeg aldrig faar sunget,
en moderløs Rede med plettede Æg.

Stigningen faar Sentensen altsaa først i Str. 27 („et Digt“).

Konfrontationen, den fremhævende Sammenligning udtrykt ved Komparativ + end, foregribes i Str. 3:

for Livet og Lasen er større end Tanken —

men genoptages og koncentrerer i Str. 13, 14 og 15:

gir lettere Hoved end Kejsérens Krone —

gir lysere Glæder end Hofmænd, der fniser —

er større end Slottet, som evigt er tynget —

Der er ogsaa stor Perspektivkraft i en Gentagelse som denne: Virkningen er den samme, men Aarsagerne vidt forskellige:

- Str. 17   Den vuggende Baad sejled stille paa Søen
                  blandt Flaader af Lotus og skilte dem ad —
- Str. 31   Et Nu, — og han styrtede baglæns i Søen
                  blandt Flaader af Lotus og skilte dem ad.

Eksemplet viser, hvor „kinesisk“ TK i Virkeligheden er blevet, den stoisk-kyniske Iagttagelse, der indirekte jævnfører Manden med Baaden, tilkendegiver Despekt for Mennesket, den enkelte. Man erindrer fra En Damp, en Djunke, en Sampan:

- p. 260   Men den, som skal drukne, maa drukne,
                  det fordrer de rindende Strømme.
                  Man lukker ej Brønden for Barnet.
                  Man lærer ej Barnet at svømme.

Endelig kan nævnes Afsnits-Korrespondance som:

- Str. 1   Den lysklædte Skare brød ind gennem Krattet —
Str. 9   Den løsslupne Skare brød ned ad en Skraaning —

og Strofekorrespondance (retorisk-emfatisk) som:

- Str. 21   I drikker, —:   Str. 22   I drikker, —

Vi kan da resumere vore Iagttagelser i denne Perodes Stilkompleks saaledes: den ekspressionistiske Arv traf vi foruden i Djunker og En Morgen i Peking kun sporadisk (visse onomatopoietiske Eksperimenter). Den før saa udprægede Kolorit er nu stilnet betydeligt af (cf. Hallar's Beregninger af Farveprocenten: F 2,47 %, P 1,41 %). Hertil kommer, at det beherskede, urokkelige kinesiske Temperament sætter sit Præg paa den dynamiske Teknik, hvilket igen vil sige paa Verbalismen, der her er langsom, sindig, ofte ligefrem retarderende. F's dynamiske Favorit-Verbum var *slynge* (cf. Titeldigtet), for P maa vi sætte et ganske andet, nemlig *flyde*. Det vil igen sige, at voldsom Aktivitet er afløst af rolig Passivitet. I Stedet for springe siges nu *glide*, i Stedet for jage siges *trisse*, i Stedet for hvirvle siges *krybe* etc. etc. Nogle Henvisninger til denne indolente Verbal-Teknik, der tydeligt afslører Digterens akklimatiserede Temperament:

flyde p. 191, 199, 203, 217, 225, 234, 259, 265 (bis), 276, 289.

hvile p. 241, 249 (bis), 255, 256, 264, 295.

drive p. 273, 280, 281, 289, 291, 295.

Præsens Participier udtrykker i sig selv en *dynamisk Akt* (Udvikling eller Overgang). Hele P indeholder ca. 60 Præs. Part. (mest Eks. som *drømmende, aldrende* p. 210; *rødmende, flydende* p. 216; *vuggende* p. 230; etc.), mens hele F (blot 3 Sider tykkere) har ca. 140 (mest Eks. som *slyngende* p. 16; *sprællende, svirpende, springende* p. 17; *flammende* p. 38).

Endvidere vil vi omtale den kinesiske Kolorit, der svarende til F's Bynavne og Eksotismer her kommer frem, i specielt kinesiske Ord som *Petschili, Sabang, Shanghai* p. 190, *Swatau, Formosa, Hongkong, Singapore* p. 191 etc. Nye er de mange Proprier af hvilke vi særlig noterer *Gum* og *Wung* (p. 197—202 ialt 28 Eks. paa 13 Strofer) samt *Hua Ling* (17 Gange) og *Li Tai Pé* (16 Gange) p. 276—295.

Med Hensyn til det musikalske Element maa det siges, at Rim og Allitterationer indeholder blide, melodiske Klange, de disharmoniske Blik-Lyde fra F er borte (se dog p. 195).

Syntaksen er som Bogens Helhedsrytme jævn, glidende, vuggende. Den knaldende haarde og staccerede Parataks fra F er afløst af en forbindende Hypotaks.

Talesproget, der, som vi saa det under Proletardigtning, overraskende nok ikke er typisk for F og M er det heller ikke her. Pigen *Hua Ling* taler i samme høje Diktion som *Skøgen* i *Paa Tvangen* (F, p. 40) — alene den pronominal Pleonasm i Str. 9 og 36 „*ham Mandarin*“ har Lyden af daglig Tale. Fra de andre Digte kan nævnes Præstens „*Søster*“ i *Templet med den grønne Sky* samt Kræmmerens Pidgin-Engelsk i *Buddha*.

Altsaa: den emfatiske Adjektivisme, men inaktive Verbalisme samt de meditativt-pointerende Repetitionstyper konstituerer denne Stiludviklings andet Trin.

Den tredje og indtil videre afsluttende Epoke i TK's Lyrik bliver *Kontemplationsperioden*, der markeres af Samlingerne „*Verdslige Sange*“ (VS) fra 1927 og „*Mod den yderste Rand*“ (MdyR) fra 1936. *Det erotiske Digt* og *Tankediget* kan staa som Repræsentanter.

VS: Polaritetsforholdet i TK's erotiske Digtning overhovedet, Spændingen mellem dynamisk Angst og statisk Sinds-Ligevægt kan læses ud af *Nat i Berlin 1921* og *Amsterdam*.

I *Nat i Berlin*, Samlingens voldsomste og mest personlige Digt, træffes den neurotiske, seksuelt-hallucinerede erotiske Vision, hvis verbale Voldsomhed kan erindre om den første Ungdomsdigtning.

Ekstasen stacerer Fremstillingsformen ved Ophobning og Gen-tagelse:

- Str. 1   Hesteklapren! Hesteklapren!
                  Hestesko og Hestehov!
- Str. 3   Hesteklapren! Hesteklapren!
                  Klang af Jærn og Klang af Sten!
                  Gennem Natten, gennem Natten
- Str. 5   Kvindetrippen, Hestetrampen,
                  Hestevrinsken, Kvindehvin

(mærk her tillige Kompositaernes kiastiske Gruppering), cf. Str. 7¹ og 12³⁻⁴.

Der raader i Digtet den voldsomste Uro — og en dobbelt, den indre, psykiske, og den ydre, Byens og Hotellets Lyde, der altsaa erotiseres.

Den psykiske Dynamik kommer til Udtryk ved de nævnte Repetitioner og Ophobninger, samt i det krasse, „fulte“ Billedsprog:

- Str. 2   Min Fornuft er som et Vindue,
                  der i Blæst slaar op og i.
- Str. 7   saa at Rædselsstriber rinder
                  ned ad Ryggen paa min Sjæl.
- Str. 10   saa et Torskesmut af Afsky
                  plumper i mit vaagne Blod.

Den verbale Teknik gaar i samme Retning (men giver dog mere selve Byens Uro): enten averbale Konstruktioner, der automatisk sætter det syntaktiske Tempo op paa full speed (cf. de ovenanførte Ophobningseksempler), eller dynamisk-verbale Udtryk, der i sig selv gør Digtets Rytme hektisk: Str. 2 slaar, jog (bis), Str. 3 haster, Str. 5 hænger, Str. 6 braser, forcerer, klinger, Str. 7 bumper, dumper, Str. 9 smælder, rinder, Str. 10 løber, plumper, Str. 11 brager; som det ses staar det dynamiske ofte sammen med det auditive. Ogsaa substantivisk angives Støj-Apperceptionerne: de substantiverede Verber: -klapren (quater), -truppen, -vrinsken, -stønnen og de almindelige Substantiver: Klang (bis), -raab, -hvin (bis). Endelig Fænomener, hvormed almindeligvis associeres Støj: Jærn, Sten og det — i Sammenhængen — aldeles fremragende *Terrazzogulv*, der indeholder en ikke ringe Part latent Onomatopoesi.

„Differentieringen af det lydlige og det lydfrembringende bør ikke overses: fra det knaldende haarde:

Langs Terrazzogulvet klinger
Flugten af en skræmt Portier.

Over det mere dumpe:

Op ad Trappen, op ad Trappen
bumper, dumper Hov og Sko.

Til det sagte, næppe hørlige, men just derved potenseret uhyggelige:

Løberen, den røde, bløde,
langs den mørke Korridor
suger under Hestetravet
som en fugtig Mosejord.

„Endelig Kompositionen, der blændende afmaler Angstens Enhed ved de strofisk løbende Gentagelser af Digtets Centralord Hest(e)- og Kvinde(-) og den sædvanlige Sympløke — her tredelt — med en umærkelig-fin Gradation i Visionens Intensitet:

Str. 1   Denne By er fuld af *Heste*.
Jeg skal sove: Hvem der sovr!

Str. 4   Denne By er fuld af *Kvinder*.
Hvem kan sove i Berlin?

Str. 14   Denne By er fuld af *Syner*:
Hvem kan sove i Berlin?

Det kan være givende et Øjeblik at se dette Digt i Perspektiv overfor det lyriske Forfatterskab: Kunde det have staaet i F? Nej, afgjort ikke. Vi har i F flere Reproduktioner af Storbyen, dens Erotik og dens Kvinder, men det er netop Reproduktioner — uden videre Direktion eller Tilpasning fra det reproducerende Jeg's Side.

Med andre Ord: TK har aabnet sig, han har afdækket sig psykisk-erotisk. Ingen Maske, ingen Camoufløge. Vi skal se denne Linie ført videre i MdyR.

Rent teknisk noterer vi ogsaa den neddæmpede Farvebelysning: Løberen har erotisk Kolør: rød, Hestemulerne er brune: Disse er Digtets to eneste Farveord.

Gaar vi derefter til Amsterdam-Digtet, træffer vi her en ejendommeligt „Genstandserotik“, en indfølelse, erotiserende Teknik.

Digterens erotiske Temperament var i Berlin hensat i de heftigste

Svingninger, der ved Kollisionen med Storby-Atmosfæren fremkaldte Eksaltation og Ekstase.

I Storbyernes hyggelige Provinsby Amsterdam mødes Digterens Uro med Flækkens idylliske Ro:

Stille flyder Kanalen
mellem de støvede Træer.
Byernes tørre Sommer,
der er mit Hjærte kær,
flyder som Ørkenaande
mellem de støvede Træer.

Dette er endnu kønsløst. Men straks efter apperciperes der erotisk:

Husenes røde Mure
varmer som Menneskehud.
Satte jeg Haanden paa Stenen,
strømmed der Blodvarme ud,
som var der Eros i Stenen,
Varme fra Menneskehud.

Og videre i Slutstrofen:

Elskovens hede Pause
aander fra støvede Træer.
Drift mod Uvirkeligheden
vaagner af stilnet Begær.

Et meget fint Digt, utrolig dæmpet og samtidig utrolig sensitivt.

Farvebrugen indskrænket, som før to Kulører: det erotiske røde: Husenes røde Mure, Husenes røde Gavle; Vandenes strømmende Ringe / rødmer af Solgavles Pragt — og i Forbindelse hermed grønt: som flød der Olje paa Vandet / gennem den grønne Gracht.

Den vante kompositoriske Symploke turneres her i anden Potens. Derved opnaas et emfaseret Retardando, Ro, Ro ...

Det vil altsaa sige, at saavel den lille Komposition (Strofen) som den store (Digtet) har Elementer, der optræder baade i Begyndelse og Slutning. Strofisk ytrer dette sig i Gentagelsen af Vers 2 og 6: mellem de støvede Trær: mellem de støvede Træer; Varme som Menneskehud: Varme fra Menneskehud; spejles i Gadens Gracht: gennem den grønne Gracht; aander fra støvede Træer: mellem de støvede Træer. Og Totalitetens Symploke opstaar da ved, at de partielle Symploker i Optakt og Slutstrofe falder (delvis) sammen.

MdyR: de erotiske Digte er her ikke overvættets betydelige, men vi skal alligevel behandle to af dem til Demonstration af, hvad vi kunde

kalde *Enkelhedens Raffinement*, Princippet i denne lyriske Stilførings Slutfase. Inderlighed, Intimitet er nøje forbundet med Udtrykkets Form, jo intimere, jo simplere. Det, der giver hele Bogen en Særstilling i den hidtidige TK'ske Lyrik, er Perspektivet, udtrykt i den temporale Antitese, et Før overfor et Nu.

I *Stjærner og Vindruer* er de to elskende gaaet bort fra Huset med Fest og Musik, ud i Naturen. Manden taler til Kvinden, skildrer Indtrykkene han faar af Omgivelserne.

Parallelismen i første Strofe intonerer og emfaserer i direkte Form det intime:

Kan du høre Sundets Skvulp
mod en Badebrospæl?
Kan du føle denne Nat
aande Modenhed og Sjæl?
Der er Stjærner under Himlen.
Der er Stjærneperspektiv.
Der er Lygter langs med Sverrig.
Natten gnistrer af Liv.

Antitesen i Str. 3 understreger Situationens Stilhed og stemningsgivende Karakter:

Ak, min Elskede, vi gik
fra en Fest og Musik,
tog en Druer i vor Mund
som en Kølighed og gik,
for som Stjærnerne paa Himlen
fyger Sjælen i en Fest
som en Hvirvelrøg af Gnister
fra et Brandsted i Blæst.

(mærk Billedsproget: -røg, Gnister; Rudimenter fra F?).

Alene det tekniske Raffinement i Slutstrofen søndrer Replikillusionen: den formelle Gentagelse i Parallelisme med Indskud og indrammet af Funktionsverberne til smuk Symmetri:

— *funkler* Glæden i dit Blik
baade dunkelblaa og kaad,
og jeg aner det er Sjælen
baade lysende og mal,
der som Verdenstaager *danser* —

Mens dette Digt verbalt er holdt i Præsens og derved virker simultant-dramatisk, indtager Digteren i Forholdet til det næste; *Kirsebær*, en erindrende Attitude. Men Intimiteten er opretholdt ved direkte Tale.

Situationen er for saavidt prosaisk, som det karakteristiske Element ved den er at spise Kirsebær og spytte Sten. Digtet indledes med denne kulinariske Akt, i Slutstrofen udspyttes ikke Sten — men Løfter.

Det vellykkede Digt frembyder en Ting af karakteristisk, teknisk Interesse: Gentagelsen.

Inden for hver Strofe er sidste Ord i Vers 2 og 6 identiske, altsaa: *Boulevarden, Gruset, Mørke, Kærtegn, Løfter*. Disse Ord er hver for sig Centralled i de respektive Strofer: Stedet, det for Stedet særlig karakteristiske, Tidspunktet, Handlingen og Resultatet.

Dertil kom, at et enkelt situations- og stemningsangivende Ord gaar igen i alle Strofer, nemlig *Nat*. Str. 1 *Natten*, Str. 2 *natlig*, Str. 3 *Nattekød*, *Nat*, Str. 4 *Nattehaar*, *Sommernat*, Str. 5 *Natten*.

Over dette Ord er ogsaa dannet et Par af Værkets mest originale og poetiske Komposita. I Str. 3 spises der i Mørke Kirsebær, disses Kød bliver da til *Nattekød*; naar Digteren i Mørket kærtegner den elskedes Haar, oplever han dette som et *Nattehaar*.

Altsaa i den Grad glider Stemningen og Tidspunktet ud over Objekterne, at disse fornemmes som Dele af og udgaaende fra hine. Et psykologisk forklarligt Fænomen, men skildret med Uforfærdethed og spillende, filologisk Fantasi.

Tankedigtene i MdyR faar ved deres formelle Simplicitet og filologiske Soberhed en rentud klassisk Karakter. Accumulationens Princip er ophørt, Tonerne fra Digterens Instrument naar os umiddelbare og afklarede.

I et Houmark-Interview (Berl. Aft. 31.7.43) udtalte TK: „Det religiøse i mig har jeg bøjet mig for.“ I Bogen fra 1936 er der da ogsaa religiøst prægede Digte; eller udtrykt mere korrekt: Religiositeten manifesteres som Mystik, oftest Naturmystik.

Det første naturmystiske Digt, *Neandertal*, indeholder ikke en eksistentiel, men derimod en artificiel, faglig-æstetisk Mystik. Neandertal betyder simpelthen Oprindelighed; det er det, Digteren længes saa heftigt imod, men kun momentvis („stundom“) kommer i Kontakt med. Længslen gælder en Art naiv Realisme:

og kun se Skov,
 hvor der faktisk er Skov,
 og følge den alfare
 Lov som en Lov.

Ganske jævnt og naturligt fører Sproget sig uden Fiksfakserier. De

ubestemte Substantiver illuderer det uvisse og anelsesfulde, Kompositionens stilfærdige Symploke afrunder Helheden med første og sidste Strofe:

Det kan hændes i Skove
paa afsides Sti,
at man fanger en Duft
af et sært Krydderi,
og pludselig ser man
paa graanende Træer,
at man er en hedensk
Offerplads nær.

Men stundom kan Duften
af sært Krydderi
faa lokket mig bort
selv fra afsides Sti,
og jeg oplever da
midt i Skovens Sal
et forunderligt Glimt
af Neandertal.

Næste Værk; *Jeg gaar i Vinterskove* — — —, kunde vi da betegne som et erotisk-mystisk Digt. Som før vandrer Digteren i Naturen; her altså ved Vintertide:

Men bag de sorte Stammer
staar Solen luerød,
som vilde den fortære
et Slør i Flammeglød.
Da mindes jeg distrait
en Enke sørgeklædt,
der ikke burde gløde,
men drømme om en død.

Altsaa en indfølelse erotisk Apperception i Lighed med den ovenfor i Amsterdam-Digtet (VS) konstaterede. Vi noterer den enkle Kolorit; Farverne ingaar som naturlige og selvfølgelig Led i Deskriptionen og har ikke mere nogen selvstændig Kraft eller Funktion.

Endelig *Den syngende Busk*, et Digt af eksistentiel-mystisk Karakter, der hverken gælder Forholdet til Æstetiken eller Erotiken, men derimod til noget uudsigeligt, til Det; og den psykologisk-poetiske Manifestation bliver Angsten. Atter befinder vi os i den vinterlige Natur:

Der stod en Træk af Nat i den aabne Skov
søm snigende, koldé Dyr, der var ude paa Rov;
De gned mod min Ryg deres isnende, lange Pelse,
og ensom blandt Ulve tabte jeg Haabet om Frelse.

Og at jeg blev angst, da jeg hørte den ukendte Klang
og ikke forstod, det kun var en Busk, der Sang,
det skjuler jeg ikke. Jeg følte mig gennemrystet,
at Vinterskoven har saadan Tenor i Brystet.

Men Strofer som disse behøver i Virkeligheden ingen Stil-Kommentar. De er selve Talesprogets ukunstlede og overbevisende Poesi,

hvori TK's ellers saa rastløse og ustandseligt higende sproglige Begavelse lykkeligt er faldet til Ro.

Om Billedsproget et Par Bemærkninger. Et indgaaende Eftersyn af Materialet kan resumeres derhen, at hver Hovedepoke i TK's Lyrik belyses af sin egen karakteristiske Sammenligning. I Ungdomsdigtningen, specielt i F, dominerer Ild- og Lysfænomenerne; de er Eksaltationens Billeder. F. Eks.:

- p. 40   mit djævelsk røde Haar,
der blussed som en Fakkel —
- p. 48   Der flammer en Himmel i rasende hvidt for hans Øjne,
som svinges et glødende Sværd
i taageblaat Vejr.
- p. 124   Gennem en Allé blaftrer Kjoler,
flakker op og dør som Ild i Blæst.
- p. 130   Brostenene lyste, som om i det Indre
flammed en Dag og var Sollyset til.
Lys saas i Lygternes blanke Cylindre
tindre som Draaber, der stænkes mod Ild.

Ophidselsen afløses af Besindelsens eller Meditationens Holdning, og nu rekvireres Billederne oftest fra Vandet; hyppigst er det Søen, det stille og spejlende Vand. Eksemplerne er fra P:

- p. 265   Og Manden tænkte ved Dammen,
og Tankerne blinkede som Vand
hos den kølige Mand.
— —
— Mit Ansigt kan ligned ved Dammen.
For Rynker er Ansigtet fri.
Og hvert et Tegn er flydt sammen,
før Livet har ridset det i.
For Sindet er evigt stille
hos den, der som Vandet fandt Vej
i den krusede Leg. —
- p. 293   Nej, ligned du Søen, —
— —
saa blev du en lykkelig Frier. —

Endelig indtræder den kontemplative (og religiøse) Periode, og hermed rettes Blikket opad; den søgende Sjæl higer mod Stjernerne. Vi citerer fra MdyR:

- p. 16   for som Stjernerne paa Himlen
fyger Sjælen i en Fest —

— som Syvstjernens Graad
 funkler Glæden i dit Blik
 baade dunkelblaa og kaad,
 og jeg aner, det er Sjælen
 baade lysende og mat,
 der som Verdenstaager danser
 i dit Øje i Nat.

Endelig skal vi ved to Eksempler fra de kronologiske Yderpunkter
 anskueliggøre, hvor enormt Springet i Virkeligheden er fra den bastante
 og disharmonisk sammendyndgende Sammenligningsteknik i F:

p. 76   Skilte saa røde som Dannebrog's Flagbund,
 Skilte saa røde som Kød, der er raat,
 Skilte i gult som en mat Citron,
 Skilte i bladgrønt og Skilte i okker,
 Skilte som Ferskner og Skilte som Lax
 og Skilte som bare Pokker.

til det blide og harmonisk sammenknyttede i MdyR (om Stilheden):

p. 58   Den sank med de dalende Snefnug,
 der hang som et dunkelt Gardin,
 og lagde sig dæmpet paa Gaden
 som Vat under hastende Trin.
 Saa spøgelsestyst og saa lydløst
 den ind under Fødderne laa
 som i Dromme, hvor Mennesker svimle har drømt,
 de kan træde paa Luften og gaa.

RESUMÉ

<p>Eksaltation = Oplevelse (F og M)</p>	<p>Dynamik, Konkretion (Ilden er Eksaltationens Billede), Visualitet (skarp Kolorit, Plastik, Dimensionalitet, „Kubisme“), disharmonisk Rytmik (asyndetisk Repetition, Allitteration, Parataks), det hyperbolske, Aktion (Præsens), Verbalisme, Adjektivisme, Substantivisme.</p>
<p>Meditation = Besindelse (P, SpD og VS)</p>	<p>Konkretion (Vandet er Meditationens Billede), Visualitet (dæmpet Kolorit), harmonisk Rytmik (polysyndetisk Repetition, Allitteration, Hypotaks), Station (Præteritum), Adjektivisme, Substantivisme.</p>
<p>Kontemplation = Fordybelse (MdyR)</p>	<p>Konkretion (Stjernen er Kontemplationens Billede) Visualitet (dæmpet Kolorit), Musikalitet (Repetition), Substantivisme (Begrebsabstrakter), Vision (Før : Nu).</p>

DANSK SLANG

AF

NIELS HAISLUND

(Anm. af Kaj Bom, *Slang*. København 1948).

1. Almindelig karakteristik.

John S. Farmer, hovedforfatteren af den største engelske slang-ordbog, det store syvbindsværk „*Dictionary of Slang and its Analogues*“ (1890—1904) skriver i sit forord: „What is slang? As a matter of fact, I have not yet discovered, nor have I been able to formulate any definition which covers the whole of the ground to be traversed.“

Farmer og Henleys moderne afløser, Eric Partridge, forfatter af den store moderne „*Dictionary of Slang and Unconventional English*“ (1. udg. 1937) og flere andre større og mindre bøger om slang har mig bekendt heller ikke præsteret nogen egentlig definition af slang.

Mange engelske og amerikanske forfattere har søgt at definere og karakterisere slang (se herom b. a. Reves i „*American Speech*“ I pp. 216—20); men en egentlig dækkende definition synes ikke at foreligge. En af de bedste tilnærmelser er givet af Stuart Robertson i hans „*Development of Modern English*“ (1938) p. 459: „Slang . . . is an intentionally and humorously distorted form of speech in which the desire for novelty and distinctiveness of expression is paramount.“ En god karakteristik gives også af Otto Jespersen i „*Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*“ (Oslo, 1925) p. 145: „Det inderste motiv til slang er en viss intellektuel overlegenhedsfølelse: man finder at det egentlige normalsprogs ord eller udtryk er blevet forslidt, man er blevet ked av det og leder derfor efter et nyt ord, som kan fange fantasien og tilfredsstille trangen til noget morsomt eller dog fornøjeligt til avveksling. Slang er et udslag av menneskenes legedrift, spieltrieb, det er en legende frembringelse av noget nyt, hvor der egentlig ikke krævedes noget nyt: forstandmæssigt set er det gamle ord godt nok,

det er kun for følelsen at det ikke synes godt nok længer. Slang er sproglig luksus, det er sport og som anden sport væsentlig noget, der hører ungdommen til; mere vel den mandlige end den kvindelige, i alt fald i tidligere tid. Slang kan kort betegnes som kampen mod det for-tærskede, farveløse, det blir dærfør til tider noget fanden-i-voldsk, men til andre tider må det betegnes som virkelig poetisk: der er i mange av slang'ens overførte anvendelser av almindelige ord en virkelig digterisk fantasi, som han være højst forfriskende.“ Men nogen egentlig definition har Jespersen ikke givet.

Det har Kaj Bom heller ikke i sin lille bog „Slang“ (med undertitlen „Argot — Jargon“; København 1948). Han citerer definitionen af ordet *slang* i ODS, der dog vistnok ikke, med sin udførlige beskrivelse af ordets forskellige anvendelser, rammer det centrale. Det væsentlige i denne definition er følgende: Slang er „sprog, der . . . afviger fra det som korrekt („dannet“) betragtede sprog“. Det første „sprog“ bruges her i en noget vagt defineret betydning af ordet. Slang er først og fremmest et *stilmiddel*, og hvad angår afvigelsen, savnes i definitionen i ODS det meget centrale træk af denne skal være *bevidst*, — ofte er det blot afvigelse for afvigelsens skyld. Tillige må det betones at slang er et *fast*, inden for sine rammer anerkendt, udtryksmiddel („established“ vilde jeg sige på engelsk).

Den første der har gjort specielt opmærksom på slang'ens stilistiske karakter er vistnok Walter Raleigh, der i sin bog „Style“ (1904) pp. 27—29 diskuterer „good slang“ og „bad slang“. Deutschbein har i sin „Englische Stilistik“ et afsnit om slang, og Karl Thielkes første sætning i indledningen til hans „Slang und Umgangssprache in der englischen Prosa der Gegenwart (1919—1937)“. Emsdetten (1938) begynder således: „Will man sich über das Wesen des Slang klar werden, so muss man zunächst einmal festhalten, dass der Begriff des Slang ein stilistischer ist . . .“ I anden del af samme værk gøres også et — ikke alt for imponerende — forsøg på at beskrive slang fra et formelt synspunkt.

Til Kaj Boms ros skal det siges, at også han betoner at slang er et stilistisk fænomen. På side 139 betegner han slang som „en særlig stilform i sproget“. Jeg vil foretrække at sige at „Slang er et stilistisk *middel*“, og uden at give det ud for en definition vil jeg mere udførlig sige at „Slang er et indenfor sine rammer fast (anerkendt) stilistisk middel, der består i en bevidst afvigelse fra slangbrugerens normale

sprog, som oftest for at opnå en humoristisk, overraskende og/eller original virkning.“

Lad mig her også nævne at Kaj Bom ligesom Thielke visse steder behandler slang fra et formelt synspunkt, således i et kapitel (pp. 32—46) med undertitlen „Slang i de forskellige ordklasser“ og det følgende (pp. 46—50) om „Sproget som legetøj“.

Stil vil jeg definere som „et mere eller mindre bevidst valg mellem udtryksmuligheder“, og deraf følger at man kan behandle problemet 'slang' ud fra forskellige synspunkter: historisk, sociologisk, psykologisk og stilistisk.

Lad os ganske kort se på disse synspunkter hver for sig.

(1) Det historiske synspunkt.

Udgiveren af den anonyme „Slang Dictionary“ (1. udg. 1859; antagelig J. C. Hotten) skriver på første side af sin indledning til bogen: „Indeed, if we are to believe implicitly the saying of the wise man, that „there is nothing new under the sun“, the „bloods“ of buried Nineveh, with their knotty and door-matty-looking beards, may have cracked Slang on the steps of Sennacherib's palace. . . . Slang is almost as old as speech, and must date from the congregating together of people in cities.“

Dette er dog vist at stille sagen på spidsen. Kaj Bom går ikke længere tilbage end de gamle grækere (Aristofanes) og romerne (Plautus og Petronius; Hotten nævner også eksempler fra Martial), og han nævner bl. a. det kendte eksempel med fr. *tête*, der stammer fra vulgærlatinens *testa*, der oprindeligt betød 'krukke'.

Slang forudsætter existensen af et nogenlunde fast normalsprog, gerne med visse faste regler for hvad der skal betragtes som sproglig rigtigt, som jo netop grækerne og romerne havde det (fx i Aristoteles og Quintilians retoriske håndbøger), og det er altså særdeles sandsynligt, at græsk og latin havde netop hvad vi forstår ved slang; — den bevidste afvigelse. Men da sprogfølelsen („bevidst“) jo indgår i karakteristikken af slang, skal man være meget varsom med at udskille udtryk som slang i fortidens sprog. Man må således ikke på grundlag af en enkelt forekomst stemple et udtryk som slang, selv om det formelt ser ud som det vi forstår ved slang. Først anden gang et nyt udtryk bruges, bliver det til slang, der jo skal være et *fast* („established“) stilmiddel. Og forøvrigt kan man sikkert kun regne med at en meget

ringe del af de oprindelige metaforer i sproget oprindeligt var slang. Men en undersøgelse af de to klassiske hovedsprog fra et „slangmæssigt“ synspunkt vilde være interessant og værdifuld — når forfatteren sørgede for i sin fremstilling at tage de nødvendige forbehold.

Slanglignende dannelser findes hele sproghistorien igennem, som det også illustreres hos Kaj Bom, der indenfor dansk begynder med runestenene, hvad der dog vist er lidt dristigt, selv om forfatteren tager forbehold. Han vier en lille side (20—21) til Bakkehusjargonen, hvad man er ham taknemlig for. Han nævner her bl. a. *Egernet* („om Rahbek med det røde hår og de vimse bevægelser“), *Dagdriveren* (også om Rahbek, som udgiver af „Dagen“), *Jens Jaskesen* eller *Bens Jaggese*n, *Dejlighedsbarnet* eller *Hermelinen* (Ingemann), *Mønsterbarnet* (søn af biskop Mynster), *styrte* et brev *sammen*, og *armkvik* 'rask og rørig', — typisk slang, med metaforer, metonymier, ordspil etc., der tilsammen giver et vigtigt bidrag til grundlaget for vor bedømmelse af kresen.

Den rigeste udvikling af slang ses vist nok i moderne amerikansk, hvor den i hvert fald i visse kredse bogstaveligt talt er ved at tage magten fra normalsproget. Den store nye „American Thesaurus of Slang“ af Berrey og van den Bark påstås at rumme mere end 100.000 slangudtryk.

Det historiske synspunkt kan naturligvis også være det etymologiske, og det må siges at det virkelig er svært at være etymolog, når det drejer sig om slangudtryk, idet valget af det nye udtryk kan være særdeles arbitrært, og der kan være underfundige mellemlid mellem det erstattende og det erstattede ord. Kaj Bom nævner flere eksempler, bl. a. *bolchefrimærket* < *karamel-* < *karavelfrimærket* (p. 14). Det er særdeles almindeligt at man sådan broderer videre på et slangudtryk. For *Der må være en grænse* dannedes for ikke særlig længe siden *Der må være en kant*, der endelig af visse sjæle er ført videre til *Der må være en blonde* (Bom p. 162; nu vistnok allerede ved at blive forældet). I hvert fald — kendskab til lydlovene gør det vistnok ikke alene.

(2) Det sociologiske synspunkt.

I hidtidige behandlinger af slang har dette været i forgrunden. Man har ladet spørgsmålet om brugerne af slang været bestemmende for behandlingen, altså ladet noget extralingvistisk være afgørende. Den intralingvistiske behandling af det sproglige fænomen slang må blive ud fra det stilistiske synspunkt (se nedenfor). Men naturligvis

har man lov at anlægge et sociologisk synspunkt på slang som på ethvert andet menneskeligt fænomen, og spørgsmålet om hvem der bruger slang er selvfølgelig af stor interesse.

I et særdeles forstandigt lille kapitel om „Slangproducenter og slangbrugere“ (pp. 24—25) skriver Kaj Bom: „Der er vist ikke meget forgjort i at sige, at alle bruger slang eller jargon, eftersom alle hører til et eller andet milieu, socialt, fagligt, familiemæssigt o. s. v., og idet vi med nogenlunde sikkerhed kan regne med, at ethvert milieu har sin slang. Dermed er jo imidlertid ikke sagt, at vi alle bruger slang i lige høj grad eller under alle omstændigheder... Bortset fra disse individuelle forskelle kan det nok i bred almindelighed siges, at unge bruger mere — og mere aktuel — slang end ældre, mænd mere end kvinder, og av disse kvinder, der har deres erhverv på arbejdspladser, mere end kvinder i hjemmet, byboer mere end landboer, og de højere samfund noget mindre end folkets brede lag, bl. a. fordi det især er blandt (ældre medlemmer av) de „dannede“ kredse, at brugen av slang lægges for had som noget „plebejisk“...“

Hvilke „milieuer“ skal man så regne med? Det ene yderpunkt er, hvad jeg vil kalde „almindelig slang“ (jvf. eng. „general slang“). Denne gruppe kan bestemmes negativt som „slang der ikke er specielt slang“, dvs. fagslang, skoleslang, familieslang o. s. v. Og positivt kan den bestemmes som „slang der er fælles for rigsmålstalende slangbrugere“. En tilsvarende bestemmelse som den sidste bruges af Eric Partridge i „Slang to-day and yesterday“ (1935, p. 143), der har et helt kapitel om „The Standard and Norm of Slang“. I Weseen's „Dictionary of American Slang“ (1934) findes et stort afsnit med „General Slang“. Blandt de udtryk der vil falde herunder kan nævnes nogle udtryk for legemsdele, nogle betegnelser for drik og druk, fordrejede talemåder, etc.

Speciel slang må opdeles i mange grupper, fagslang af enhver art, som militærslang (til lands og til vands), håndværkerslang, arbejderslang, butiksslang, medicinerslang, kunstnerslang, teaterslang, etc. Man har om denne gruppe brugt ordet *argot*, der i og for sig også kan defineres klart nok (simpelthen som 'fagslang'; se Kaj Boms behandling af ordet pp. 12—13). Men hvorfor på dette ene punkt anvende et særligt ord, når de pågældende udtryk fuldstændig falder ind under vort tilløb til en definition af ordet *slang*? Det vil efter mit skøn være det naturligste og mest praktiske kun at bruge ordet *slang* og så i

påkommende tilfælde ved en tilføjelse nærmere angive hvilken slang-gruppe man just sigter til.

Kaj Bom omtaler også ordet *jargon* og påviser særdeles overbevisende at „jargon-begrebet synes at være det mest vage og uldne av alle de størrelser, der her er genstand for drøftelse“ (p. 14). Som videnskabelig terminus bør det sikkert undgås.

Vi vender tilbage til „speciel slang“ og nævner videre skole- og studenterlang, familie- og klikeslang (hertil vel pensionatsslang) og ender med spørgsmålet hvor lille et slangmilieu kan være? Efter vores tilløb til en definition skulde der principielt ikke være noget i vejen for at en enkelt person kan have sin private slang, og Otto Jespersen tager da også konsekvensen heraf og betegner Mrs. Coleridges fantastiske private sprogdannelse som „individuelt slang“ („Menneskehed, &c.“ p. 148).

Her er vist også stedet til at nævne at slang ofte har en særlig karakter af at være et slags frimurersprog. Det gælder visse typer af skoleslang, fx Herlovianersproget (omtalt af Bom p. 25), som kun er for indviede. Specielt i sådanne tilfælde vil den slangtalende føle en vis overlegenhed overfor dem der kun kan bruge normalsproget. Han hører til og føler sig solidarisk med den gruppe der behersker både normalsproget (som han føler sig hævet over) og slang. Der findes eksempler på dannelser ved hjælp af endelser hvis eneste opgave er at angive at det pågældende ord er slang, således bl. a. det såkaldte Oxford-er. Som oftest tilføjes denne endelse til en forkortet form af det ord der skal erstattes, fx *brekker* fra *breakfast*, *footer* fra *football*, *leccer* fra *lecture* etc. Men i enkelte tilfælde — ved enstavelsesord, der ikke giver nogen mulighed for forkortelse, og andre ord, hvor en forkortelse vilde føre til misforståelse — føjes endelsen til et normalsprogsord, fx *Deaner* fra *Dean* og *canoer* fra *canoe*. Her har vi virkelig slang i renkultur, afvigelse for afvigelsens skyld. Endelsen *-o*, der også kun har den funktion at danne slangudtryk, forekommer i mange tilsvarende dannelser i både fransk og engelsk.

(3) Det psykologiske synspunkt.

Når man lægger vægt på at slang er bevidst afvigelse fra sprogbrugerens normalsprog, er det let teoretisk at skelne mellem almindeligt talesprog, dialekt og fagsprog på den ene side og slang på den anden, men da sprogfølelsen — et psykologisk moment — indgår i karakteri-

stikken af slang, vil der ofte forekomme uskarpe grænser mellem slang og de forskellige former af normalsprog. Nyheds- og overraskelsesmomentet spiller en stor rolle for slang, og når fornemmelsen af det nye og overraskende går tabt, vil det ofte ske, at ordet går ud af brug. Derfor kunde Otto Jespersen (ifølge mundtlig meddelelse), da Karl Larsen talte om at skrive en slangordbog, for spøg foreslå at han i stedet skrev en slangårbog. — I andre tilfælde accepteres ordet i normalsproget (som *testa*, der blev til *tête*). Men medens en sådan overgang er ved at ske, vil een måske stadig betragte ordet som slang, mens en anden måske ikke længere gør det.

Indenfor engelsk sprogvidenskab bruges ordet *vulgar language* på en ret utvetydig måde, idet det betegner de lavere klassers sprog, — hele sproget med dets ejendommeligheder i lyd, form, syntax og ordforråd (fx Cockney). Det kan altså holdes klart ude fra slang, der naturligvis kan indgå som et element i vulgærsproget og visselig også i høj grad gør det. Jeg har ikke indtryk af, at udtrykket *vulgærsprog* bruges meget på tilsvarende måde på dansk, og det er skade, for så vilde vi have klare linjer. Mand og mand imellem bruges betegnelsen „vulgære udtryk“ især om de ord „der ikke står i ordbogen“ og en del andre, især gammeldags, former der af en eller anden grund betragtes som simple. Disse vulgære udtryk hører til vulgærsproget (i den engelske betydning af ordet), men de „primære“ vulgære udtryk er så vist ikke slang.

Psykologen der beskæftiger sig med slang kan også finde en opgave i en undersøgelse af associationerne mellem det erstattende og det erstattede udtryk, og i en forklaring af: hvorfor man overhovedet bruger slang. Kaj Bom citerer p. 12 en kendt smart definition af slang lanceret af den store amerikanske digter Carl Sandburg (ikke *Sandberg*, en fejl K.B. antagelig har taget over fra Partridge, der har den forkerte form to steder): „Slang er det sprog, der smider jakken, spytter i næverne — og tager fat.“ Kaj Bom kalder denne sætning en „forklaring, som i al sin ensidighed rummer en psykologisk værdifuld iagttagelse.“ Skulde jeg forsøge mig med en flot definition, vilde jeg sige: „Slang er sprogets selvkritik.“ Karakteristisk er respektløsheden både overfor normalsproget og de begreber det dækker.

(4) Det stilistiske synspunkt.

Når det hævdes at slang først og fremmest er et stilistisk middel,

må det centrale studium af slang blive et stilistisk. Spørgsmålet bliver: „Hvilke sproglige udtryksmidler gøres der brug af i slang?“ Og opgaven bliver en dobbelt, at undersøge hvilke grammatiske udtryksmidler der bruges og hvilke i snævrere forstand stilistiske midler (den lydlig-morfologisk-syntaktiske side og den semantiske side af sproget). Det er da også udmærket, at Kaj Bom gennemgår noget af sit materiale indenfor ordklassernes rammer og skriver om „Sproget som legetøj“ (jvf. ovenfor p. 3); men hvorfor forbigår han hele stilistikken i snævrere forstand, de forskellige stilistiske figurer, metafor, metonymi, sammenligning etc.? Han vil antagelig undskylde sig med at hans bog er et populærvidenskabeligt værk og at inddragelsen af de stilistiske termini vilde afskrække en mængde læsere. Hertil kan man sige at Nyrop i sin populærvidenskabelige bog „Ordenes Liv“ ikke var bange for at gennemgå og illustrere disse udtryk. I hvert fald burde forfatteren have gjort opmærksom på at det specielt stilistiske synspunkt eksisterer og motivere hvorfor han forbigår det her. — En behandling af fx metaforens anvendelse i dansk slang vilde have været værdifuld. Den bedste slang er utvivlsomt den metaforiske.

2. Kaj Boms bog om dansk slang.

I resten af denne artikel skal jeg koncentrere mig om Kaj Boms bog om dansk slang, — først søge at give en almindelig karakteristik og derefter give nogle noter og tilføjelser til bogen.

Bogen falder i tre hovedafsnit: I. Almindelige Bemærkninger, II. Nogle vigtige slanggrupper; og III. Slutningsbemærkninger. I det første hovedafsnit behandles „Slang — argot — jargon som sproglige begreber.“ Forfatteren berører her (p. 12) de forskellige forsøg på at give en etymologi til ordet *slang*. Han nævner een etymologi („næppe den sandsynligste“) ifølge hvilken „man har ment, at glosen kunne være lånt til engelsk fra norsk, hvor man har ord som *slengjenamn*, *øgenavn*, *slengjeord*, fornærmeligt ord, eller „nyt ord, som ikke har nogen rigtig grund“. Det eneste sikre er, at ordet dukker op i engelsk ca. 1750 ...“ Fremstillingen er her lovlig kortfattet. Den nævnte forbindelse med norsk er vistnok først fremdraget af Henry Bradley (se hans „Collected Papers“ p. 146), der siger at „It seems probable that the word came from some dialect of the north of England“, og det skulde så være et gammelt ord fra vikingetiden; men han har det ikke

fra ældre kilder, og de norske former er taget fra Aasens ordbog. Han har ikke meget fast bund under fødderne.

Et andet forslag til en etymologi kan nævnes: O. Ritter søger i „Archiv“ 116 (1906) p. 41—49 at forklare ordet som en kombination af et løsrevet genitiv-s, som i *beggars' language* > *beggars' lang* > *beggar slang*.

Det ser ret bestikkende ud; men Ritter har ikke selv fornødent bevismateriale, og Oxfordordbogen giver ringe støtte for hans antagelse. Her gives enkelte meget gamle eksempler på *lang*, eller *langué*, tolket som fr. *langue*, og disse eksempler siger ikke noget i denne forbindelse, så vi er lige vidt.

Andre punkter i første hovedafsnit er berørt ovenfor. Der er også et afsnit her om „Slangstoffets oprindelse“, altså de sproglige kilder, poetiske ord (ikke mangel), ord fra faglige sprog, dialekterne, barnesproget, fremmede sprog og de enkelte tilfælde hvor man kender ophavsmanden (Storm P., revyforfattere).

I andet hovedafsnit behandles så en række slanggrupper efter betydningen, menneskelegemet, klæder, hjemmet og det daglige liv, „Værts- husets ordbog“, „Menigmands menukort“, svage og stærke drikke, kortspilvendinger, hilsener, fagslang af forskellig art, penge, sport, slang fra besættelsestiden, og et særlig værdifuldt afsnit „Fra trafik- livet“. Der savnes dog en samlet behandling af forskellige grupper af arbejder- og håndværkerslang, hvor der afgjort kan og bør indsamles et righoldigt materiale. Fagslang er et af de kulturhistorisk mest interessante felter indenfor slang. — I den alfabetiske liste over „Nogle yderligere slangudtryk“ findes ganske vist en del stof der hører her- under.

I sidste hovedafsnit foretager forfatteren en meget forstandig be- dømmelse af slang. Der vilde her have været god lejlighed til at sam- menligne de forskellige stilistiske typer af slang, — den som regel mere billige og barnlige formelle type med ordfordrejelse etc. og den metaforiske med omskrivninger. At lave *melodi* om til *melodonte* og *frikadelle* til *frikadonse* er en billig fornøjelse, men fx at kalde en tjener for *ombæringsapparat*, *serviøtsvinger* eller *drikkepengesnuser* giver i hvert fald et nyt billede. Ganske vist er omskrivningerne ikke altid særlig morsomme og rammende; men som regel er der større mulig- heder for at tilvejebringe noget værdifuldt ad denne vej end ved den blotte ændring af et ords ydre form; med mindre, naturligvis, det

drejer sig om en bevidst folkeetymologisk forvanskning, hvor der kan være muligheder (*undervisitetet*); men her træder jo også netop en ny betydning til.

Kaj Boms bog er ikke stor (176 sider; den egentlige text slutter p. 144); men som det første danske samlede arbejde om slang er den et såre værdifuldt og påskønnelsesværdigt værk. Forfatteren er en første klasses kender af sit emne. Han kender litteraturen om slang og giver en lille nyttig litteraturliste (p. 145). Det skal dog ikke tilgives ham, at han helt har overset hvad Otto Jespersen har skrevet om emnet, specielt i „Menneskehed &c.“ kap. VIII, hvor man vil finde hvad der antagelig er det bedste skrevet om slang på dansk før Kaj Bom. Indenfor gruppen „Angelsaksisk“ burde forfatteren ikke af Partridges værker være nøjedes med at nævne den store „Dictionary“, men også have nævnt den store almindelige behandling af emnet „Slang to-day and yesterday“. Han „låner“ ikke systematisk fra de ældre specialarbejder. Han har mange gode principielle bemærkninger både i indledningen og de afsluttende bemærkninger. Nævnes kan hans moderate advarsel mod overdreven brug af slang, bl. a. fordi slang med sine omskrivninger ofte er upræcis. Han nævner også slang som kilde til sprogfornyelse, hvad der bl. a. kan være af værdi efterhånden som dialekterne uddør. Det må påskønnes, at han ikke har forbigået de „uartige“ ord, som han dog ofte omgås med nogen forsigtighed.

Bogen er særdeles fornøjelig læsning, skrevet med en oplagthed og et humør som er emnet værdigt. Som specielt sproglig interesseret kan man beklage at forfatteren kun undtagelsesvis opgiver sine kilder; men det er jo gjort bevidst, vel både af pladshensyn og (især) fordi det er en populær bog. Og skønt textregistret og den extra alfabetiske ordliste tilsammen antagelig omfatter over 4000 ord, er naturligvis kun en brøkdel af det danske slangstof optegnet her, — til gengæld en stor mængde som næppe har været sat på tryk før.

På sidste textside i bogen skriver forfatteren: „En udførlig dansk slangordbog står højt oppe på danske sprogfolks ønskeseddel.“ Kaj Bom er sikkert den rette mand til at redigere en sådan. Han har sit meget omfattende kendskab til dansk slang, som vel i øjeblikket ikke overgås af nogens. Han har sin videnskabelige uddannelse og kritiske sans og har erfaring i ordbogsredaktion. Det vilde være i høj grad ønskeligt, om de nødvendige midler måtte blive stillet til hans rådighed til udgivelsen af en praktisk indrettet, så vidt mulig udtømmende

videnskabelig etymologisk ordbog med illustrerende citater og kildeangivelser, som skulde dække samme område indenfor dansk som Partridges „Dictionary of Slang and Unconventional English“ indenfor engelsk. Her skulde altså alle ord med der ellers ikke står i ordbogen.

3. Noter og tilføjelser.

[Der henvises til side i Kaj Boms bog. De fleste tilføjelser er udtryk jeg selv har hørt. Naturligvis agter jeg ikke, så lidt som Kaj Bom, at skrive af fra tidligere større arbejder om slang, men vil hist og her citere trykte kilder.]

(13) Omkring 1915 og senere brugtes *leifig* i Nykøbing Mors af alle drenge (og nogle piger) som almindeligt rosende ord = 'dejlig'. Der er en stor tobaksfabrik i byen, så oprindelsen er tydelig nok, men ordet brugtes altså langt udenfor cigarmagerens kreds.

(24) I tilslutning til bemærkningen om at alle bruger slang, skal det nævnes at et af de bedste slangord jeg kender fandt jeg i et kirkeblad, ordet *firehjuls kristne* '(lunkne) vanekristne', folk der kun „søger Kirken, naar de trilles derhen paa fire Hjul: i Barnevognen, naar de skal døbes, i Bryllupskaret, naar de skal giftes, og i Rustvognen, naar de skal begraves.“ (St. Lukas Kirkeblad, okt. 1947 (no. 9)).

(25) Her omtales Herloviannersproget med de sammentrukne former, som *dipel* af *discipel*, *slær* af *sålelær* 'oksesteg'. Jeg må udtrykke min beklægelse af at Kaj Bom ikke har nævnt *vus* af *vandhus*, hvortil man har dannet det fortræffelige onomatopoetiske verbum *vuse*.

(28) *Ligkistesøm* 'cigaret' angives at være oversat fra tysk. Det kan antagelig lige så godt være fra engelsk, hvor *coffin-nail* er kendt fra o. 1885 (Partridge).

(29) Her nævnes brugen af den latinske endelse *-us*, som i *kontorius*. Man kunde i min studentertid også i visse tilfælde bruge former med *-um*, som *bibliotékum*.

(37) Slangestatninger for stednavne i København. Hertil kan føjes *Minvenindevej* for *Vennemindevej*. — Nævnes *Falkoneralleen* sker det, at en åndfuld sjæl hører forkert og spørger: „Faldt du ne'r forle'en?“ — Elever fra den gamle Metropolitanskole beskyldtes for at være dumme, fordi skolen lå på hjørnet af *Fjolsstræde* og *Kanikkestræde*. — I sin tid var *Buch* indehaver af forretningen på strøget lige overfor *Neye*. Man talte desårsag om „det høflige hjørne“.

(38) Navne på bygninger: *Saligheden* 'Frk. Zahles skole', *Eksistenshuset* 'Assistenshuset' (Harald H. Lund, Ekstrabl. 11.4.32 og 25.10.34), *Slavekirken* 'Studentereforeningens gamle bygning på Gammelholm', *Penalhuset* 'Hotel Astoria', også *Lokomotivet* ifl. Ekstrabl. 5.4.45: Man vil erindre den kritik under dets Opførelse, der blev rejst mod Bygningen, som Københavnerne døbte „Lokomotivet“. — *Madrasen* 'Richs hus på Rådhuspladsen' (Pol. 20.5.36).

(42—43) Forstærkende forled: Jeg savner *knippel-*, især i *knippelfin*. Undertiden udtales det *kne'bel*, jvf. en annonce i Berl. Tid. sept. 33 med overskriften: *Knebel-Levevej*, som fik en mand fra Knebel på MoIs til at udtale sig. — Et stærkt ord brugtes af Svend Gade i Pol. Mag. 20.10.32

(p. 4): At mit Humør straks farvedes *blækraendesort*, er ikke til at undre sig over.

(44) Udsagnsords bøjning. Jeg har engang hørt *jeg forliver mig* — *jeg forløb mig* — *jeg har forlovet mig*, men tør ikke garantere at det er slang.

(45) Fordrejede vendinger: »Der er flere røde køer end præster — så stort som et knyttet barnehoved — tage skeen i en noget anden hånd — det bøjer jeg min hat for — et spøg og halvandet alvor“ (alle i Pol. 1942). — I en klike af unge mennesker i 1920'erne sagde man: „Lykken står den kække hveps.“ — *Gå over gevir* '...gevind'. — *Non plus uldirdd* '...ultra' (Weekendhytten 19.3.49).

(46) Særlig lydform: *duame* for *dame*, kun brugt af kvinder (affektet). — „Hvor er hun yndig?“ i stedet for „Hvor er hun yndig!“

(47) Falsk orddeling: *lampe-tarme* for *lampe-arme* (nu vist forældet).

(48) Ordblanding. — I en artikel i „Salmonsens Leksikon-Tidsskrift“ (1948 no. 11 sp. 615—17) har jeg skrevet om „Kontamination i engelsk“ med en inddeling af materialet som også kan anvendes på dansk (hvis materialet er større end Kaj Boms her).

Eksempler: Kaj Bom har *kolonorm* og *Ærbødiggst* havde i Berl. Tid. 8.2.39 *fænomenorm*, tilsammen *kolofænomenorm*, som jeg også har hørt. — Kan du *li' kær*? for ....*li(de) liker*?

Folkeetymologiske fordrejelser: *til bageren* for *tilbage*. — I dybeste *negligelé*. — *Kjole* og *akvavit*. — *Lazarus* 'laset person'. — *Karnebal*. — *Rend mig i Ryvangen*.

(49) „Bakke snagvendt“: *Mafilien* for *familien* (og *fifaen* for *sofaen*) (Ellen Raae, Livets Tryllespil p. 20 Senere lærte hun, at Tante Berta ogsaa sagde „Fifaen“ og „Mafilien“, hver Gang, der var Anledning til det). — *Poste* et brev i *pulkassen*.

(50) Bogtitler: *Underlivets kæmpegang i Norden* (Grundtvig), brugt med sexuel betydning af Erik Seidenfaden i „Information“ 2.9.1949 p. 4 Nærmer tiden sig ikke for et digterbudskab om værdifulde hæmninger, lidt kanaliserede drifter midt i underlivets kæmpegang i Norden?

(52) *Kajetræk* 'øretæve' (Tom Kristensen i Pol. 28.12.35). — Det mærkelige ord *tryksejsten* er vist ikke slang mere.

(54) *Være slap i betrækket* 'se overanstrengt og nervøs ud' (Pol. 13.3.45).

(55) Den skaldede „er tilhænger af nøgenkulturen — begyndt med hovedet!“ — Hvad Bom p. 165 kalder *hentehdr*, har jeg hørt betegnet som *ldne-* og *diskontohdr* (mens *Låne-* og *Diskontobanken* endnu eksisterede).

(57) Tale: *gafle op*, fx. Leck Fischer, Det maa gerne blive Mandag 71 Som om han ikke med det samme havde *gaflet op*, hvis han havde fundet et Job.

Her kan måske også anbringes følgende: Peddersen brugte det [et stort papegøjebur] i sin Tid til Konen, naar hun havde „et af sine fem Minutter“ (Pol 2.2.39).

(58) Bom har *Knald på brillen* = 'slag mod øjnene'. Jeg kender kun betydningen 'en lur'.

(59) Ben: *stikker*, fx i bogtitel 1934 Valborg Glentoft, Altid på stikkerne. — Om en pige, der har *lår i skoene* kan (kunde?) man sige at hun var medlem af *landsforeningen L.I.S.*

(64) Kaj Bom angiver *lynafleder* som navn på toppen på en baskerhue. Mon ikke *antenne* er mere almindelig?

(66) Håndjærn. Kaj Bom nævner *manchetter*. Politibetjent Duelund siger i sin bog (p. 125) mere udførligt: han gav op og fandt sig i at faa Jernmanchetterne paa. — *Armbaad* bruges også (bl. a. Duelund p. 44).

(68) Vækkeur: *væggedyr* (muligvis individuelt slang; hørt af en dame). — Cello: *gulviolin*.

(69) I 1934 har jeg hørt udtrykket *den døde kat* brugt om den dengang nye krumme type af telefonrør (brugt af en telefonmontør). Kan man ikke se katten med sin hale (snoren) for sig?

(74) Mælkebøtte: *Proletarrose* (Leck Fischer i Ekstrabl. kronik 24.5.46).

(75) Bom nævner en række slangudtryk for drikkepenge. En mængde udtryk kan findes i Pol. 26.—30. juli 1947:

(76) Retter: *Kludesuppe* 'hvidkålssuppe', *græsvælling* 'grønkål', *fisevælling* 'gule ærter'. — Her kan også nævnes børnenes *negerbylder* for *negerboller*. (Pol 30.1.43). — I pensionatsslang *Kald på osten* 'Ræk mig osten' (der jo er levende og formentlig kan gå alene).

(81) Sodavand: *Dacapovand* (Harald H. Lund i Ekstrabl. 25.10.33).

(84) En drink: *Bønne*, fx. Ole Juul, De røde Enge 58. Han arbejdede ogsaa bedst, naar han havde faaet en Bønne eller to.

(87) Kæfert: *Bimmelim*, fx. Duelund, Med Natpatruljen p. 172. Har de ikke noget Motorkøretøj, stjæler de i deres Bimmelim rask væk et.

(89) Bom nævner *turnips 'tourné'* i kortspil, „fordi at *nipse* er at *tourneré*“. Er det ikke snarere sådan at *tourné* først bliver *turnips* (det er jo en nærliggende slangdannelse), og man så ved en subtraktionsdannelse får *nipse*? ODS har ikke nogen af de betydninger af ordene; så ad denne vej kan der ikke afgøres noget om de to udtryks relative alder.

Undertræk i bridge er *underbid* eller *lam*. At tabe er *at gå ned*, hvorfra man så får *at være i kælder*en. — *Pique* kan udtales med *e*. — *Vaske 'blande kort'* er ikke slang mere.

(94 ff.) Dette afsnit handler væsentlig om fagslang. Forfatteren behandler dog kun personbetegnelser. Inden jeg giver nogle få tilføjelser til behandlingen i bogen, vil jeg her give nogle eksempler på fagslang som ikke naturligt falder ind under andre afsnit og ikke betegner personer. Angående arbejderslang (i vid. forstand) kan der henvises til en kronik af Hilmar Wulff i Ekstrabl. 15.5.46, „Sproget som ikke staar i Ordbogen“.

Antikvarboghandel: Pol. 6.3.44. Enhver Antikvar med lidt Respekt for sig selv har „Mulekasser“ (dvs. kasser med bøger som eventuelle kunder på gaden kan rode i).

Bogtrykkeri: Pol. 29.10.48. Det begyndte med, at det unge menneske [forlæggeren Heinrich Matthiasen] ... anskaffede sig en „fluesmækker“, der kunde trykke visitkort. — (Måske ikke slang. Ordet findes i ODS, hvor det forklares som 'lille transportabel trykkemaskine'). — 66 99 'engelske anførselstegn, begge foroven'. I brev fra en faktor til undertegnede: Jeg har igen påtalt den tilbagevendende Fejl „' i Sætterliet, saa vi maa haabe kun at se „66 99“ i Fremtiden.

Cyklebud: *Skrævekingle 'cykel'* (Pol. 18.3.45).

Gartner og grønhandler: *Abe*, eufemistisk forkortelse af *aberøv* 'stor forvokset tomat'.

Kontor: *Lagener* 'lange stykker trækpapir til blæksuger'.

Kvinder: *være med på holdet* 'være udydig', fx. Herdal. Man skal jo leve 51 Og saadan en er jo ikke hel Ludder, selvom hun er med paa Holdet. — *gaa langsomt paa gaden* 'trække'.

Landbrug: Pol. 22.4.34 Agerkaal, de i og for sig smukke Blomsterplanter, der i Landbrugernes Sprog kaldes „Den gule Fare“.

Mejeri: *Bollefløde* 'den fløde bagere får til piskning', *drøn* 'piskefløde' (fra et nylig nedlagt mejeri).

Presse: *Manschel* 'kort indledende resumé af kronik' (måske ikke slang hos fagfolk).

Skrædder: *Skomager* 'strop fra venstre side øverst i herrebenklæder' (hvorfor denne sære betegnelse vidste min hjemmelsmand ikke).

Snedker: *Amerikaner* 'patentskruetrækker' (og *patentskruetrækker*, slang for 'hammer'), *fedekalv* (bruges af modelsnedker) 'fed bule af lak på kant af model', *firnamærke* 'mærke på træ der fremkommer når man rammer ved siden af sømmet', *lus* 'lille pind til at lappe et hul med', *tysser* 'hulrum under finér' (som en vable at se på). — *Svanehals* er et officielt navn på hvad der også hedder *sikling* (af tysk *ziehklinge*), en slags skraber. I slang kaldes dette værktøj *griseøre*.

Studenter: *bande* 'være til examen', fx Berl. Aften 4.2.37 Efter at Elisabeth Boysen havde været inde at „bande“, som det hedder i Universitetsjargonen, blev hun i Triumf af sine Kammerater ført over på Frokoststuen og, som de udtrykte sig, „druket i Ø!“.

Regenslang fra slutningen af tyverne og senere (forhåbentlig altsammen endnu levende): *Admiralitetet* '4. sal i den nye fløj', *Patriciergangen* '3. sal sst.', *Trekroner* 'toiletet i kælderetagen' (deraf *Trekronerpause* under et sold). *Provstethe* 'overhaling hos provsten'. — Berl. Tid. 29.138 I Regensianer-Sproget hedder det ikke: „Han fik Udmærkelse!“ Det hedder: „Han fik Trækvognen!“ [hvori den udmærkede kørttes hjem til „gården“, af enkelte kaldt *gdræ* med latinsk endelse].

(96) Cyklebud: *Asfaltcowboy*, som vel næsten har mistet sin slang-karakter og er gået ind i det jævne talesprog, *pedalarbejder* (Pol. 18.3.45).

(97) Korpige: *Bensvingerske* (hørt i radio 1938). Bom har *lårsvinger*.

(99—100) Soldater: *Margarinesoldal*. — Oberstløjtnant Bjarkov i Pol. 5.2.39 Først blev jeg Menig ved 4. Regiment, jeg blev *Sølvbonde*, som det hed, fordi man laa paa Sølvgades Kaserne.

(101) *Dykker* 'lommetyv' (Pol. 30.4.44).

(102) *Vablesamler* 'vandrer' (Pol. 2.3.45).

(106—107) Kvinder. Kaj Bom har her en righoldig samling. I det meget folkelige blad „Højt Humør“ 12.7.1946 findes en alfabetisk liste med over 180 betegnelser for kvinder, hvoraf vel ca. 150 er slangudtryk. Og afdøde lektor Cortsen skrev engang en artikel om udtryk for 'kvinde'. Jeg skal ikke indlade mig på nogen opramsning her.

(110) Pengemangel: Information 13.11.48 de Samfundslag, der i særlig Grad har *Møl i Pengepungen*. — *Være bananstærk* 'have penge på lommen' (Pol. 18.3.45).

(112—114) Chaufførsprog: *dø* 'gå i stå' (om bilen), *lægge til* 'holde ved fortovskanten', en af de bilister der, som man siger, *ejer hele gaden* 'er hensynsløs', *sy* 'være i gang' (om bilen) (alle fra chauffør Henry Rasmussen i radioen 14.10.37).

Her kunde man måske nævne *frugtvojn* for 'barnevogn'. (115—117). Sporvogn: *Kløkkebil* (Pol. 2.3.45). — *Køre med stødbremse* 'hårdt op' (Pol. 18.3.45). — *Kinoorgel* 'konduktørens taske'.

(121) D.S.B.: *kliptoman* 'billetkontrollør'. (132) Fodbold: bolden *havde ingen adresse* 'var ikke sparket til en medspiller' (Gunnar Hansen i radioen 5.8.48), *solde* 'odelægge chancer' (Pol. 23.3.36: Oha, hvor der blev soldet); *være passager* 'være lidet aktiv' (Gunnar Hansen 1948), *give ved dørene* 'spilde chancer' (samme 28.11.48: Der blev givet lidt rigeligt ved dørene); *pakke ind* 'isolere (en spiller)' (Pol. 24.6.35: Juve var ... næsten ikke til at „pakke ind“). — Kaj Bom nævner substantivet *kiks*. Som andre stammedannelser af verber er dette ord intetkøn: Pol. 24.6.35: „takket være et Kiks i venstre Side“.

(134) Besættelsestiden: *Urskovstelegrafen* 'det illegale kommunikationssystem' (brugt af daværende Kronprins Frederik i tale i Røde Kors 15.5.1946), *surrogat-panser* 'vagtværnsmand' (Pol. 7.3.45).

I den alfabetiske liste pp. 162—176 findes en mængde udtryk der hører hjemme i den systematiske afdeling af bogen. Hvorfor de ikke står der, må forfatteren vide. Hvorfor ikke samle på eet sted hvad der hører sammen?

Her kunde også gøres en række tilføjelser; men da disse vilde blive af samme usystematiske karakter skal jeg afholde mig derfra. Nogle udtryk, især indenfor fagsprog, er måske ikke mere slang, i hvert fald ikke mellem-fagmænd. Typografernes *begravelse* og *bryllup* har næppe slangkarakter for fagfolk, ligeledes *bræk* 'indbrud'. Og *valgflæsk* hører til almindeligt (tale)sprog. Et udtryk som *lukke lam ud* er ikke blot sjællandsk, men i høj grad jysk også (Feilberg har det).

Jeg har ikke forsøgt at give noget egentligt resumé af Kaj Boms bog med anførelse af eksempler, — bl. a. af pladshensyn, men også for at læseren ikke skulde få den opfattelse at nu kendte han bogen tilstrækkeligt og ikke behøvede at købe den. Enhver der har interesse for talesproget og dets udvikling og psykologi bør anskaffe bogen, som foreløbig så afgjort er det bedste større danske værk om emnet.

Tilføjelse i anden korrektur:

Eventuelle interesserede gøres opmærksom på min anmeldelse af 3. stærkt forøgede udgave af Eric Partridges „Dictionary of Slang and Unconventional English“ (nævnt ovenfor p. 106) i „Translatøren“ Dec. 1949 pp. 130—133.

UNDERSAGORNAS KRONOLOGI

Efter föredrag hållet vid 9:de folklivs- och folkminnesforskar-
kongressen i Stockholm år 1948

AV

WALDEMAR LIUNGMAN

Mer än ett sekel har förflutit sedan arkeologerna uppställde sitt „treperiodssystem“: stenåldern, bronsåldern och järnåldern. Nu synes tiden mogen även för folkdiktsforskarna att på sitt område lägga in liknande perioder i det historiska skeendet. Perioderna synas lämpligen kunna begränsas till fem och böra väljas så att ev. förekommande litterära belägg snarare infalla i viss periods senare del än i dess förra. Det är nämligen alltid svårare att bestämma en sagas högsta möjliga ålder än dess lägsta. Perioderna böra vidare vara väl avgränsade, ty sagorna kunna då, som produkter inom eller av resp. perioder, kronologiskt infogas i dessa med större grad av sannolikhet. Namnen på perioderna ha lånats ur orientalisk och antik historia och förhistoria.

I.

Den äldsta perioden har jag kallat den homerisk-mykenska med en hitre gräns vid omkr. år 700 f. Kr., medan den borte gränsen lämnats obestämd. Periodens kulturområde torde böra tänkas sträcka sig från Eufrats och Tigris källor i öster till Grekland i väster, och från Svarta havets kuster i norr till Egypten i söder. Mycket längre torde icke heller den homeriska tankevärlden ha sträckt sig. Förbindelserna inom detta område gingo åtminstone under 2:a årtusendet huvudsakligen i norr och söder.

Till den homerisk-mykenska perioden torde vi kunna räkna bl. a. den kända sagan om Bata och Anubis från papyrus d'Orbiney i Egypten. Den torde ha förefunnits åtminstone 1300 f. Kr. på det hittitiska

området i östra Mindre Asien eller i Norra Syrien. Detta område skulle jag vilja kalla den orientalisk-europeiska undersagans vagga d. v. s. vår undersagas ursprungsområde, även om självfallet sagor av samma typ sedan kunnat uppkomma överallt där typen varit känd och omhuldad. Till denna homerisk-mykenska period höra dessutom alla sagor som vi känna igen från eller äro nämnda i Odysseén och framförallt Argonautersagan, två viktiga källor, som båda kunna hänföras — såsom nyss påpekades som önskvärt — till periodens slut. Vi ha i det svenska sagomaterialet och i det närstående stoff från denna period 16 sagor, varav 9 undersagor. Utmärkande för dem är främst reseäventyret — det återfinnes i nästan alla periodens sagor — vidare förvandlings och föryngringsmotiv, ofta med serieförvandlingar samt slutligen magiska föremål, magisk flykt, fabeldjur och föreställningen om att människans liv kan knytas till visst träd, visst vapen eller annat dylikt.

Som en sorts kontroll vilja vi nu jämföra denna sagans värld med konstdiktningens under motsvarande tidrymd. Tidigast mötas vi av Gilgamesch-eposet och Etana-sagan. De äro båda från den sumerisk-babyloniska tiden d. v. s. från 3:e årt. f. Kr. Gilgamesch-eposet är det typiska reseäventyret, och hjälten ställer sin färd inte bara till avlägsna utan även till underbara länder, där mänskligt normala förhållanden icke längre äro rådande, och färden dit göres, alldeles som i sagan, mångdubbelt snabbare än vanliga dödliga förmå. Men vi göra i Gilgamesch-eposet även bekantskap med förvandlingsmotiv, med trollkunniga jättar, bl. a. den väldiga Humbaba i cederskogen, med magiska trollcirklar och fabeldjur, således i stort samma motiv som i just våra äldsta undersagor. Även Etana-sagan är ett reseäventyr, men där gäller färden icke underjorden utan himlarymden. Mest anmärkningsvärt är emellertid att vi i den för första gången finna tretalet i tydligt utsmycknings- och stegringsssyfte. Det användes i Etana-sagan icke mindre än tre gånger.

Sagan om Bata och Anubis faller här således icke alls ur ramen. I den nämnes t. o. m. samma cederskog som i Gilgamesch-eposet, och denna cederskog ha vi kunnat geografiskt lokalisera just till östra Mindre Asien eller Norra Syrien d. v. s. till ingenting mindre än sagans egen hemort. Ur ramen falla icke heller Odysseén och Argonautersagan, vari de flesta av periodens sagor omnämnas. Odysseén har t. o. m. av allt att döma till förebild haft någon hittitisk efterbildning

av Gilgamesch-epoet. Här kan också nämnas att vi hos hittiterna från 2:a årtusendet finna vårt andra belägg på den s. k. tretalslagen, nämligen i myten om Telepinu, hittiternas Tammuz, må vara att den s. k. lagen ännu icke synes fullt utbildad.

Vad vi emellertid sakna i dessa sagor och i periodens hela litteratur är erotiken, och då i mening av den ömma låga, som helt leder tvenne älskande i deras görande och låtande. I Gilgamesch-epoet finna vi endast djurisk lusta, och det är icke heller kärlek som är drivfjädern till vare sig Etanas, Odyssevs eller Jasons äventyr. Etana ville endast genom sin bedrift försäkra sig om — icke en avkomma, för det väntade han — utan en manlig avkomma, en son av sin redan i barnsäng lig-gande hustru. Även Odyssevs var gift och lämnade sin maka hemma, och hjälten i den egyptiska varianten av sagan om Bata och Anubis framställes t. o. m. som kastrat. Däremot äro de kärleksäventyr som det i denna period kan vara fråga om, ofta förbundna med de till perioden som vi sågo också hörande förvandlingsmotiven. Man behöver i detta sammanhang endast nämna Ischtars dialog med Gilgamesch, och Kirkes med Odyssevs.

II.

Vigå nu över till nästa period eller, som jag kallat den, den arkaisk-klassisk-grekiska från omkr. 700 till omkr. 300 f. Kr. Det var Greklands storhetstid. Under denna period började i det Persiska riket och i Mindre Asien de stora förbindelsevägarna i öst- och västlig riktning att anläggas. De möjliggjorde vid periodens slut Alexander den stores härtåg till Indien, varigenom detta land delvis indrogs i den grekiska kulturkretsen. Perioden är icke rik på sagor, och grekerna ha icke heller varit våra främsta sagbärare. Vi ha från denna tid i vårt material endast 6 sagor, varav 2 undersagor. Av dessa synes „Spådd att bli rike mans måg“ eller „Rike Per krämare“, som den populärt kallas, att åtminstone till sina äldre delar höra till periodens första århundraden t. o. m. med rötter in i den homerisk-mykenska perioden. Sagens ursprungsområde synes ha varit Mindre Asien, och den synes utbildad i etapper. Sedan ha vi sagan om „Den guldhårige“, en sorts manlig Askungesaga, där prinsen i förklädnad tjänar i den tillbeddas slott. Den känna vi — dock endast genom ett motiv, guldäpplemotivet — först från periodens senare del, från Aristoteles (d. 322), således åter en källa vid viss periods slut. Det är under denna period erotiken vinner

insteg i sagan. I „Den guldhårige“ visar oss just guldäppleepisoden, vari prinsessan räcker guldäpplet åt sin utvalde, att det är fråga om verklig förälskelse t. o. m. förenad med den kvinnliga partens fria val.

Alldeles detsamma se vi på konstdiktens område inom perioden. Stoffet till den erotiska konstdiktningen hämtas emellertid, även då det gäller Grekland, ofta från Orienten. Det är inte sagan utan den lokalfästade sägnen som är den erotiskt färgade konstdiktens förebild. Erotiken kommer således till oss i dikten icke som en frukt av människans fantasi utan i sägnen som en reflex av det verkliga livet. Erotiska sägner växte emellertid upp även på grekisk mark, särskilt i Mindre Asien, men också på Sicilien, som bl. a. Stesichoros (omkr. 600 f. Kr.) visat oss. Förvandlingar i samband med förhållandet till det andra könet äro dock i denna liksom i föregående period alltfjämt ganska vanliga. Dessa erotiska sägenmotiv fingo under 5:e årh. plats både i Söphokles' och Euripides' tragedier och till sist även i komédierna. Även filosofien ägnade sig åt erotiken, och Aristoteles har som exempel just upptagit guldäpplemotivet, lokaliserat till Massilia (d. v. s. Marseille), vilken stad som bekant grundlades av mindreasiatiska kolonister omkr. 600 f. Kr. Motivet levde emellertid samtidigt, d. v. s. i slutet av den arkaisk-klassisk-grekiska perioden, i Makedonien och Persien, och uppträder senare i sistnämnda land tillsammans med just sagan om „Den guldhårige“ till 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

III. Vi komma nu till nästa period, som jag kallat den hellenistisk-romerska, från omkr. 300 f. Kr. till omkr. 300 e. Kr. Under denna tid utvidgas ytterligare förbindelserna i öst och väst, från Grekland till Indien och vice versa. Men inemot tiden för Kr. f. drog sig den grekiska kulturen likt tidvattnet åter tillbaka för att endast här och var kvarlämna några isolerade öar. Förbindelserna stod emellertid alltfjämt öppna, men då romarna under 1:a årh. e. Kr. lade Mindre Asien under sitt välde, blev motsättningen mellan öst och väst så stor att man stundom rent av kan tala om en gränsspärr. Denna spärr var måhända starkast under 200-talet e. Kr. Samtidigt med dessa händelser eller kanske något förr vidgades de romerska gränslinjerna emellertid även åt väster, bl. a. genom Caesar, och det ända till England.

Att dessa olika förhållanden haft stort inflytande på sagornas

spridning är självklart. Kontakten med Indien medförde emellertid det goda, att vi i dess skrifter ha ganska pålitliga tidmätare för våra sagor. Särskilt gäller detta om den av våra sagoforskare ofta förbisedda Tripitaka, buddhisternas heliga bok. Den började att översättas från sanskrit till kinesiska redan på 200-talet e. Kr. och man har väl reda på när de olika böckerna sedan översattes. Denna viktiga källa hör också den till viss period, d. v. s. den nu ifrågavarande periodens slut. Men då det här gäller översättningar från äldre källor kan man vara övertygad om att de upptagna sagorna äro väl förankrade inom perioden även om översättningen är av något senare datum.

Till denna period hör ett långt större antal undersagor än till den föregående. Vi ha här 55 sagor, varav 29 undersagor. Vi rikta särskilt uppmärksamheten på de båda systersagorna Svanjungfrusagan och Amor- och Psykesagan, båda med förälskelsemotiv, ett stycke djursaga, ett stycke reseäventyr och återförvandling. I Amor- och Psykesagan är det förälskelsen — erotiken — som driver den unga bruden att trots makens anskrämliga djurgestalt övervinna vandringens alla äventyrligheter för att finna den eftersökte. Belöningen är dennes återförvandling. Förhållandet till det andra könet är således även i denna tredje period ofta förbundet med ett förvandlingsmotiv. I detta sammanhang må påpekas att såväl Tegethoff som undertecknad ha var för sig vid undersökning förlagt Amor- och Psykesagens ursprung till Norra Syrien eller — vad undertecknad beträffar — alternativt till Mindre Asien.

Sagorna under denna period utmärka sig i övrigt genom sina styvmotiv, sina svårartade uppdrag samt genom sin förkärlek såväl för magiska föremål — om ock mer i skämtets form — som för djur med förmåga att ge övernaturliga egenskaper.

En blick på konstdiktningen under denna period visar oss att man under den ägnade allt större uppmärksamhet åt talets, åt berättandets konst. Ett centrum i dessa vältalares, de s. k. sophisternas led var först Athen, men tyngdpunkten flyttades sedan så småningom till Smyrna i Mindre Asien. Samtidigt växte ur denna krets romandiktningen fram. Den första grekiska *erotiska* romanen kan dateras till 1:a årh. f. Kr. Erotiken slår nu ut i blom, alldeles som i Amor- och Psykesagan. Det vanliga förloppet i dessa romaner är att tvenne älskande ingå förbund, skiljas, ge sig ut på äventyrliga resor, se underbara djur eller människor, mötas händelsevis i något tempel etc. etc.

för att äntligen återförenas, således i stort sett ett reseäventyr med erotik, alldeles som i Amor- och Psyke- och Svanjungfrusagorna. Den mest omtalade av dessa kärleksromaner torde Apollonius av Tyrus vara, som översattes till latin i 3:e årh. e. Kr., således på samma tid som Tripitakas äldsta böcker översattes till kinesiska. Vi återfinna i denna roman flera av våra sagomotiv. Sophisternas berättelsekonst torde i mångt och mycket ha närmat sig mimosspelarnas dramatiska prestationer. En del sophister hånas av sina bättre lottade samtida för sina historier om, som det heter, „styvmödrar värre än tragediernas, trollkarlar och andra besynnerligheter“. Man kan förmoda att många av våra sagor fått sitt upphov i sophisternas talarskolor.

Samtidigt se vi hur den persisk-indiska sagan, som tidigare varit sammansatt av enkla om ock om en sprudlande fantasi vittnande motiv, växer ut under påverkan av den grekiska romanen och i mångt och mycket närmar sig den. Båda utmärka sig genom sin *slingrande* komposition till motsats mot den orientalisk-europeiska sagans i regel *raka* sammanställning. Det är ur denna persisk-indiska diktning som under nästa period Hesâr Afsâneh och därpå 1001 natt till stora delar vuxit fram.

IV.

Nästa period, som jag kallat den bysantinska, sträcker sig från 300 e. Kr. — således från och med kristendomens seger — till omkr. år 1500. Vi kunna om vi så vilja uppdelna den i två skeden med en skiljegräns vid år 1000. Det senare skedet kan alltså sägas sammanfalla med medeltiden. Den spärr mellan öst och väst vi nysst talade om gjorde sig förnimbar ända fram mot tiden för korstågen, även om förbindelsen vissa tider varit tämligen fri. Fullt upphävd blev spärren först med Konstantinopels fall 1453. Förbindelsevägarna följa i början av denna period — således fr. o. m. 300 — delvis Caesars spår. Sagorna spridas nämligen från Orienten *dels sjövägen* mot Italien och Frankrike och delvis ända till England, *dels landvägen* över Balkan mot Rhen och senare mot Baltikum och Norden, och då *endera* över Polen *eller* över Svarta havet och längs de ryska floderna. En del sagor torde nått Norden åtminstone under de sista århundradena av det äldre bysantinska skedet, således några hundra år före år 1000, men tillhöra själva ofta en än äldre period. De ha således varit gamla i det bysantinska riket, då de anammades av germanerna.

Bland dessa germanernas sagor erinrar jag särskilt om den, på vilka Grottesången främst bygger, nämligen den bekanta sagan om „De båda krukorna“, av vilka den ena frambringar överflöd, den andra beväpnade män, egenskaper som kvarnen i Grottesången förenat, samt vidare om förebilderna till Sigurdssagan. Dessa Sigurdssagens förebilder ha från Persien nått dels Rhen och Norden, dels — om ock endast delvis — Ryssland och då under form av sagan om „Den starka kvinnan“, d. v. s. om amazonen som inte kan besegras utan hjälp av en särskild hjälpare, liksom Gunther (-Gunnar) erhöi hjälp av Siegfried (-Sigurd).

Antalet svenska sagor, som vid inventeringen hänförts till det äldre skedet av denna period, således före år 1000, är 58, varav 16 undersagor. Innehållet i dessa sagor är liksom hela litteraturen från detta skede mer skiftande än förut, och vi möta gång på gång rent europeiska sagor. Bland dem märka vi den egentliga „Askungesagan“, som dock berättades i Kina redan på 700-talet. Undersagorna från denna tid stå ofta på gränsen till novellsagan. Detta blir än mer förhållandet under periodens senare skede d. v. s. medeltiden. Jag riktar då särskilt uppmärksamheten på Askungesagens systemsaga, novellsagan „Fröken Skinnpåls“, vari hjältinnan i förklädnad tjänar i hjältens slott. Den tillhör just detta senare skede, och i det finna vi icke mindre än 77 sagor, varav 30 undersagor. Stoffet till periodens sagor hämtas emellertid alltjämt ofta från Orienten, men efter år 1000 bli Frankrike och västra Europa så småningom ledande på folkdiktens område. Man nöjer sig då mången gång med att låta de orientaliska sagorna tjäna endast som en sorts inspirationskällor såsom bl. a. i sagan om „Flickan utan händer“. Dess äldsta belägg ha vi i Vitae duorum Offarum från slutet av 1100-talet, men dess äldsta förebild finna vi i en i detta sammanhang ofta förbisedd liten legend i 1001 natt. Sådana från Orienten inspirerade sagor äro bland många andra även „De tolv svanarna“ i Dolopathos från 1185, vidare „Prinsessan Törnrosa“ och „De sönderdansade skorna“ eller prinsessan, som dansade med trollet. I många av detta skedes sagor återfinna vi även drag ur den grekiska romanen.

V.

Den sista perioden sammanfaller med Nya tiden. Vi behöva här icke uppehålla läsaren länge, då perioden är av mindre intresse. Vi

erinna dock om soldåtsagorna och om den renässans, som vissa sägor synas ha erhållit vid denna periods början i samband med Konstantinopels fall.

Vi vilja slutligen understryka något, som redan torde framgått av vad som sagts, nämligen att både djur-, novell- och skämtsägor låta sig väl inrangeras i samma perioder som undersagan. Skämtsägorna torde ofta ha rötter i sophisternas led. I Tripitaka ha vi av sådana sägor en hel bok, De hundra berättelsernas bok eller på kinesiska Po-Yu-King. Jag hoppas att med dessa ord ha kunnat övertyga läsaren om möjligheten och därmed också önskvärdheten av att åtminstone som arbetshypotes tidsperioder av här antytt slag uppställas och att våra sägor i dem i görligaste mån inrangeras.

Uppsala, den 17/10 1921. W. Ljungman.

FRA SPROG OG LITTERATUR

PATIENTSPROG

G. V. Th. Borries: *Patientsprog*. Kbhvn. 1947.

For filologer er det både fristende og avskrækkende at give sig i kast med det egentlige folkesprog, som det formes og udvikles av befolkningslag, der ikke står i dybere gæld til de såkaldte „dannede“, „kultur-bærende“ kredses av tradition og korrekthedsiver prægede idiom. Fristende fordi man her kommer i berøring med et næsten uudtømmeligt og i reglen jomfrueligt stof, hvis behandling kræver, at man må lægge meget af den viden og den teknik på hylden, der er god latin, når man sysler med sproget i dets hævdvundne, „klassiske“ form, og tvinges til at se problemerne i lys av den brede befolknings livsform og tænkemåde, hvis man vil gøre sig håb om at nå til løsninger, der kan holde eller i hvert fald bære rimelighedens præg. Og lønnen for de udståede strabadser vil være det indblik, man får i en temmelig overset, men ikke uvigtig provins av sproget, et indblik, som ventelig vil kunne kaste lys over mangt og meget i det „officielle“ sprogs nøjere gennemforskede, men dog ofte dunkle historie og ikke mindst over, hvad der til alle tider foregår i ethvert levende sprog.

Men opgaven er så vist osse avskrækkende: her svigter den hjælp, forskeren er vant til at have i sin tilvante metode og sit kendskab til ældre sprogtrin, og materialet optræder ofte i en så ustabil og flimrende form, at han synes at stå over for lutter vilkårligheder og med god grund fristes til at strække gevær og opgive at få hold på det genstridige stof. Når dertil føjes, at de fleste sprogfolk er udgået fra og placeret i et milieu, der gør dem fremmede for mangt og meget i menigmands verden, er det forståeligt, at betænelighederne i reglen har sejret over fristelserne i de tilfælde, hvor disse i det hele taget er opstået.

En undtagelse danner den forholdsvis unge sproglige disciplin dialektforskningen, der i vor tid dyrkes med det formål at vinde overblik over hele den undersøgte sprogarts aktuelle stofmasse og struktur, men den slog i sin oprindelse nærmest igennem, fordi man var blevet opmærksom på, at gamle arveord dialektalt kunne optræde i former, der kastede lys over rigssprog og oldspog; den fungerede altså først og fremmest som en hjælpedisciplin for den historiske etymologi.

På baggrund av filologernes tilbageholdenhed er det dobbelt glædeligt, at en modig mand uden for lavet har givet sig i kast med et emne inden for folkesproget, således som det er sket med overlæge Borries's skrift „Patientsprog“, der her skal gøres til genstand for omtale.

Ifølge forordet henvender bogen sig dels til læger, apotekere og sygeplejersker for at lette dem identifikationen av de mange mærkelige udtryk fra det medicinske område, som patienter bruger, og den har altså i nogen grad samme specielt faglige sigte som de ældre hefter „Folkenavne paa Lægemedler“ (1891 og 1927), men dels er den osse skrevet til belæring „for enhver, som har Interesse for Kulturhistorie og Folkeliv, Sprog og Folklore“. At disse kredse er glædeligt talstærke synes at fremgå av den omstændighed, at dr. Borries's skrift hurtigt måtte udsendes i 2. oplag. I høj grad medvirkende hertil har det været, at bogen er skrevet i en letflydende, lunerig stil med rundhåndet islet av ofte ypperlige anekdoter. Vi filologer glæder os desuden over, at den har et ret udførligt register, men irriteres i overensstemmelse med vor pedantiske natur kraftigt over den hoben tit grove, ja nu og da meningsforstyrrende trykfejl, som udgør sætterens ikke avslæede gave til autor og læser. En trøst må det være, at forfatteren selv, der har udgivet en håndbog i disputatskrivningens teknik, mindst må have ærgret sig en gulsot på halsen, hvis man i denne sammenhæng tør tage en så u-lægelig vending i sin pen.

Bogen er baseret på et meget fyldigt materiale, dels indsamlet i årenes løb av forfatteren, der fra sin opvækst i et lægehjem i Køge har været i nær berøring med folkelig-medicinsk udtryksmåde, dels indkommet som resultat av et rundspørge blandt dr. Borries's fagfæller og andre interesserede. Desuden er en del faglitteratur benyttet, især Ordbog over det danske Sprog (= DO.) og en del dialektordbøger. Ingen kan forlange, at alt av interesse for emnet burde være gennempløjet til brug for et skrift av denne art, men man beklager dog, at forf. ikke har draget nytte av de righoldige samlinger i fx. „Livet i Klokkergaarden“ (1908—9). 85 ff. eller prof. Skautrups „Et hardsyssemaal“ I. (1927—29). 194 ff. (med henvisninger). Et blik i fx. Fr. Ohr's „Danmarks Trylleformler“ I—II. (1917—21) havde måske osse nu og da været nyttigt, selv om det må understreges, at forf. i forordet erklærer, at han ganske overvejende har holdt sig til vor tids sprog.

Foruden den medicinske ballast, som forf. møder med og som naturligvis er uvurderlig i denne henseende, råder han over endnu et avgørende aktiv: et skarpt sprogøre og én særdeles fin sans for synonymiske udtryks brugs- og betydningsmæssige nuancer, egenskaber, som gang på gang fremmaner mindet om den ikke efter fortjeneste værdsatte „amatørfilolog“ Knud Hjortø. Man kommer osse til at tænke på svundne tiders udforskere av „de enstydige ords bemærkelse“; men medens disse, deres fortjeneste i øvrigt ufortalt, tit krampagtigt tvang synonymerne bort fra hinanden ved at indgive dem et av logiske grunde dikteret indhold, der ikke svarede til deres sande funktion, holder dr. Borries sig prisværdigt til den faktiske sprogbrug og redegør for ofte meget små forskelle på en så rammende måde, at han nu og da endog scorer points i forhold til DO.

Et morsomt eksempel på den omtænksomme specialists fortrin fremfor ordbogsforfatterne, hvis lidet misundelsesværdige lod det jo er at være en slags polyhistorer i en overspecialiseret tid, har vi i behandlingen av ordet *hudies* (p. 88). Forf. kritiserer med rette DO.'s definition: „om (mindre) del af legemet ell. kroppen: som har mistet (det øverste

lag af) (over)huden“ som værende for kategorisk og gør opmærksom på, at ordet i reglen bruges med henblik på irritation av den intakte hud, en betydning, som osse fremgår av et par av de i DO. avtrykte citater, fx.: „(barnet) var ganske rød paa sin Krop, — det man kalder hudløs“. Men — hånden på hjertet: hvor mange ikke-læger har nogen sinde tænkt over dette forhold?

Parret med denne evne til at skelne og præcisere optræder hos forf. en livlig associationsevne, der søger, og i reglen med held, at opspore, hvilke faktorer der har medvirket til at producere folkesprogets særeste vanskabninger. Ved et stof som latinske fagord i folkelig form nytter det ikke at mobilisere de autoriserede regler for sprogændring, og dr. Borries's materiale giver særlig tydelige eksempler på, hvor frodigt associationerne, analogierne yngler i godtfolks hjerne: en svagere eller stærkere lydlighed er nok til at trække et ord over til et andet uden ringeste hensyn til betydningen. Det københavnske stednavn *Parcelbroen* udtales således tit *Paracelbroen*, og årsagen må være, at *Parcel-*, der næppe har betydningsindhold for byboere, er blevet påvirket av et ord som *paraso!* Av den slags eksempler, ofte av grotesk karakter, vrimler dr. Borries's bog.

Men filologen har naturligvis osse nogle indvendinger, som han føler trang til at lette sit hjerte for.

En følge av indsamlingsmetoden er, at det ikke sjældent falder læseren svært at bedømme, om et bestemt udtryk må antages at være udbredt i videre kredse eller kun skyldes en enkeltpersons misforståelse, forsømmelse eller måske bevidste omdannelse med spøgende hensigt; således har jeg en lumsk mistanke om, at det vidunderlige *Ortopæderastisk Hospital* (= Ortopædisk H.) er opstået i en hjerne, der var fortrolig med orddeles etymologi, mens forf. lige så gerne tror, at udtrykket er opstået i pure naivitet. I det hele forekommer der, navnlig i bogens første kapitel „Apotekerverer“, en bunke stof, der kun synes at have haft ren lejlighedsvis eksistens, og et håndfast kirurgisk indgreb i disse sproglegemets mest udprægede bløddele havde nok været på sin plads, men morsomt er meget av det, det skal indrømmes.

Det ville jo være et stift stykke at forlange, at forf. foruden sin medicinske specialviden osse skulle beherske danskfilologiens finesser, derunder besidde et omfattende kendskab til all-round folkesprog i og uden for dialekterne, og nærværende anmelders hovedanke, som fremsættes i fuld forståelse av dens relative uretfærdighed, går da osse ud på, at forf. i en række tilfælde er ubillig mod folkesproget, idet han — ubevidst — bedømmer det, som om det var identisk med det „dannede“ sprog. Et par eksempler forekommer p. 148: „At styrke forvexles undertiden med at *størkne*, f. Ex.: „Jeg vil gerne have nogle Coramindraaber, for det *størkner*“. Forholdet er jo det, at *y|ø* i slige ord er labile i folkelig tale, og *styrkne* er en fuldt legitim afledning av *styrke* (jf. oldn. *styrkna*), som det fremgår av DO., der har eksempler bl. a. fra Ingemann, Over-skou og nutidsdialekt. — Samme side dadles, at en patient besværede sig over sin „snøvlende *Udtalelse*“, men denne anvendelse av ordet (= „udtale“) stemmer overens med nutidig folkelig sprogbrug, hvad enhver dialektoptegner vil kunne bekræfte, og træffes i øvrigt både i Lærde Tidender 1745 og endda i en artikel i 2. udgave av Salmonsens.

Det skal ikke bebrejdes forf., der jo har skænket os så omfattende en samling udtryk, at hans aksplukning ikke har ribbet marken aldeles, fuldstændighed i den slags sager er jo umulig, men nu og da føler man trang til at give sit besyv med. Man konstaterer med svag undren, at der i det fortræffelige afsnit „Sygdom i Almindelighed“ ikke er levnet plads til *værk* med ssg. som *hovedværk* (kendt fra Harpestreng til Espersens ordbog, altså folkeligt) og *tandværk*, og ligeledes studser man over, at dr. Borriés med sin sjællandske fortid ikke skulle have oplevet udtrykket „jeg er gal i benet“ (DO. II. gal 5 har fra Moth: „en gal tand“ og giver desuden dialektstof fra alle egne av landet). Gængs talesprog er ligeledes: „ih, hvor det arbejder i den tand“. Forf. anfører med rette betegnelser for lidelser som „en *Mavehistorie*“ og „*Vrøvl med Maven*“; hertil kunne føjes „have *kludder* med sin mave“. Et pludseligt (lettere) sygdomsanfald omtales som et *rap* (DO. III. Rap 2.2), et *smæk* (II. 5) eller en *suert* (I. 4.2). Under „Svimmelhed“ p. 49 savner man det dagligdags *rundtossel*. Fra Roskilde-egnen kender jeg ordet en *vat* om (finger)blomme, pulpa (jf. Molbechs dialektleksikon, som ikke er opført i litteraturlisten); skulle dr. Borriés mon ikke have hørt det?

Pag. 84 nævnes „den kolde“, men ikke *koldesygge*, et ældgammelt, endnu hos Feilberg noteret navn (se DO.). På samme side hævdes, at „man mangler et dansk Ord for Byldens Indhold, Pusset“. Det slår ikke til, idet man har *vør* (rimende på „stor“; se VSO. og Feilb.: *vårbyld*), men glosen er vel nu i det store og hele avlægs. Sammen med nævnelserne av *blase* om blære (p. 86) havde det været rart med en udredning av, hvorledes dette ord forholder sig til synonymerne *blist*, *blegn* og (*brand-, brænde*)*vable* (ofte: *vabel*); for mig ser det for øvrigt ud, som om „blase“ ikke er slet så overflødig, som forf. vil, idet jeg ville bruge „blase“ om blank, vædskefyldt blære, fx. efter varmpåvirkning, i modsætning til „blegn“ eller „blist“. Foruden *vandmand* om mandlig patient med vandladningsbesvær (p. 139) høres osse *blæremand*. Jeg vil slutte denne opregning av små undladelsessynder med det udmærkede „han har godt *læggekød* (DO.)“, i sjællandsk oversættelse: „godt *lægjesul*“. o: er hurtig til at heles efter blessurer. Sluttelig bemærkes, at en del yderligere sprogstof vil kunne findes i mit skrift „Slang“ (1948), og endnu meget mere trives i folkemunde uden at være ført til bogs endnu.

En del av, hvad der står, kunne friste til nærmere omtale. Det meste må av pladshensyn overspringes, bl. a. en omtale av alle de steder, hvor man glædes over en fin iagttagelse, men nogle enkeltheder skal dog strejfe. Det sjællandske *skalmesalve* p. 13. (< *galemjesalve*) er nok ikke uden forbindelse med samme dialekts *skalmesjen* = hovedet („gal i s.“). *Efterbørspulver* (= efterbyrdspulver) p. 19 er næppe sat i forbindelse med *efterbørs* (l), men knyttet til *bør* = livmoder. Når „dr. Esmanns børnesalve“ skrives *Dr. X-mands Børnesalve*, bør man huske, at „Familie-Journalen“ i sin tid på børne-siden havde en figur „dr. X“! *Sa* i *Saføjdans* kan meget vel være en „ægte“ form, idet *sankt* i folkesproget har haft formen *sa* eller *se* (DO. under Sankt Vedtsdans, jf. *Sehanseaften* Bredahl i Thyregod: Bredahl. (1918). 11). *Eder* p. 27 (for: æter) er ren lydskrift og angiver ikke særudtale. *Iserk* p. 29 kan ikke tages som eksempel på fejlhøring; „*eddike*“ har i jysk, hvorfra formen anføres, udtaler som *e(r)k* (Feilb.).

Pag. 52 citeres P. F. Rist som kilde for *tykøret* (= tunghør). Her som osse i reglen ellers stammer Rists nordsjællandskheder fra Junges nord-sjæll. ordbog; DO. har for resten ordet allerede fra 1643. Det ser lidt underligt ud, at flertalsformerne av *øre* drøftes p. 53 uden henvisning til retskrivningsordbogen. Det jyske *Blonner* om flimmerskotom står, trods forf.s påstand, hos Feilberg, men under den mere almindelige form *blåne* (osse DO.). *Tap* = drøbel p. 59 er velkendt, se DO. I. Tap 3.1 med henvisninger (bl. a. til *ganetap*).

I reglen er man enig med forf. i hans angivelser av ords brugbarhed i nutiden, men næppe mange vil skrive under på, at *brytsygesanatorium* „endnu ret hyppigt“ bruges (p. 64), og hvordan formen *bakcille* p. 146 kan betegnes som sjælden i vore dage, er mig en gåde. Om udtrykket *ligge (syg) i sin mave*, som dr. Borries er lidt knotten på, kan henvises til talrige ærværdige eksempler DO. bind IX sp. 12^{af}. Udtrykket *rigdoms-sot* (p. 74), som antages at stamme fra O. L. Bang (1788—1877), er måske betydelig ældre; et fingerpeg herom synes at foreligge i Th. Kingos skæmtedigt til Luxdorph 1684: Lyxsdorph har hat ont af *Svaghed med de rige* (Saml. Skr. I. 305; *svaghed* er jo et gammelt eller dialektalt udtryk for sygdom, se DO.). Den overdådige form *rivvelsbensben*, som forf. antager for en spøgefuldhed, kan være „ægte“, idet *revelsben* olgn., som forf. selv er opmærksom på, har specialbetydningen „ribbenssteg“; en sproglig parallel har vi i dialektordet *trætræsko* (DO.). Det p. 83 nævnte *Jomfru Jensen* om influenza er såre almindeligt i folkeligt sprog, men vist altid spøgende; jyderne har en anden omtydning: *Flyve-Jens*.

Støvmoeren (= stifmoderen) om koldfeber synes naturligt at forklares som indeholdende en sammenligning mellem en ublid stedmoder og feberen, der gang på gang gennemryster patienten. *Kanniser* (p. 86) om filipenser må være dialektal slang; vi har en form av ordet *karnis* (se DO.). Udtrykket *ligge igennem* = pådrage sig liggesår er velkendt (DO. ligge 27 med henv.). *Lungeslag* søges p. 88 forklaret på en ny måde, idet det hævdes, at menigmand i reglen ikke giver sig af med at betragte snitfladen av overskårne lunger; det er nu ikke korrekt, idet lunge bl. a. indgår blandt ingredienserne til finker og desuden udskæres til fx. kattefoder; m. h. t. betydningen av *slag* i denne forbindelse kan henvises til DO. I. Slag 9.2.

Så er der det drilagtige slangord *bøsse* (p. 97) om mandlig homoseksuel, som dr. Borries ikke prøver at forklare. Jeg vover et forsøg: „bøsse“ er et synonym til *baglader*, et andet slangudtryk for mandlig homoseksuel svarende til, at en biseksuel er en *dobbeltløbet*. — Det tilsvarende hunkønsord *knop* savnes hos forf.; oftest optræder det vist i sgs. (de er) *knopeninder*, et ord, der i litteraturen optræder hos Gustav Wied (Fædrene æde Druer —. 233), og som snarest må forklares som en variant av det ligeledes gængse og mere gennemskuelige *gnubveninde*, *gnubber*. — P. 98 savnes det jyske *hverken* (DO. II. 3) om hermafrodit.

Man har en mistanke om, at det er dr. Borries's lærde meddeler og ikke patienten, der er galt avmarcheret, når det p. 110 meddeles, at den syge mente at have fået et *drejl* (o: dræn) sat op, for vedkommende har vel blot brugt den almindelige landlige form et *drajn* (bogstavret udtale av eng. drain), der så er blevet misopfattet.

Der er intet hold i forf.s antagelse p. 113, at der består den forskel,

at læger siger *syv og tredive fem* (om temperatur), mens lægfolk skulle sige *syv og tredive komma fem*. Fagsproget og dagligtalen stemmer avgjort overens, og det er da osse bemærkelsesværdigt, at forf. slutter ud fra, hvad oplæseren av radioavisen har præsteret. Der er grund til at advare mod at tage denne slags sprog alt for alvorligt, idet man der ligger under for den ulykkelige forestilling, at alt det skrevne skal med, revl og krat, i dette tilfælde altså endog tegnene; man kan komme ud for at høre ud-taleformer som Karlslun-de, Skovlun-de blive udslynget i æteren!

Til belysning av den p. 142 f. omtalte folketro, at legemet fornys hvert syvende år, findes stof i DO. (II. syv 2): *Lemlæsterlig* (p. 146) er et fast inventar i sproget (se DO.) og skyldes altså ikke en lejlighedsvis kontamination. *Trone* om stikkende, prikkende smerte (p. 150) er gængs: (DO. II. trunde 2). *Kossen* = valen olgn. (p. 152) er participium av kyse, jf. DO. II. kyse 1.

Det må tilrådes filologer at gøre sig bekendt med dr. Borries's bog, ikke alene for at hste belæring om emnet, men osse for at få et indtryk av, hvorledes ménigmand bruger og opfatter sproget.

Kaj Bom.

„ISEBÉLLA ELLER DEN KÆRLIGE ØNDSKAB“ OG „KÆRLIGHED UDEN STRØMPER“

Straks da „Kærlighed uden Strømper“ i Efteraaret 1772 udkom i Trykken, antydede Anmelderne dens litterære Sigte som Parodi paa slette Tragedier i fransk Stil. Jacob Baden anmeldte den i „Kritisk Journal“ Nr. 36 og sagde, at der var Steder i Stykket; der fik ham til at tænke paa Nordahl Bruus „Zarine“, mens Tode i „Blandinger“ gav en længere Redegørelse for fremmede Parodier og særligt hentede sine Eksemplér fra engelsk Litteratur; da Stykket næste Marts kom til Opførelse paa Teatret, trak den unge Rosenstand-Goiske atter Nordahl Bruus Navn frem. Siden har man nævnt Bredahls Syngestykke, „Tronfølgen i Sidon“, Fastings Tragedie, „Hermione“, samt Claus Andreasens „Kælderpigerne“ som mulige Maal for Wessels Satire.

Imidlertid findes der i „Kritisk Journal“, Nr. 15. 1772, — altså flere Maaneder før Offentliggørelsen af „Kærlighed uden Strømper“ — en Kritik af Spørøn af en dansk Original-Tragedie, „Isebella eller den kærlige Ondskab“, der med sine Citater straks leder Tanken hen paa Wessels Stykke. En nøjere Gennemgang af „Isebella“ viser saa mange Lighedspunkter, at det Spørgsmaal melder sig, om Wessel kan have kendt dette Stykke; før han skrev sin egen Parodi. „Isebella“ er dateret 6. Maj, men efter Traditionen har Wessel haft „Kærlighed uden Strømper“ færdig længe før dets Offentliggørelse i Begyndelsen af September. Rahbek mener, det har været skrevet; før Norske Selskab blev stiftet, dvs. før 14. April; hvis dette er rigtigt, kan Wessel i hvert Fald ikke have kendt den trykte Udgave af „Isebella“. Forfatter er en fyrreaarig Student Andreas Aagaard, om hvem vi kun ved, at han blev Student 1754 fra Nakskov. Han oplyser i sin Fortale, at han har „forfærdiget nogle Co-

medier, som er lovet at blive opførte, men nu er Vinteren forbi, hvorfor jeg maaske lader dem se Lystet med det første“. Muligvis er denne Bemærkning blot skrevet for Reklamens Skyld; vi kender ingen andre Skrifter af ham, og „Isebella“s Modtagelse skulde ikke lokke ham til at bekoste flere dramatiske Arbejder i Trykken, saa meget mere som han, efter Fortalen at dømme, er i trængende Omstændigheder; det vilde maaske være Ulejligheden værd at undersøge hans Bopælsforhold og mulige Henvendelser til Teatret. Her skal dog kun gives en kort Gennemgang af hans Tragedie med særlig Fremdragning af Lighedspunkterne med Wessels Syngestykke. (Det viser sig, at den belæste Rønning i „Rationalismens Tidsalder“ har antydnet, at Rahbeks Datering kan have været forkert, netop fordi han kender „Isebella“, som han dog kun omtaler kort).

„Isebella“ er naturligvis skrevet paa Alexandrinere, men hvilke Alexandrinere! Naar Aagaard ikke kan overholde det rette Antal Fødder, sætter han blot en Tankestreg for hver manglende Fod, f. Eks.:

Frisk Mod — — — Ak! — Jeg skælver! Gyser!

Tragedien foregaar efter de bedste Mønstre i det gamle Østen, der forekommer Navne som Cyrus og Menelaus, men rigtignok ogsaa de nymodens borgerlige Pamela og Clara. Allerede her har vi den gennemgaaende Mangel paa Evne til at overholde den høje Stil, der i „Kærlighed uden Strømper“ er et bevidst Træk, men hos Aagaard aldeles ufrivillig. Handlingen er uden Fortalen umulig at forstaa. Den fortæller om en Enkedronning, Isebellas, Forsøg paa at skaffe sin Søn, Cyrus, Tronen efter hans Far, til Trods for at denne blot var livsvarig Bestyrer af Tronen for sin Broder, Fransiscus, der endnu lever, og med hvem hun i den Anledning fører Krig. Ved Stykkets Begyndelse har hun ved List faaet Fransisci Døtre, Pamela og Clara i sin Magt, først vil hun omkomme dem, men siden faar hun den Ide, at en af dem skal ægte Cyrus og saaledes skaffe ham Tronen; hun søger at naa dette Maal ved alle Midler, da de slaar fejl, tager hun Gift; Cyrus stikker sig ved hendes Lig, hvorpaa et Par Officerer og de to Piger staaende omkring Ligene synger en Sang til Guds Pris.

I Fortalen giver Aagaard en Skildring af Hovedpersonerne; Clara er svag, af Legems-Skikkelse begavet med overmaade Skønhed, tillige dydig, men forsagt, blød af Natur, hvorfor hun ofte ses grædende, Pamela er „Dyden selv“ og altid uforfærdet.

Allerede Stykkets første Linjer minder om Wessel; det er Clara, der taler:

O Afgrunds fæle Sky for os saa grum opgangen
du skjulte Glæden vor, da vi med List blev fangen,
Ej bilde Sol vi mer faar nogensinde se,
O fæle Dag — Oprigtig Godtroenhed:
forfærdelige Syn, du rent mit Hjerte kvæler.

Det er umuligt ikke at tænke paa Gretes Aabningsmonolog i „Kærlighed uden Strømper“, hvori hun taler om sin alt for fæle Drøm. Da Isebella paa Claras ængstelige Ord svarer:

Frygt ej, jeg er Der's Ven, jeg Dennem frelse vil,

har Clara kun mere Sorg til Svar:

Mit Hjerte briste maa, jeg tier ganske stil.

Isebella hævder: „her Glædens Fryde Strøm frembryder“, alligevel svarer Pamela hende saa stolt, at Isebella udbryder:

De taler noget frit, det jeg Dem ej tilregner,
Der's Sind forvirret er —

Clara.

Ak! Himmell! Ak! jeg blegner.

Det er ikke blot Tonen med dens Fald fra den høje Stil til den lave, der her minder om Wessel, ogsaa rent verbale Mindelser, (Mads's Glædes Frydsbasun og Isebellas Glædes Frydestrøm) kalder „Kærlighed uden Strømper“ frem i Tankerne. Endnu mere gælder det den næste Scene, hvor Cyrus kommer til og tolker sin Kærlighed til Clara, først har han bedt sin Moder intet ondt at gøre Pigerne; Isebella svarer:

Nu Clara selv jeg vil ham skaffe straks i Tale,
Sin Kærlighed han da paa bedste kan afmale,
Betænk dog Søn derhos, han en Helt monne vær',
Da hun, om født af Helt, dog Fruentimmer er.

Cyrus (alene)

Kan Dyd og Utroskab med Rette sammenstande?
Kan Kærlighed og Had i di et Hjerte lande?
Mit Hjerte briste maa, det ganske er i Klem . . .

Her hører man Johans Stemme i 4. Akt 1. Scene af „K. u. S.“:

O! hvilken Kval og Strid! Mit Hjerte splittes ad!
Dyd! Elskov! kan I to ej søbe af et Fad?
. . . mit Hjerte revner snart . . .

Og da Clara kommer ind, hilser Cyrus hende i den høje Stil:

Lyksalig Sol, da du med Zir og Pragt fremtraadde
af Havets føle Mund, som hvide Skummet frode, (fraadede)
og Straaler kastede saa vidt og bredt omkring
paa Jord og Hav — — Og hele Jordens Ring . . .

Clara tror ham ikke, hun forbayses, og da hun som nævnt i Fortalen er en blød Natur, græder hun; Scenen minder om flere Samtaler mellem Johan og Grete („Hvor ser jeg glad igen de mange Yndigheder“), til sidst besvimer hun, men vaagner snart op igen.

Ak! Himmell! Ak! — — Hvor kan jeg sligt forstaa,
O! jeg Elendige, hvad skal jeg hertil svare?
Jeg hører søde Ord . . .

Cyrus (da Clara bliver svag)

Jeg daane maa, ak! hør, jeg mig vil Umag gøre
al Flid anvende skal Der's Ønske at fuldføre.

Saa vaagner Clara, og med Ordene: „O! Død! hvor er du sød.“ gaar hun ud. Da Isebella kommer, er Cyrus svag og beklemt over Claras Ord,

men hans Mor opmuntre ham og beder ham ikke glemme, at han er en Helt:

O! tapre Helte! Af Mars saa højt holdt udi Ære,
Vil Amors Kæle-Dæk og Skøde-Unge være,
Bort saadant Grille-Spind!
Beholdt o! Søn — — Sit rette Mod og Sind!

(I „K.u.S.“ kalder Johan Dyden sin Kæledægge).

Isebella søger saa at overtale Clara til at elske Cyrus, men nu viser det sig, at Clara, som det hedder hos Wessel, har gjort en „ubetænk-som Ed“:

Clara (venlig)

Alt vel, Madam, men jeg med faa Ord Dem kan sige:
jeg svoret Guderne, vil leve og dø Pige.
Den Ed ej brydes kan; Hvad vilde mig da ske?
Retfærdig Himmel-Straf; Jeg gruer alt derved.

Og da Isebella fremhæver, at Claras Skønhed forbyder hende saadan Ed:

Forlad Madam, som sagt, den Ed jeg bryder ikke . . .

Situationen er den samme som i „K.u.S.“ blot med omvendt tegn: der vil Grete netop giftes, mens Johan gør Forestillinger; ogsaa Tiltalen „Madam“ anvendes af Wessel med (ganske vist bevidst) komisk Virkning.

Clara lader sig ikke overtale, og Isebella vil nu prøve at faa Pamela til at agte Cyrus; afslaar ogsaa hun, vil hun bruge Tortur, „der er jo Plager til“. Anden Akt skildrer dette forgæves Forsøg; Pamela henviser til, at hun slet ikke kan tage en saadan Beslutning, før hendes Fader er spurgt; da Isebella antyder, at hun har Magten, taler Pamela hende saadan til om Dyden og dens himmelske Vogter, at hun udbryder (for sig selv):

Ak! — — Mit Blod blir koldt — Mit Hjerte brister!
Ak! Helved-Plage, som min Sjæl saa grusomt frister!
O! Afgrund slug! — — Du Himmel tær min Krop!
Jeg maa fortvivle brat (hun tier) Nej! stop.
Frisk Mod — — —

Hun forhærdet sig og taler siden med sin Søn og søger at faa ham til at tage Clara med Magt, hvad han dog ikke vil, „Jeg stopper Ørne til for saadan at anhøre“. Han faar saa et Brev, der udfordrer ham til Tvekamp, han „skælver, sukker, viser sig meget bedrøvet, udbryder med disse Ord“:

Ak! Himmel knus, stød smaae. Ak! Jord opslug mig strax!

Med disse forfærdende Udbrud slutter anden Akt.

Tredie Akt er ganske kort og bestaar næsten kun af Oplæsning af to breve: et fra Fransiscus, der opfordrer Cyrus til at opgive sin Ryggeløshed, det falder i Isebellas Hænder, hun beholder det og sender i Stedet selv et Truselbrev til Svogeren, i hvilket hun truer med hans Døtres Død,

om han ikke drager bort. Fjerde Akt viser os Pigernes Reaktion paa Torturen: Clara græder, men Pamela er stolt:

Lad komme, hvad der vil, jeg derfor taaler, lider,
Jeg gerne tie vil og Tiden saa hensluder.

Isabella

Jeg høre vil ej meer af hende, tie og gak!

Pamela

Jeg gaar Madam — — — — — Hav Tak.

Selv ikke, da et blodigt Hovede vises frem, skrækkes hun, og Isabella maa se sig slaaet.

Femte Akt aabnes af en bevæget Monolog af Cyrus, der tror, at Clara er død, og derfor vil stikke sig:

Clara er død, Tugt, Kyskhed, Skønhed, Dyd er borte;

Clara er død, er død, jeg Livet maa forkorte;

Clara er død! — O! Dødelige Ord!

Da Tjeneren Solon, tilraaber ham, at hun ikke er død, svarer han:

Ei død? Hvad er dog dette?

Vil du mig ogsaa nu paa Næsen Brillér sætte?

Cyrus vender sig til Clara og Pamela, men mødes med fjendtlig Kulde. Han raser, han vil dræbe sin Moder, der imidlertid tager Gift:

O! fæle Glas.

Da hun ligger død paa Bænken, staar han lidt og ser paa hende, i en lang Monolog dømmer han saa sig selv og stikker sig. Monologen er voldsom („Her frem i Furier, saa mange som I ere“).

O! lange Ævighed, som mig for Øjne svæver!

Hvor er du — grusom — — — — — fæl.

Velan! Opslug, fortær din Slave og din Træl!

Du grummeste Barbar! du Ondskabsfuld, Forræder.

De Dydigst, Deiligste de klager, hylér, græder;

... sæt dig nu ret i Stand.

Du være straxen maa din egen Bane-Mand

... Gør derfor kort Besked.

Kun frisk, læg dig for Moders Fødder ned.

Har Wessel haft Lejlighed til at læse denne Tragedie, kan han simpelt- hen ikke lade være med at gøre en Parodi paa den. I hvert Fald maa den have vist ham Faren ved at efterligne den franske Tragedie, naar det gjordes uden digteriske Eyner. Man vilde ogsaa gerne se denne Tragedie som et Maal for Wessels Satire, der i Forvejen kendte Metoden fra engelsk Literatur, i hvilken han var vel belæst. Nordahl Bruns „Zarine“, der er betydelig bedre end sit Rygte, har han sagtens tænkt paa, men saa slem, at den skulde sætte ham i Gang, forekommer den ikke. Man kunde tænke sig, at Wessel har hørt om de mange Forsøg paa Tragedieskrivning, som Teatrets Opfordring i November 1771 om

at forsyne Scenen med en dansk Nationaltragedie, medførte; maaske har han endda kendt noget til „Isebella“ — Teatrets Direktør, Bredal, var jo Nordmand; han har saa villet deltage paa sin Maner og skrev „Kærlighed uden Strømper“. „Isebella“ viser os, at den ikke var overflodig.

Frederik Nielsen.

NYT OM „GÖSTA BERLINGS SAGA“

Helge Gullberg, hvis grundige, omfattende og betydningsfulde værk om Per Hallström, disputatsen „Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa“ (1939) vil være dette tidsskrifts læsere bekendt (se min anmeldelse Danske Studier 1939 p. 157 ff.), har — trods krævende skolearbejde, Gullberg er rektor for en stor skole i Skövde — fortsat sine litterære og stilistiske sysler. I 1948 udsendte han „Stil- og manuskriptstudier till Gösta Berlings saga“ (i Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Sjätte följden. Ser. A. Band 3. N:o 6. 132 sider samt fotografier: manuskriptsider og autografer af Matilda Widegren og Johan Nordling).

Som alt hvad der foreligger fra Gullbergs hånd, bærer også dette arbejde på hver side præg af sin ophavsmands videnskabelige grundighed og tålmodighed, af en dyb kærlighed til dette stadig strålende og romantiske værk, der fortæller om en digterindes gennembrud; alt er vel afvejet, og alle detaljer tjener til at belyse et digterværks tilblivelse, til at indvie os almindelige læsere i de digteriske processer. Vi ser ind i en kunstners værksted, og vi oplever den digteriske frigørelse i alle dens faser fra de første famlende prøver til det fuldt færdige værk. Sådanne grundige undersøgelser er værdifulde for litteratur- og stilforskningen; de udvider vort kendskab til forholdet mellem gammelt og nyt, til spændingen mellem tradition og kunstnerisk stræben efter at bryde nye veje. Når man har læst Gullbergs afhandling med dens væld af iagttagelser, kan man ikke læse „Gösta Berlings saga“ — denne forunderlige og æventyrlige bog med sin henførte patos, sin høje stil og fejl og unoder — uden at føle, at man har læst en saga om en saga; æventyret om æventyret er spændende, fordi det går ud fra den virkelige verden og ind i den digteriske, fordi subjektiviteten her er sandheden.

Helge Gullberg sammenligner de forskellige udgaver af „Gösta Berlings saga“ og fremdrager en utrykt version af den fuldstændige udgaves to sidste kapitler, fundet 1940. Det er forstadierne til værket, som er af den største interesse. Gullbergs bog har følgende afsnit: 1. Fra manuskript til jubilæumsudgave. 2. De to versioner af sagaens slutning. 3. Tekster og anmærkninger.

I 1890 indbød redaktøren af „Idun. Praktisk veckotidning för kvinnan och hemmet“ sine læsere til en litterær konkurrence. Det er sjældent, at en sådan litterær konkurrence har givet et så betydeligt resultat¹.

¹ Manuskriptet til „Gösta Berlings saga“ tilfaldt den ene af dommerne forfatteren Birger Schöldström. Efter hans død solgte hans datter det 1910 for 1000 kr. til den kendte bibliofil, apoteker Gustaf Bernström, Göteborg. Han skænkede det på sin 60-årsdag d. 15. januar 1937 til Göteborgs stadsbibliotek.

Selma Lagerlöf kaldte sit værk for „Gösta Berling, poeten“ (sml. bogens fjerde kapitel). Den der vil studere hvordan „Gösta Berlings saga“ voksede frem har hjælp i to trykte kilder af Selma Lagerlöf selv: „En saga om en saga“ (1902) og afhandlingen om Esselde (trykt i Sigrid Leijonhufvud „Sophie Adlersparre“ II. 1923); den første skrev forfatterinden, da hun stod paa højden af sin skaberkraft, og den må betragtes som hovedkilden. Den anden er skrevet af en 65-årig forfatterinde; men da den behandler meget vigtige stadier i hendes tidligste udvikling, begivenheder som for altid har brændt sig ind i hendes sind, tillægger Gullberg dokumentet en stor sandhedsværdi. Tanken at fortælle sin barndoms värmlandske sagn går tilbage til 1881, da Selma Lagerlöf læste til lærerinde i Stockholm. Efter en time i litteraturhistorie — der må have handlet om Bellman eller Runeberg — slog det pludseligt ned i hende, at hendes värmlandske verden ikke var mindre original end Fredmans eller Fänrik Ståls, og hun besluttede at hun ville skrive sagaen om de värmlandske kavalerer og slap aldrig tanken, skønt årene gik; det varede mange år, inden hun udførte sin idé. Faderen, der dyrkede de store digtere Tegnér og Runeberg og som var en livfuld fortæller, har haft stor betydning for Selma Lagerlöfs forfatterbane. Vi ser her, som altid i tilværelsen, hvordan en række forhold og begivenheder virker sammen og frugtbargør hinanden.

Det først skrevne kapitel er *Julnatten*. Den oprindelige plan var, at værket skulle være en romance-cyklus som „Fänrik Ståls sagner“; denne plan blev ændret, og en tid var det hendes hensigt at skrive et skuespil. *Julnatten*, der oprindeligt blev skrevet på vers, blev omarbejdet til første akt; men dette forsøg lykkedes heller ikke, og til sidst besluttede Selma Lagerlöf at skrive sagaen som en roman, og kapitlet blev skrevet på prosa; det fyldte 40 sider. Da det sidste gang blev skrevet, fyldte det knapt nil Stoffet var genstridigt. Arbejde og møje præger Selma Lagerlöfs første litterære forsøg, og det blev hendes skæbne resten af hendes liv at skulle slås med stoffet; derom vidner de mange udkast til de fleste af hendes værker. Det der virker strømmende, dybt inspireret og digterisk beandret, umiddelbart født, som båret på stemningsbølger, kan have kostet års slid. Hvor ofte glemmer man ikke i diskussionerne om kunstens væsen og kunstnerens måde at arbejde på, at det fuldt færdige værk kan være resultatet af en årelang kamp med stoffet. Værket bærer ikke længere præg af kunstnerens store anstrengelser, men alt er sublimeret som i en flyvende leg; den formende ånd har sejret i stoffet, der måtte bøje sig ind under kunstnerens form- og stilvilje.

I 1887 besøgte S. L. Esselde for første gang og viste hende sine sonetter og øvrige digte. Esselde opfordrede hende til at prøve den friere prosaform. En af hendes stilregler huskede S. L., den lød: „Stryk allt, som inte är roligt eller nödvändigt“. I 1889 var S. L. klar over, at sagaen skulle skrives som en roman, hun besluttede at skrive bogen på sin egen måde, i ydmyghed og efter fattig evne. Hun ville skrive for at finde sig selv og for at redde, hvad der endnu kunne reddes: de kære, gamle historier, de sorgløse dages glade fred og det vakre landskab med den lange sø og højene der tonede i blå. Og nu da hun havde fået mod, kom inspirationen over hende — slutfasen i det lange forløb — og pennen gik af sig selv; den lange gærings-proces gav nu frugt. Da S. L. i somme-

ren 1890 besluttede sig til at deltage i konkurrencen med fem kapitler var tre af dem skrevet. S. L. har i et brev i 1937 oplyst (til Gullberg), at det var redaktør Hellberg, som ændrede bogens titel til „Gösta Berlings saga“, og dette var, som hun siger, sikkert heldigt.

Stilen i kapitlet *Gösta Berling*, poeten kan karakteriseres som før-Gösta Berlingsk; fortælletonen er nøgtern saglig, og indholdet ligger nær op ved virkeligheden. I kapitlet *Lifvets stigar* møder vi den lyriske, stærkt følelsesbetonede stil med gentagelser, udtryk for et ungt og hedt forfattertemperament; hun giver sig en stærkt personlig, romantisk stil i völd. S. L. har — som det med rette er fremhævet af Fredrik Böök — modtaget indtryk fra *Carlyle*; dette har hun selv erkendt. Stiltræk, som vidner om indflydelse fra *Carlyle* er først og fremmest udråbene og spørgsmålene (det som kan virke oratorisk), læserhenvendelserne og apostroferingen af de optrædende personer, inversioner og rytmiseret prosa. I personificeringen af abstrakte begreber har *Carlyle* været hendes læremester. I et brev til litteraturhistorikeren Hilma Borelius skriver S. L.: „Jag vet nog, att Andersen har i hög grad personifierat de döda tingen, men han har intet varit mit mönster härvidlag, utan det är nog *Carlyles* inflytande, som hos mig har gjort sig gällande“ („Svensk litteraturtidskrift“ 1941 p. 102).

Manuskriptet har tre slags rettelser: S. L.s egne, et stort antal som Gullberg kalder for „granskerstilen“ og et mindre antal foretaget af en anden hånd, redaktions-stilen. Granskerstilen tilskrives Matilda Widegren, S. L.s kammerat og fortrolige fra seminarietiden. De ændringer som berører „meningsbildningen“ skyldes Matilda Widegren; de korte sætninger i „Gösta Berlings saga“, som stilistisk betød noget nyt i den skønlitterære prosa, må således i vid udstrækning tilskrives M. W. Inversionen, der spiller så stor en rolle, ændres nogle gange til normal ordfølge (*Guld bär åkern > Åkern bär guld*). I nogle tilfælde har M. W. modarbejdet talesproglige ord og former: *inte > icke, bara > blott, som > hvilka, gett > gifvit, kann > kunna* m. fl. Visse ord ændres (det lyriske, højtidelige *vindomsusad > stormig*), udtryk gøres adækvatere, der tilstræbes større tydelighed. M. W. er gået grundigt til værks og viser en sikker og fin sprog- og stilfølelse. Det har været af stor værdi for S. L. at have fået hjælp af en så dygtig og forstandig ven, da hendes hastigt skrevne værk skulle overgives til offentlighedens dom. Visse tegn tyder på, at S. L. har set manuskriptet igennem efter at M. W. har gransket det; nogle gange har hun ændret steder som M. W. har rettet. Også efter at „Gösta Berlings saga“ var udkommet, var M. W. Selma Lagerlöfs sproglige hjælper til 1906, da Valborg Olander overtog hendes rolle. Redaktionens rettelser må skyldes redaktør Hellberg eller „Idun“s redaktionssekretær i 1890 Johan Nordling.

Senere har S. L. foretaget stilistiske ændringer i „Gösta Berlings saga“ (1895, 1910 og jubilæumsudgaven 1933). Inversionen, der er så karakteristisk for stilen i „Gösta Berlings saga“ og for 90'erne i det hele taget, er i adskillige tilfælde fjernet. Ligeledes er visse udråb fjernet på grund af den kritik, der blev rettet mod udråbsstilen. Ændringerne i de senere udgaver (fra og med 13. i 1910) viser en tilnærmelse til talesproget, til en smidigere og friere stil. Tendensen hænger sammen med skriftsvenskens udvikling i 90erne. S. L. har modtaget indtryk fra sprogforskere

som Adolf Noreen, Esaias Tegnér d. y. og Gustaf Cederstiöld. Värmlændingen Adolf Noreen kendte hun fra barnsben, og han interesserede sig meget for hendes forfatterskab. Endnu mere betød Cederstiöld. Bekendtskabet mellem Cederstiölds hustru og S. L.s gode ven Sophie Elkan og venskabet og samarbejdet mellem Cederstiöld og Valborg Olander var her af stor betydning. En række højtidelige ord, der præger stilen i den oprindelige udgave er afløst af almindelige Ord (*ty > för, intet > inget* etc.):

De her omtalte rettelser — og en række andre er sprogligt og stilistisk af stor interesse; de fortæller om en bevidst formende kunsthervilje; der stræber efter det bedst mulige udtryk for tanken. Vi ser en overgang fra et mere stift skriftsprogsideal, der skyldes påvirkning; til det talte sprog; der er stræben efter enkelhed og naturlighed. Trods påvirkning og hjælp er det dog i al væsentlighed Selma Lagerlöfs digterpersonlighed, der taler ud af stilen i alle versioner af „Gösta Berlings saga“ fra manuskriptet i 1890 til jubilæumsudgaven 43 år senere.

„Gösta Berlings saga“ skal nok bevare sin magt over modtagelige sind; den bringer bud fra et dybt poetisk sind og har en tindrende fortælleglæde. Helge Gullbergs bog giver os et interessant og værdifuldt indblik i dette mærkelige værks oprindelse og vækst fra de første kim. Hans undersøgelse være hermed anbefalet til alle elskere af Selma Lagerlöf, til alle som interesserer sig for et digterværks tilblivelseshistorie.

Harry Andersen.

EN INDSIGELSE MOD EN AVHANDLING OM JOHS. V. JENSEN

i „Orbis litterarum“

og nogle deraf foranledigede principielle betragtninger over

litteraturforskningsmetoder.

I tome III af „ORBIS LITTERARUM“ (1946) findes bl. a. en længere afhandling af cand. mag. Sv. Falsig-Pedersen. „N. F. S. Grundtvigs og Julius Langbehns Indflydelse paa Johannes V. Jensens Ungdomsudvikling“ hedder den, og det hævdes heri som et ubestrideligt faktum at væsentlige tanker i Johs. V. Jensens forfatterskab stammer fra henholdsvis Grundtvig's „Nordiske Mythologi“ (1832) og Julius Langbehn's „Rembrandt als Erzieher“ (1890).

Artiklens argumentation forekom mig rent umiddelbart mildest talt dubiøs; for en sikkerheds skyld forelagde jeg imidlertid Johannes V. Jensen problemet; hans svar bekræftede ganske den opfattelse jeg a priori havde dannet mig om avhandlingen, idet Johs. V. Jensen endda bemyndigede mig til at meddele at han overhovedet aldrig havde læst de to nævnte værker eller set dem refereret.

Hermed faldt unægtelig Falsig-Pedersens kunstige gotiske kastel sammen som det fundamentløse korthus; det var!

— Og dermed var der måske ikke grund til at sige mere om den ting. Men sagen har unægtelig også en principiel side. Derfor; og også kun derfor; har det interesse her nærmere at betragte de argumenter hvormed

F. P. underbygger sin hypotese. Det væsentlige blir derfor ikke her at redusere F. P.'s argumenter *in absurdum*, for det reducerer de sig selv til for enhver tænksom læser¹. Det er derimod af betydning at påvise det uholdbare i den letkøbte „litteraturforskningsmetode“ der her er anvendt, og som trods sine åbenbare mislige resultater ovenikøbet har nydt fremme i vort fornemste litteraturvidenskabelige tidsskrift.

— „Johannes V. Jensen har selv tydeligt tilkendegivet at være påvirket af Grundtvig“, skriver Fals. Ped. indledningsvis uden af gode grunde at angi noget kildested. Der foreligger fra Johs. V. J.'s hånd dog kun lidet om Grundtvig; i essayet om Bissens digterbyster en kort fysiognomisk karakteristik, ikke udelt sympatisk; i Himmerlands-historierne parodieres Grundtvig direkte i fortællingen om Andreas Olufsen; endelig findes der i Den ny Verden et essay om Grundtvig og Darwin. På forhånd skulde man mene Johs. V. Jensens syn på Grundtvig højest kunde være noget lignende som Georg Brandes', så fjernt de begge står ethvert kristent grundsyn. På min forespørgsel svarede Johs. V. Jensen selv omtrent således: „Grundtvig har altid virket frastødende på mig; hans voluminøse tænke måde ligger mig ganske fjern ligesom det roderi med kristendom og historie; jeg har aldrig søgt til Grundtvig“. Om det lille evolutionære Grundtvig-essay i Den ny Verden som F. P. gør så meget ud af, udtalte Johs. V. Jensen: „— har engang moret mig med at skrive om Grundtvig og Darwin, — for at ærgre Højskolen“. Hermed kan vi visst forlade myten om Grundtvigs store betydning for Johs. V. J.

— Derpå hævder F. P. at Grundtvig og Johs. V. Jensen hade ret ensartede fjender at bekæmpe, nemlig Rationalisterne: „Som ovenfor sagt er der stor Lighed mellem de latinsk dannede Rationalister paa Grundtvigs Tid og de fransk dannede paa Johannes V. Jensens Tid“. — Det er visst ikke her umagen værd at påvise det misvisende i denne parallel. Det var først og fremmest den franske dekadence Johs. V. bekæmpede; han har derimod aldrig været nogen fjende af det 18. årh.'s^o sunde fornøft. Som frisindet oplysningsskribent knytter han jo netop tilbage til Oplysningstiden, hvorom bl. a. hans hyldestdigt til Holberg og hans essays om Swift tydeligt vidner.

— Efter et resymé af Grundtvig's „Nordiske Mythologi“ erklærer F. P. ikke desto mindre at „alt passer paa ham“, idet han ganske overseer „Aanden eller det væsentlige“ i Grundtvigs kristne-heroiske tankegang, der jo netop står i krasseste modsætning til Johs. V. Jensens stærke antikristne og antimilitaristiske indstilling. Det der for F. P. er indlysende og avgørende beviser, er i virkeligheden kun tilfældige *loci communes*. En sammenligning mellem Johs. V. Jensens og Grundtvigs anskuelse kunde naturligvis foretages, men det er ikke det der er F. P.s hensigt; han vil hævde et påvirkningsforhold som ikke eksisterer.

¹ Ikke desto mindre finder også Orbis' egen anmelder i sin litteraturoversigt 1946 s. 314 nogle af F. P.'s iagttagelser overbevisende! Om selve emnet hedder det her mærkværdigvis: „Man vidste, at der var nogen Forbindelse mellem den unge Johs. V. Jensen og Forfatteren af „Nordens Mytologi“ og „Rembrandt als Erzieher“ ... Om delvis Idéfællesskab kan der nok tales“.

— F. P. nævner derpå *Den gotiske Renaissance* (1900) „som det første Værk, der røber tydelige Spor. Heri fremsættes en Anskuelse, hvis vigtigste Punkter stemmer overens med Grundtvigs Livsanskuelse i *Nordisk Mytologi* 1832“, — skriver F. P. Men udover en tydeligt udtalt sympati for de angelsaksiske folkeslag og antipati for de romanske kan man selv med den bedste vilje ikke finde noen lighedspunkter mellem D. got. Ren. og Nord. Myt. Grundtvig vides saaledes ikke at ha været særlig teknisk begejstret eller sympatisk indstillet overfor en moderne tidsalder, hvad der dog er et kærnepunkt i *Den gotiske Renaissance*. Og hvad angår sympatien for angelsachserne kunde man den gang som nu virkelig udmærket få den på anden og mere naturlig måde end ved at læse sig den til i Grundtvigs *Nordiske Mythologi*! — „Det er den fortvivlede metode at reducere alt til papir“, sagde Johs. V. herom: „man kan dog få indtryk af nationer ved direkte berøring og på den måde skaffe sig anskuelser. At det kommer direkte fra naturindtryk falder aldrig litteraturforskerne ind. Man kan da have primære indtryk uden at alt skal bero på læsning“.

Hvis F. P. hade nøjedes med at fremsætte en lighed her, vilde det ha været forståeligt, om end ikke just nyt; men at tale om et nødvendigt påvirkningsforhold, når Johs. V. da han skrev *Den got. Renaissance* allerede var vidt berejst (fra USA til Spanien) er jo at gå over åen efter vand.

Man forstår da også at F. P., efter først lige at ha skrevet „og der kunde nævnes mange andre fristende Citater“, pludselig blir så betænkelig at han helt kommer til at modsige sig selv: „Men eet Sted i D. got. Ren. taler stærkt imod Paavirkning fra Grundtvig paa dette Tidspunkt“. Altså først hævder man bestemt påvirkning, derpå nødes man til at ta sit eget postulat igen, eller redde sig ved at sige at der måske er tale om „en partiel Tilegnelse“ af Grundtvigs tanker. Uhyre logisk metode, som man vil forstå.

Rent horribelt er det derpå at læse følgende selvsikre konstatering: „Bogen *Skovene* gør det sandsynligt, at han har læst Grundtvig, idet den rummer et særlig i *Nordisk Mytologi* hyppigt anvendt Udtryk (*Skov*, s. 7): „en Skov, der er dyb og barbarisk og dejlig“. Stavrimet dyb og dejlig bruges ofte i *Nord. Myt.* Eks. S: 453 og 487“. — Unægtelig: en hel Harry Andersen'sk dybsindighed. Altså ingen kan benytte ordene „dyb og dejlig“ om en skov uden at de må ha hentet dem fra Grundtvigs *Nordiske Mytologi*. (F. P. ser *large* bort fra at Johs. V. også brugte ordet „barbarisk“; men det er sikkert lånt fra en anden digter). Det forekommer utrøligt at den slags dilettanteri skal gøre det ud for videnskabelige beviser.

Derpå følger et afsnit om *Amerika-Romanerne*, hvorom F. P. ikke bringer det fjerneste nyt, udover den urigige oplysning at *Mme d'Ora* oprindeligt fremkom som føljetong i „*Politiken*“.

— Endelig kommer vi til postulatet om påvirkning fra tyskeren Julius Langbehn's forvirrede prænazistiske opus „*Rembrandt als Erzieher*“ (1890), som man forresten forundrer sig over F. P. har gidet læse og ved sine udførlige citeringer derfra gøre sådan en reklame for. Som nævnt har Johs. V. Jensen aldrig læst den: „Først i Berlin 1911/12 hørte jeg „*Rembrandt als Erzieher*“ omtalt, uden forfatternavnet; jeg

forstod at bogen bl. a. var antisemitisk, og det er aldrig faldet mig ind at læse den. Ligeså lidt som jeg vilde læse „Mein Kampf“. Hvorfor skulde man belaste sin hukommelse med absurditeter? Den var da på mode. Men jeg har aldrig ladet mig berøre af gængse meninger, altid følt den dybeste foragt for Spengler og hans Untergang des Abendlandes“. — Netop Johs. V. Jensens flere steder udtalte foragt for Spenglers værk og stadige opposition mod Nietzsches idéer burde på forhånd ha overbevist F. P. om det urimelige i uden et eneste bevis at tro ham påvirket af Langbehn, der ligger på linje med disse; endvidere måtte denne tyske tungetalers fjendtlige indstilling til Darwin (se fx. s. 63 f) overbevise om at denne Langbehn ikke kunde ha haft nogen positiv betydning for vor store danske evolutionist.

— „Paa et eller andet Tidspunkt under Opgøret med Naturalismen er det sandsynligt, at Johs. V. J. har læst Julius Langebehns Bog“, — skriver F. P. ikke desto mindre, — uden fjerneste forklaring på hvorfor Johs. V. Jensen just skulde ha læst denne bog. „Meget taler for, at Langbehn er kendt allerede i *Danskere 1896*“, hedder det videre, skønt de opgivne sidehenvisninger absolut ikke kan overbevise andre end sådanne som ønsker partout at overbevises om deres egen tankegangs rigtighed.

„I *Einer Elkær* er Holdepunkterne noget fastere, uden dog at være overbevisende“, — hedder det derpå, og i dette sidste forbehold har F. P. mer ret end han selv er klar over. Beviset for Langbehn'sk indflydelse er her følg. sætning: „Jeg trænger til at føle mig som Individ“(!). Herregud, har man virkelig ikke lov til at ville føle sig som individ uden at klassificeres som Langbehn'sk eftersnakker! Langbehn får på den måde en hel hær af disciple, — nye opgaver for F. P.s skarpsind.

— „Langbehns Provinzialismus og Individualismus kunde være et Slags Motiv til Himmerlandshistorierne . . .“ — står der derpå. At Johs. V. Jensen nu ikke engang selv skulde ha skrevet Himmerlandshistorierne uden Langbehns hjælp er unægtelig en original, hel „baconisk“ teori der tilfulde viser hvilke overraskende resultater „Orbis litterarum“ er kommet til at divertere læserne med.

— Men lighedspunkterne mellem Grundtvig og Langbehn gør pludselig F. P. lidt usikker; han indrømmer han ikke med bestemthed overalt kan avgøre hvorvidt Johs. V. J. har sine ting fra den ene eller den anden; at eventuelt også noget kunde stamme fra Johs. V. Jensen selv, falder ham naturligtvis slet ikke ind.

— „Dog synes Paavirkning fra Langbehn at være i Overvægt i *Den ny Verden*“, hævdes det, idet de skikkelser Johs. V. Jensen heri udtrykker sin beundring for, nemlig Th. Roosevelt og Frank Norris, erklæres for „Langbehnske Idealskikkelser“. Beviserne er her så urimelige at jeg ikke ser grund til at spille plads på at imødegå hver enkelt, men henviser den interesserede læser til selve avhandlingen. Og så må man endda erindre sig at F. P. „har indskrænket sig til at finde de sikreste Tegn paa at Paavirkning har fundet Sted“!

— Efter sådan given avridsning avsiger da F. P. uden vaklen og i sikker tro på sine egne uomgængelige præmisser følgende dom: „Derfor er det sandsynligt, at det er Langbehn, der har reddet ham ud af Einar Elkær-Krisen. Det forekommer mest sandsynligt at Johs. V. J.

har benyttet sig af Langbehns Hjælp saa tidligt som i 1898 og at han som en Udløber af Interessen for Langbehns Program har stiftet Bekendtskab med Grundtvigs Bog ca. 1900". Og tilsidst åbenbares det at det naturligvis ogsaa er Julius Langbehn der har givet ham idéen til Evolutionsepopeen: „Den indbyrdes Lighed mellem Langebehns og Grundtvigs Ideologier gør Læsning af Grundtvigs Bog til en mægtig Oplevelse, der fylder ham med store Planer, mægtige opgaver: Idéen til *Den lange Rejse*" (1). Sejrssikker konkluderer F. P. tilsidst: „Saaledes maa det synes klart, at Undersøgelser af Johs. V. Jensens Paavirkning maa tage sit Udgangspunkt i disse to Tænkere" (?) — Hvis F. P. ikke hade skrevet denne sætning, tror jeg ikke jeg vilde ha umaget mig med dette indlæg; men jeg tænkte: en måtte devovere sig her for sæt andre „forskere" virkelig byggede videre herpå. Derfor måtte smitekilden tilstoppes inden infektionen fik lov at brede sig.

Det åbner unægtelig visse perspektiver at dette *galimatias* ved at blive optaget i vort mest exclusive litteraturtidsskrift, der som Johs. V. udtrykte det „skal gøre indtryk af at være sidste instans" i litteraturforskning, vilde have stået som en videnskabelig ubestridelig kendsgerning, såfremt ikke forfatteren som i foreliggende tilfælde selv hade været i stand til at dementere postulatet. Der må altså være noget forkert ved selve den metode der er anvendt. Og fejlen ligger her bl. a. i at en „litteraturforsker" som F. P. ikke forstår at skelne mellem overfladiske ligheder og virkelige påvirkninger; i sin glæde over en tilsyneladende lighed mellem noget han har læst i een bog og noget han har set i den anden, slutter han uden nærmere prøvelse at der må foreligge et påvirkningsforhold, idet han ganske underkender at en forfatter dog først og fremmest bygger på egen oplevelse og erfaring i virkeligheden, — et ganske naturligt sagsforhold som netop Grundtvig forresten gir udtryk for s. 19 i *Nordisk Mythologi*: „Thi hvad der daglig gientager sig for vore Øjne, eller hvad vi dog langt nemmere kan finde hos os selv, er det naragtig at ville lære af Bøger". Falsig Pedersen anfører selv disse ord uden at forstå de i virkeligheden rammer hele hans egen litterære fremgangsmåde i avhandlingen: der er fx. ikke nogensomhelst grund til at anta at Johs. V. skulde ha behøvet søge til Grundtvig for at skrive *Den gotiske Renaissance*. Der er i det hele taget ingen grund til at tro en forfatter har lånt hos andre det han selv har kunnet se. Fejlen er således at der ikke distingveres mellem hvem en forfatter har modtaget påvirkning fra og hvem han ved sine idéer eller stil blot minder mer eller mindre om, — denne distinktion mellem påvirkninger og paralleler har jeg selv søgt gennemført i min bog om Johs. V. Jensen. Fejlen ligger endvidere i at F. P. fremsætter en løst underbygget påstand uden at benytte sig af den mulighed for at få den verificeret eller avkræftet som foreligger. Har man ikke tilstrækkelig sikre beviser og ikke er i besiddelse af nogen sikker flair, skal man være meget forsigtig med at fremsætte påstand om påvirkning. Og er man itvivl, d. v. s. ikke i besiddelse af tilstrækkeligt bevismateriale, vilde det være naturligt, når det drejer sig om et moderne forfatterskab, at henvende sig til dets ophavsmand selv. Naturligvis

foreligger muligheden af at en forfatter skulde ønske at benægte „påvirkning“ fra en anden forfatter; i så fald må man se på sine bevisers holdbarhed. Men m. h. t. Johs. V. Jensen stiller det sig heldigvis således at han aldrig har benægtet de læremestre han har haft, men loyalt erkendt sin gæld til både Hamsun, Heine, Goethe, Darwin o. fl. Hade nu F. P. foretaget denne prøve på sine hypotesers rigtighed, hade meget været undgået. Han var derved fx. ikke kommet ud i den situation at se facta omstøde hele hans så skønt opbyggede teori. Hans avhandling hviler på det axiom at Johs. V. Jensen har læst to bøger. Hvad om han hade forespurgt Johs. V. først om dette var tilfældet? Så hade han højst måtte nøjes med at skrive om enkelte lighedspunkter mellem Grundtvig og Johs. V. Jensen (hr. Langbehn foreligger der naturligvis ingensomhelst grund til overhovedet at parallelisere med Johs. V. Jensen).

— Det egentlige grundlag for hele F. P.s avhandling er iøvrigt en mystificerende passus i Forordet til Den gotiske Renaissance: „Inden jeg slutter dette Forord, vil jeg mindes en Mand, uden hvem jeg var intet. Men hans Navn vil jeg fortie . . .“ Man kunde her have gættet på forskellige personer; men at udpege Grundtvig og Langbehn er det rene nonsens. Jeg spurgte imidlertid Johs. V. Jensen hvem han hade tænkt på her, og det viste sig at være Heinrich Heine: „ingen anden har påvirket mig som han i min ungdom; han er den eneste jeg virkelig har studeret, den eneste hvis vej jeg virkelig har kunnet gå uden at øve vold på mit instinkt; hans revolutionære ånd forstod jeg og bifaldt; hans gratie har særlig tiltalt mig, den åndssmidighed og antitetiske færdighed han besad; jeg fandt først senere til Goethe“. — Grunden til at Johs. V. Jensen ikke har nævnt Heines navn i Forordet, hvorved vi måske kunde være sparet for F. P.s uheldige avhandling 46 år senere, kunde måske — foruden en viss lyst til at mystificere — have været den at Heine dengang så at sige var okkuperet af Brandes-kredsen, som Johs. V. Jensen følte sig i opposition til. Dette får imidlertid stå hen. At Heine-påvirkningen har været stærk i ungdommen, kan bl. a. ses af den halve snes henvisninger til Heine som min Johs. V. Jensen-monografis indholdsfortegnelse angiver. Til yderligere imødegåelse af dette kardinalpunkt i F. P.s avhandling skal her med Johs. V. Jensens tilladelse følgende passus i brev til mig af 29. aug. 46 her anføres:

„— Angaaende Langbehn og Grundtvig saa forholder det sig som jeg sagde Dem at den Mand hvem jeg skyldte et Lys i Tanken, men som jeg ikke nævnede, var Heinrich Heine. Det lyder paradoksalt i Forbindelse med „Den gotiske Renaissance“, ikke desto mindre staaer det mig klart at det var Sammenhængen. Ved Lejlighed skal jeg forklare Dem det nærmere“.

En litteraturforsker bør heller ikke af overfladiske verbale eller „filologiske“ ligheder („Skoven var dyb og dejlig“) lade sig forlede til nogen påvirkningsteori, hvis der ellers ikke er ligheder i de to værkers tendens. En forfatters hensigt med sit værk er dog af avgørende betydning, omend det ikke er anerkendt lærdom på Bjerget. I forordet til min Johs. V. -monografi fremsatte jeg således den kætterske påstand at også forfatterens egen intention med sit værk var af betydning for forskningen, — et så vidt jeg veed nyt synspunkt, som ikke alene lader sig anvende på nulevende forfattere, men især takket være forrige tiders

flittigere brevskrivning også på de avdøde skribenter. Det er dog ikke ganske irrelevant hvad ophavsmanden til værket har villet udtrykke med det; det har det virkelig også betydning at få at vide, — ved siden af alt det meget andet vi med større eller mindre berettigelse lægger i det. Det er naturligvis ikke nogen universalmetode der altid gir bonus, og det følger af sig selv at også digterens oplysninger skal behandles med kritik. Men det er af betydning at få sin egen opfattelse af problemer verificeret eller modificeret; kritikeren blir derved i stand til at give et sandere indtryk af det værk han reproducerer og kommer også oftere forståelsen af dets genesis nærmere end ved nogen anden metode. Ved hjælp af brevudtalelser og dagbøger m. m. kan denne metode også anvendes overfor klassikerne.

Et krav om en skarpere skelnen mellem påvirkninger og ligheder og om at benytte den viden som forfatterens egne udtalelser kan rumme til forståelse af digterværket er da nogle af de principjelle betragtninger som Falsig Pedersens Johs. V. Jensen-avhandling i „Orbis litterarum“ her har givet anledning til at fremsætte; deres anvendelse i praxis har jeg demonstreret i min bog om Johannes V. Jensen.

April 1946

Leif Nedergaard.